

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

EKONOMİK BÜYÜME İLE KAMU HARCAMALARININ
NEDENSELLİK ANALİZİ: SUUDİ ARABİSTAN, B. A.
EMİRLİKLERİ ve KUVEYT UYGULAMASI

Doktora Tezi

Ahmet Alkan ÇELİK

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

EKONOMİK BÜYÜME İLE KAMU HARCAMALARININ
NEDENSELLİK ANALİZİ: SUUDİ ARABİSTAN, B. A.
EMİRLİKLERİ ve KUVEYT UYGULAMASI

Doktora Tezi

Ahmet Alkan ÇELİK

Danışman: Prof. Dr. Tiğince OKTAR

İstanbul, 2010

ÖNSÖZ

Tez çalışmasının her aşamasında bana yardımcı olan, desteğini benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Tiğince OKTAR'a teşekkür ederim.

Tez yazımında fikirleri ve yönlendirmeleriyle yardımcı olan sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Kamil USLU'ya; tezimin son okumasını yapan sevgili arkadaşım Dr. İlyas SÖZEN'e ve hocam Prof. Dr. M. Fikret GEZGİN'e teşekkür ederim.

Hayatım boyunca bana desteklerini esirgemeyen, zor zamanlarda yanımda olan sevgili aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Alkan ÇELİK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ	V
ŞEKİL LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAMU HARCAMALARI ve KAMU GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ

1. KAMU HARCAMALARININ ÖNEMİ ve SINIFLANDIRILMASI	5
1.1. Kamu Harcamalarının Önemi	5
1.1.1. Dar Anlamda Kamu Harcaması.....	6
1.1.2. Geniş Anlamda Kamu Harcaması.....	6
1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	7
1.2.1. Ekonomik Sınıflandırma	7
1.2.1.1. Cari Harcamalar	8
1.2.1.2. Yatırım Harcamaları	8
1.2.1.3. Transfer Harcamaları.....	9
1.2.2. İdari Sınıflandırma	10
1.2.3. Fonksiyonel Sınıflandırma	10
1.3. Kamu Harcama Artışlarını Açıklayan Görüşler	11
1.3.1. Wagner Kanunu	11
1.3.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı	12
1.3.3. Sosyal Refahın Arttırılması Yaklaşımı	13
1.3.4. Maksimizasyon Yaklaşımı	13
1.3.5. İktisadi Gelişmelerin Aşamaları Kuramı.....	14
2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	15
2.1. Gerçek Artış Nedenleri	15
2.1.1. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Artışlar	15
2.1.2. Teknolojik Nedenler	15
2.1.3. Sosyal Nedenler	16
2.1.4. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler	16
2.2. Görünüşte Artış Nedenleri	16
2.2.1. Ülke ve Nüfustaki Değişmeler.....	16
2.2.2. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması	17
2.2.3. Parasal Değerinin Değişmesi.....	17
3. KAMU HARCAMALARININ AMAÇLARI	17
3.1. Ekonomik Dengenin Sağlanması.....	17
3.2. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması	18
3.3. Gelir Dağılımının Sağlanması	19

4. KAMU GELİR ÇEŞİTLERİ.....	20
4.1. Vergi Gelirleri	21
4.1.1. Fayda Yaklaşımı	21
4.1.2. Ödeme Gücüne Göre Yaklaşımı.....	21
4.2. Vergi Dışı Gelirler	22
4.2.1. Kaynaklara El koyma.....	22
4.2.2. Kamu Ekonomik Kuruluşların Fiyatlandırılması	22
4.2.3. Borçlanma.....	23
5. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİNDE KAMU HARCAMALARI	23
5.1. Klasik Büyüme Teorileri.....	24
5.2. Post- Keynesyen Büyüme Modeli	25
5.3. Yeni-Klasik Büyüme Modeli	25
5.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	26

İKİNCİ BÖLÜM
SUUDİ ARABİSTAN, BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ve
KUVEYT'İN EKONOMİK YAPILARI

1. SUUDİ ARABİSTAN'IN GENEL VE EKONOMİK YAPISI.....	28
1.1. Suudi Arabistan'ın Kuruluşu.....	28
1.2. Suudi Arabistan'ın Coğrafi Yapısı	30
1.4. Suudi Arabistan'ın Politik Yapısı.....	32
1.5. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı.....	33
1.5.1 Suudi Arabistan'ın Kalkınma Planları	35
1.5.2. Suudi Arabistan Gayrı Safi Yurt İçi Hasılası	37
1.5.3. Suudi Arabistan Devlet Bütçesi.....	38
1.5.4. Suudi Arabistan İş Gücü Durumu.....	42
1.5.5. Suudi Arabistan Doğal Kaynakları	43
1.5.6. Suudi Arabistan Dış Ticareti	47
2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ'NİN GENEL VE EKONOMİK YAPISI.....	50
2.1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Kuruluşu	50
2.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Coğrafi Yapısı.....	51
2.3. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Demografik Yapısı.....	53
2.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Politik Yapısı.....	54
2.5. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ekonomik Yapısı	55
2.5.1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Stratejik Planları.....	57
2.5.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Gayrı Safi Yurt İçi Hasılası	58
2.5.3. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Devlet Bütçesi.....	61
2.5.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin İş Gücü Durumu.....	63
2.5.5. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Kaynakları	64
2.5.6. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dış Ticareti	68

3. KUVEYT'İN GENEL VE EKONOMİK YAPISI.....	71
3.1. Kuveyt'in Kuruluşu	71
3.3. Kuveyt'in Demografik Yapısı	74
3.4. Kuveyt'in Politik Yapısı	74
3.5. Kuveyt'in Ekonomik Yapısı.....	76
3.5.1. Kuveyt'in Gayri Safi Yurt İçi Hasılası.....	77
3.5.2. Kuveyt'in Devlet Bütçesi	79
3.5.3. Kuveyt'in İş Gücü Durumu	81
3.5.4. Kuveyt'in Doğal Kaynakları	82
3.5.5. Kuveyt'in Dış Ticareti.....	85

III. BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

ve NEDENSELLİK ANALİZİ

1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	88
1.1. Keynezyen Yaklaşım	89
1.2. Wagner Yaklaşımı	89
2. EKONOMİK BÜYÜME İLE KAMU HARCAMALARI İLİŞKİSİNİN LİTERATÜR TARAMASI	90
2.1. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Pozitif İlişkisi.....	91
2.2. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Negatif İlişkisi	94
2.3. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Farklı İlişkiler	95
2.4. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Olmaması.....	96
2.5. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi	97
3. EKONOMİK BÜYÜME-KAMU HARCAMA İLİŞKİSİ ANALİZİ.....	100
3.1. Uygulamanın Veri Seti	100
3.2. Uygulamadaki Wagner Kanunu Modelleri	100
4. ANALİZ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	102
4.1. Birim Kök Testleri.....	102
4.1.1. Suudi Arabistan Birim Kök Testleri	104
4.1.2. Kuveyt Birim Kök Testleri	106
4.1.3. Birleşik Arap Emirlikleri Birim Kök Testleri.....	107
4.2. Eşbütünleşme Testi	109
4.2.1 Suudi Arabistan Eşbütünleşme Testi	110
4.2.2. Kuveyt Eşbütünleşme Testi	111
4.2.3. Birleşik Arap Emirlikleri Eşbütünleşme Testi.....	112
4.3. Standart Vektör Oto Regresif (VAR) Modelleri	113
4.3.1. Suudi Arabistan Standart VAR Modeli.....	114
4.3.2. Kuveyt Standart VAR Modeli	114
4.3.3. Birleşik Arap Emirlikleri Standart VAR Modeli.....	115
4.4. Granger Nedensellik Testi.....	115
4.4.1 Suudi Arabistan Granger Nedensellik Testi	116
4.4.2 Kuveyt Granger Nedensellik Testi	117
4.4.3 Birleşik Arap Emirlikleri Granger Nedensellik Testi	118

4.5. Etki-Tepki Fonksiyonu	118
4.5.1. Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyonları.....	119
4.5.2. Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyonları	120
4.5.3. Birleşik Arap Emirlikleri Etki-Tepki Fonksiyonları.....	121
4.6. Varyans Ayırıştırması	121
4.6.1 Suudi Arabistan Varyans Ayırıştırması	122
4.6.2. Kuveyt Varyans Varyans Ayırıştırması	123
4.6.3 Birleşik Arap Emirlikleri Varyans Ayırıştırması.....	123
SONUÇ	125
EKLER	127
KAYNAKÇA	153

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri.....	33
Tablo 2: S. Arabistan Harcamalarının Reel GSYİH'a göre % Değişimleri.....	38
Tablo 3: S. Arabistan'ın İş gücü ve İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	42
Tablo 4: S. Arabistan Ham Petrol Rezervi.....	43
Tablo 5: S. Arabistan Ham Petrol Üretim Miktarları.....	44
Tablo 6: S. Arabistan Ham Petrol Tüketim Miktarları.....	45
Tablo 7: S. Arabistan Doğal Gaz Rezervi.....	45
Tablo 8: S. Arabistan Doğal Gaz Üretimi.....	46
Tablo 9: S. Arabistan Doğal Gaz Tüketimi.....	46
Tablo 10: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	56
Tablo 11: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Kanıtlanmış Petrol Rezervi.....	65
Tablo 12: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ham Petrol Üretimi.....	65
Tablo 13: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ham Petrol Tüketimi.....	66
Tablo 14: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Gaz Rezervi.....	66
Tablo 15: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Gaz Üretimi.....	67
Tablo 16: Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Gaz Tüketimi.....	67
Tablo 17: Kuveyt'in Temel Ekonomik Göstergeleri.....	76
Tablo 18: Kuveyt Kanıtlanmış Petrol Rezervi.....	82
Tablo 19: Kuveyt Ham Petrol Üretimi.....	83
Tablo 20: Kuveyt Ham Petrol Tüketimi.....	83
Tablo 21: Kuveyt Doğal Gaz Rezervi.....	84
Tablo 22: Kuveyt Doğal Gaz Üretimi.....	84
Tablo 23: Kuveyt Doğal Gaz Tüketimi.....	85
Tablo 24: Suudi Arabistan ADF ve PP Birim Kök Testi.....	104
Tablo 25: Kuveyt ADF ve PP Birim Kök Testi.....	106
Tablo 26: B.A.E'nin ADF ve PP Birim Kök Testi.....	108
Tablo 27: Suudi Arabistan 3 Model VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri.	110
Tablo 28: Suudi Arabistan Johansen-Juselius Eşbütünsel Testi.....	111
Tablo 29: Kuveyt 3 Model VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri.....	111
Tablo 30: Kuveyt Johansen-Juselius Eşbütünsel Testi.....	112

Tablo 31: Birleşik Arap Emirlikleri 3 Model VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme	
Kriterleri.....	112
Tablo 32: Birleşik Arap Emirlikleri-Juselius Johansen Eşbütünsel Testi.....	113
Tablo 33: Suudi Arabistan Granger-Wald Nedensellik Test Sonuçları.....	116
Tablo 34: Kuveyt Granger- Wald Nedensellik Test Sonuçları.....	117
Tablo 35: Birleşik Arap Emirlikleri Granger- Wald Nedensellik Test Sonuçları.....	118

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Suudi Arabistan Krallığı Taşra Yönetim Ayrımı.....	30
Şekil.2: Suudi Arabistan GSYİH Sektörel Gelişimi.....	37
Şekil 3: Suudi Arabistan Bütçe Gelir ve Harcaması.....	39
Şekil.4: Suudi Arabistan Bütçe Harcama Kalemleri.....	40
Şekil 5: Suudi Arabistan Dış ticaret Gelişimi.....	47
Şekil 6: Suudi Arabistan'ın İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler.....	48
Şekil 7: Suudi Arabistan'ın İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler.....	49
Şekil 8: Birleşik Arap emirliği İdari Yönetimi.....	52
Şekil 9: Birleşik Arap Emirliği Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Seyri	59
Şekil 10: Birleşik Arap Emirliği Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Sektörel Dağılımı.....	59
Şekil 11: Birleşik Arap Emirliği Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Harcama Türleri.....	60
Şekil 12: Birleşik Arap Emirliği Federal Bütçesi.....	61
Şekil 13: Birleşik Arap Emirliği Federal Bütçesi Harcama Kalemleri.....	62
Şekil 14: Birleşik Arap Emirliği İş Gücü Sayısı.....	64
Şekil 15: Birleşik Arap Emirliği Dış Ticaret Miktarı.....	68
Şekil 16: Birleşik Arap Emirlikleri İhracat Ürün Dağılımı.....	69
Şekil 17: Birleşik Arap Emirlikleri İhracat Ortakları.....	69
Şekil 18: Birleşik Arap Emirlikleri İthalat Ortakları.....	70
Şekil 19: Kuveyt İdari Yönetim Ayrımı.....	73
Şekil 20: Kuveyt Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Seyri.....	77
Şekil 21: Kuveyt Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Sektörel Dağılımı.....	78
Şekil 22: Kuveyt Bütçe Gelir ve Gider Seyri.....	79
Şekil 23: Kuveyt Bütçe Harcama Kalemleri.....	80
Şekil 24: Kuveyt İş Gücü Durumu.....	81
Şekil 25: Kuveyt'in Toplam İhracat ve İthalat Hacmi.....	85
Şekil 26: Kuveyt İhracatında Petrol ve Petrol Dışı Ürünlerin Oranları.....	86
Şekil 27: Kuveyt'in İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler.....	86
Şekil 28: Kuveyt'in İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler.....	87

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Geliştirilmiş Dickey-Fuller
ADNOC	Abu Dabi Ulusal Petrol Şirketi
AIC	Akaike Bilgi Kriteri
ARAMCO	Arabian American Oil Company
BM	Birleşmiş Milletler
CASOC	California Arabian Standard Oil Company
DMC	Dubai Medya Şehri
EIU	The Economist Intelligence Units
FPE	Nihai Öngörü Hatası
GCC	Körfez İşbirliği Konseyi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HQ	Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
IFS	Uluslararası Finans İstatistiği
IMF	Uluslararası Para Fonu
LR	Olabilirlik Oranı Testi
NBK	Kuveyt Ulusal Bankası
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PP	Philips-Perron
PRGDP	Kişi Başına Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
PRTGE	Kişi Başına Reel Toplam Kamu Harcaması
RGDP	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
RTGE	Reel Toplam Kamu Harcaması
RTGE/RGDP	Reel Toplam Kamu Harcamasının Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı
SAMA	Suudi Arabistan Para Kurulu
SIC	Schwarz bilgi Kriteri
SOCAL	Standard Oil of California
SR	Suudi Riyali
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
VAR	Vektör Oto Regresif
VECM	Vektör Hata Terimi Modeli

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, her ülke için bir iktisat politikası hedefidir. Bu hedefe ulaşmak için, ülkeler kamu gelir ve gider dengelerini sağlamak durumunda kalabilmektedir. Kamu harcamalarının amacı, kişilere doğrudan veya dolaylı gelir transferini sağlamaktır. Bu yönüyle bazen kamu harcama artışı bazen de kamu açıkları verse de uzun dönemde amaçlanan hedefe ulaşılabilir. Ekonomik büyüme içinde kamu harcamalarının büyüklüğü daha çok kriz dönemlerinde başvurulan bir makro araç olarak görülmektedir. Böylelikle kamu, bozulan sosyal ve ekonomik yapıyı yeniden kontrol edebilmektedir. Ekonomik büyüme ile kamu harcamaları ilişkilerinin sadece gelişmekte olan ülkeler bakımından önemli olduğu sanılmamalıdır. Nitekim bugünkü dünyanın ekonomik bakımdan görüntüsüne benzer olan, petrol krizi sonrası 1975'lerin dünyasında zamanın A.B.D. Dışişleri Bakanı H. Kessinger'in "Bize yeni bir Keynes gerek" sözü hala hatırlardadır. Bilindiği üzere Keynes büyük ekonomik bunalım sırasında kamu harcama politikaları aracılığı ile bunalımı önce durdurmuş, sonra bertaraf etmişti.

Kamu harcamaları, her ne kadar tarihsel bakımdan sosyal devlet uygulamaları olduğu kabul edilse de, bazı ülke grupları için hem siyasal istikrar hem de ekonomik modernleşmenin temel araçlarından biri olmaya devam etmektedir. Çünkü bilhassa ekonomik modernleşmesini henüz tamamlayamamış ülkelerde ekonomik yaşamın belli başlı ajanları kamu öncelikli kaynak anlayışı içindedirler. Aksi halde ekonomik kalkınmaları için finansal açıklarını kapatamazlar. Bilhassa, sağlıklı bir demokratikleşme sürecini gerçekleştirememiş toplumlarda kamu harcamaları ayrıca siyasal istikrar fonksiyonu da görürler; daha doğrusu dengeli ve kalıcı siyasi yapı kamu harcamalarının gerçekleşme biçimlerine de bağlıdır.

Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt bir önceki paragrafta ifade edilen yapıya sahip ülke grubundandır. Son derece değerli doğal kaynaklara sahip olmaları bu ülkelerin kamu harcamaları bakımından diğer ülkelere nazaran daha rahat olduklarını gösterir. Ancak, bu durum kamu harcamalarının doğrudan ve sadece tüketime yönlendirilmesi sonucunu da getirmez. Zira doğal kaynakların “doğal” bir sınırı olduğunu adı geçen ülkeler yöneticileri de bilmektedir. O halde, bu ülkeler de kamu harcama politikalarını oluştururken, zaman zaman ağırlık düzeyi değişse de, bu harcamaların ekonomik büyüme olgusu ile ilişkisini –sürekli- gözetmek durumundadır.

Çalışmamızda, seçilen üç Ortadoğu ülkesindeki ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu amaçla, Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin S.Arabistan, Kuveyt ve B.A.E'deki uygulaması yapılmaktadır. Ortadoğu bölgesindeki kamu gelirlerinin kaynağı petrol ve doğalgaz olduğundan, kamu harcamaları bu iki özel kaynağa dayanmaktadır.

Ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi, teoride, iki görüşle açıklanabilmektedir. Bunlar A. Wagner ile J.M. Keynes'in görüşleridir. Büyüme ile kamu harcaması arasındaki ilişki, “Wagner Kanunu” ve “Keynezyen Teori” ile açıklanabilmektedir. Wagner Kanunu'na göre; içsel kabul edilen büyüme sonucunda kamu harcamalarında artış gerçekleşmektedir. Yani ekonomik büyümeden kamu harcamasına doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Keynezyen Teori'ye göre ise, dışsal kabul edilen büyüme aslında artan kamu harcamalarından etkilenmektedir. Keynezyen düşüncede kamu harcamalarından büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Çalışmamızda bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Konumuz olan Körfez ülkeleri içinde sadece üç ülke olan S. Arabistan, B.A.E ve Kuveyt seçilerek ülke sınırlamasına gidilmiştir. Ülkelerin seçiminde, ekonomik durumlarının petrol gelirlerine bağımlı olup olmaması kadar kamu harcamalarının boyutu da dikkate alınmıştır. Üç ülke için seçilen üç farklı modelin değişkenlerinin özellikle 1975 yılından başlamasında bazı kısıtlar bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu ülkeler 1960 yılından sonra belli aralıklarla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1973 yılından sonra artan petrol fiyatıyla kamu gelirleri artmıştır. Diğer bir neden ise, verilerin güvenilirliğini bu dönemler için temin

edilebilmesidir. Seçilen değişkenler, Wagner Kanunu literatüründeki üç farklı model seçilmiştir. Bu üç model; Peacock-Wiseman, Michas ve Mann'ın modelleridir. Seçilen Ortadoğu ülkelerinin iktisadi yapılarına daha uygun oldukları için bu modeller tercih edilmiştir. Ortadoğu bölgesindeki ülkeler için yapılan çalışmalarda çoğunlukla tek Wagner kanunu modeli alındığından, üç modelin kullanılması diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Wagner Kanunu ve Keynezyen düşüncesi üzerine çok fazla çalışma yapılmıştır. Ancak bunların büyük çoğunluğu OECD ve gelişmekte olan ülkeler üzerinedir. Ortadoğu ülkeleri üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunda ise, Suudi Arabistan'ın ekonomik büyüme ile kamu harcaması arasındaki ilişki incelenmiştir. Wagner Kanunu'nun Ortadoğu ülkeleri üzerinde yapılan literatür çalışmalarında; Suudi Arabistan'ın ekonomik büyümesi ile kamu harcaması arasındaki ilişkinin tespiti için ilk çalışmayı Khalifa yapmıştır. Khalifa, 1960-1996 yılları arasındaki Suudi Arabistan'ın ekonomik büyümesi ile kamu harcaması arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Benzer şekilde; Al-Yousif'in 1963-1992, Al-Farish'in 1970-1997 ve Albatel'in 1964-1998 yıllarını kapsayan çalışmalar yapılmıştır. Suudi Arabistan'ın ekonomik büyüme ile kamu harcaması değişkeni arasında pozitif ilişki tespit edildiği gibi Keynezyen görüşü destekler sonuçlarda elde edilmiştir. Suudi Arabistan dışındaki Ortadoğu ülkelerinden Birleşik Arap Emirlikleri için Ghali ve Al-Sahmsi çalışma yapmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin 1973-1997 döneminde ekonomik büyüme ile kamu harcaması arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki tespit edememiştir. Kuveyt için yapılan çalışmalarda ise Keynezyen görüşü destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Fasano ve Wang ise, Körfez İşbirliği Konseyi'ne üye ülkelerin 1980-1999 döneminde petrol-dışı GSYİH ile kamu harcamaları arasında herhangi bir ilişki tespit edememiştir.

Çalışmamızın amacı, seçilen Ortadoğu ülkelerinin (S.Arabistan, B.A.E ve Kuveyt) Wagner Kanunu ile Keynezyen görüş doğrultusunda kamu harcamaları ile ekonomik büyümenin nedensellik ilişkisinin yönünün belirlenebilmesidir. Bu amaca ulaşmada, çalışmamızdaki hipotezlerimiz iki farklı görüşe göre düzenlenmiştir. Bunlar; Wagner hipotezine göre seçilen üç ülkenin (S. Arabistan, B.A.E ve Kuveyt) ekonomik büyüme oranının kamu harcama artışını etkilemesidir. Keynezyen hipoteze göre; kamu harcama artışının ekonomik büyümeyi etkilemesidir.

Belirtilen amaçlara uygun olarak çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümde, kamu harcamaları ile ekonomik büyümenin teorik yapısı verilmiştir. Burada, kamu harcamalarının sınıflandırılması, kamu harcama artışının açıklayan görüşler, kamu harcamalarının artışında etken olan faktörler ve hangi amaçlarla kamu harcamalarının gerçekleştiği vurgulanmıştır. Kamu harcamalarının gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan gelir çeşitlerinden bahsedilmiştir. Ekonomik büyümenin teorik altyapısından ve farklı ekonomik büyüme teorilerinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde; Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ekonomik, sosyal ve politik yapıları incelenmiştir. Özellikle ekonomik yapısında; büyüme, kamu gelir ve harcamaları, dış ticaret konularında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde; Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin için Wagner Kanunu ve Keynezyen görüşlerin nedensellik analizleri ampirik olarak test edilmeye çalışılmıştır. Test uygulamasından önce, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların yazın taraması yapılarak, iki değişken arasındaki ilişkilerin yönlerini ve nedensellik analizleri belirtilmiştir. Yapılan nedensellik analizinde öncelikle ekonomik büyüme ve kamu harcamasının üç farklı modellerindeki değişkenlerin durağanlıkları test edilmiştir. Ardından kurulan VAR modelinde, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ve yönü belirtilerek, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırma analiziyle test sonuçları kontrol edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI ve KAMU GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ

1. KAMU HARCAMALARININ ÖNEMİ ve SINIFLANDIRILMASI

Kamu harcamaları, devletlerin özel ve tüzel kişiler için yaptığı ekonomik ve sosyal bir harcama türü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Klâsik iktisatçılar, devleti minimal seviyede savunarak devletin rolünü ulusal savunma, güvenlik ve yönetimle sınırlı görmüşlerdir¹. I. ve II. Dünya Savaşları ve 1929 ekonomik buhranı 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan gelişmeler devlet harcamalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Çünkü ihtiyaçlardan dolayı kamu harcamaları artarken diğer taraftan yaşanan krizler ve savaşlardan dolayı ekonomik gerilemeye, ekonomik gerileme de kamu gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Enflasyonist koşulların işsizlikle beraber ortaya çıkmasına ve toplumsal yapıyı önemli ölçüde değiştirmiştir. Önceden sadece klasik düşünce sisteminde kamu harcamalarının finansmanı için gelir elde edilmesi amaçlanırken, günümüzde sosyal adaletin ve refahın sağlanması zorunluluğundan dolayı, bütçede açık verilmesi veya borçlanması kabul edilmektedir. Bu farklı düşünceyi Keynes ve ekolündekiler oluşturmuştur².

1.1. Kamu Harcamalarının Önemi

Kamu harcaması, devletin varlığı ve fonksiyonları ile ortaya çıkan bir kavram olup kamu tüzel kişilerinin yaptığı harcamalar olarak tanımlanabilir³. Kamu harcamaları, piyasa ekonomisi içerisinde devletin sorumluluk alanlarında yapmış olduğu faaliyetlerin parasal karşılığını da ifade eder. Kamu harcamalarının içinde; tam

¹ Vito Tanzi, "Ludger Schuknecht. Reforming Government in Industrial Countries", **Finance and Economic Development**, September, 1996, s.2.

² Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, Genişletilmiş 11. Baskı, 2006, s.492.

³ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 10. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1998, s. 130.

kamusal hizmetlerin verilmesi, yarı kamusal hizmetlere parasal müdahale, kamu iktisadi kuruluşlarına finansman sağlama ve toplumsal gelirin yeniden dağıtımı bulunmaktadır.

Kamu harcamaları, devletin kamu hizmetleri için topladığı vergiler ve sağladığı diğer kaynakları, bütçe sayesinde yaptığı giderlere yani maliyetlere karşı para harcanmasıdır⁴. Devlet kamu hizmetini sunarken üretim faktörünü satın alabilir, özel sektör ürünlerini kullanabilir veya sübvansiyon sağlayarak maliyet oluşturabilir⁵.

1.1.1. Dar Anlamda Kamu Harcaması

Dar anlamda kamu harcaması, merkezi idare tarafından gerçekleştirilen kamusal hizmetler için yapılan harcamalar veya klâsik maliye anlayışını yansıtan görüşlerin ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu tanımlar harcamayı yapanın hukukî kişiliğine bağlandığından “hukuki tanım” olarak nitelendirilmektedir⁶. Merkezi devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere belli usullere uyarak doğrudan doğruya yaptıkları parasal harcamaları içine alır.

1.1.2. Geniş Anlamda Kamu Harcaması

Geniş anlamda kamu harcamaları ekonomik tanım olarak kabul edilir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin para ve mal olarak doğrudan doğruya yaptığı harcamalar yanında, kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla diğer kuruluşların yaptıkları harcamaları da içine alır. Yani merkezi idare harcamalarına ilâveten yerel yönetim, devletin iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik hizmetleri için gerçekleştirilen harcamalardır⁷.

⁴ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik bir Kuramı**, İstanbul: Batı Türkeli yayıncılık, 2004, s.195.

⁵ Ömer Faruk Batirel, **Kamu Maliyesi ve Yönetimi**, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, Aralık 2007,s.76.

⁶ Özhan Uluatam, **Kamu Maliyesi**, Ankara: İmaj Yayınevi, Ekim, 2003, s. 211.

⁷ Akdoğan, a.g.e., s.62.

Geniş anlamda kamu harcamaları yaklaşımında kamu gücüne dayalı ve tek taraflı hukuki işlemlerle yürütülen faaliyetler için yapılan harcamalar, kamu harcaması olarak görülürken çift taraflı hukuki işlemlerle ve özel hukuk kurallarına göre yürütülen faaliyetler için yapılan harcamalar ise özel harcama olarak kabul edilmektedir. Ancak, geniş kapsamlı kamu harcamalarının sınırlarını belirlemede karşılaşılan zorluklar ise; özel kesimin finansmanında kamu payının net olarak ortaya konulamaması ve fon akımlarının sağlıklı olarak belirlenememesidir. Bu nedenler dar kapsamlı kamu harcama kavramının kullanılmasını gerekli kılmaktadır⁸.

1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin parasal göstergesi olduğundan harcamalarının kamu hizmetleri arasında hangi amaçlarla dağıtıldığı, hangi hizmetlerin hangi amaçla verildiği, verilen hizmetlerin topluma olan parasal maliyetinin ne olduğunun anlaşılabilmesi ve kamu hizmetlerinin sürekli artışı ile çeşitlilik göstermesinden dolayı yapılan harcamaların sınıflandırılması gerekmektedir. Kamu harcamaları ekonomik ve idari sınıflamalara tabi tutulmaktadır.

1.2.1. Ekonomik Sınıflandırma

Devlet kamu hizmetlerini üretirken üretim faktörleri ve özel kesim ürünlerini satın alır. Bununla birlikte bazı üreticilere sübvansiyon verebilir. Geliri yeniden dağıtmak için sosyal amaçlı harcamalar yapabilir. İktisadi amaçlar ile ilgili görevler sonucunda ortaya çıkan harcamalar; reel harcamalar (cari harcamalar ve yatırım harcamaları) ve transfer harcamaları şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir⁹.

⁸ Sinan Sönmez, **Kamu Ekonomisi Teorisi**, İstanbul: Teori Yayınları, 1988, ss.3-4.

⁹ Ömer Faruk Batırel ve Adnan Tezel, **Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar**, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Yayın No: 68, 1976, ss. 115-127.

1.2.1.1.Cari Harcamalar

Devletin tüketim malları alımına yönelik harcamalarına cari harcamalar denir. Cari harcamalar, her yıl tekrarlanan ve bütçe dönemi içinde tüketilmesi amacıyla gerçekleştirilir. Devletin memurlarına ödediği maaşlar, harcırahlar, satın aldığı kırtasiye malzemeleri, ödediği kiralar, su, elektrik faturaları yani diğer bir deyişle idarî harcamaların hepsi cari harcamalar içinde sayılır. Genel anlamda, devletin üstlendiği kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve devamının sağlanması için gerekli olan giderlerdir¹⁰. Cari harcamalar mal ve hizmet satın almaya yönelik harcamalar olduklarından, ekonomide toplam arz-toplam talep dengesi ve efektif talep düzeyi üzerinde etkide bulunurlar. Kamu harcamaları ekonominin makro dengelerini etkilerler¹¹.

1.2.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım giderleri, sermaye oluşumuyla ilgili harcamalar olduğu kabul edilmektedir. Üretimi artıran, üretkenliği geliştiren, kaynakların verimliliğini sağlayan, üretim faktörlerindeki verimliliği artıran ve faydası genelde bir yıldan fazla olan harcama türüdür¹². Faydası uzun süreli olan yatırım harcamalarına örnek olarak; yollar, barajlar, tesisler, büyük onarımlar, kamulaştırma giderleri verilebilir. Yatırım harcamalarının, kısa dönemde talebi artırıcı, uzun dönemde ise kapasite artırıcı özelliği vardır. Bu bağlamda, kısa dönemde enflasyonist etki oluştursa da uzun dönemde toplam arz üzerindeki genişletici etkisinden dolayı enflasyonist etki yavaşlayacaktır¹³.

Yatırım harcamaları aynen transfer harcamaları gibi özellikle 1929 yılından sonra yaşanan krizlerin atlatılması için düşünülmüştür. Talep yönlü Keynezyen politikaların uygulanması sonucunda kamu harcamalarında oranı gittikçe artmaktadır.

¹⁰ Akdoğan, a.g.e., s.86.

¹¹ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999, s.54.

¹² Akdoğan, a.g.e., s.86.

¹³ M. Hakan Özbaran, "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 53, 2004, s. 118.

Ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapısı ve finansal koşulları içinde yatırım harcamaları üretim araçlarını ve kapasiteyi artırma amacındadır¹⁴.

1.2.1.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamalarının 1929 yılında itibaren kamu harcamaları içinde önemi artmaktadır. Bu harcamalar, toplumun sosyal açıdan güçlenmesine yönelik yardım amacıyla yapılan harcamalardır. Aslen transfer giderleri; ekonomik olduğu kadar sosyal nedenlerden dolayı muhtaç kişilere yapılan fon aktarılması şeklinde olup satın alma gücünü artırır. Sübvansiyon şeklinde yapılan transfer aktarımında amaç ise bazı kurum ve kuruluşlara fon aktararak piyasa fiyatlarının düzenlenmesidir. Transfer ödemeleri, tüketicilere veya firmalara belirli amaçlarla, karşılıklı ya da karşılıksız olarak yapıldığı görülmektedir. Bir diğer transfer harcaması olan devlet borçlarının faiz ödemesi ise harcamanın olumsuz yönünü oluşturmaktadır¹⁵.

Transfer harcamalarının büyük bir kısmı, gelirler arasındaki farklılığı azaltıcı ve sosyal adalete yakınlaştırıcı nitelikte olanlardan meydana gelmektedir. Burada devletin, ekonomi içinde kendi çabaları ile yeterli geliri elde edemeyen grupların, hayat standartlarını yükselterek, refah faaliyetlerini destekleme amacı güttüğü söylenebilir¹⁶.

Devletin vatandaşlarından sağladığı vergiler ve başka sosyal gruptan sağladığı gelirlerin karşılıksız olarak diğer gruba parasal veya aynı olarak aktarmasıdır. Genel açıdan bakıldığında transfer harcamalarının genel amacı gelir adaletini sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu amaç için; emekli aylıkları, işsizlik yardımları, devletin mahalli idarelerine yaptıkları sübvansiyonlar kullanılabilir. Transfer harcamasının karşılıksız olmasının diğer anlamı, yapılan transfer karşılığında ne mal satın alınmış ne de hizmet üretilmiştir. Sadece ortada var olan talebin bileşiminde değişikliğe gidilmiştir¹⁷.

¹⁴ Akdoğan, a.g.e, s.87.

¹⁵ Akdoğan, a.g.e., ss.84-85.

¹⁶ John F. Due, **Kamu Masrafları ve Ekonomideki Önemi**, Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, 2. Seri, İstanbul: Ekin Basımevi, 1975, s.146.

¹⁷ Batirel, a.g.e. s.77.

1.2.2. İdari Sınıflandırma

Devlet bütçesindeki ödenekler kamu hizmetlerini yürüten çeşitli kuruluşlar arasında idari sınıflandırmaya göre dağıtılır. Kamu harcamalarını yapan dairelerin idari tablosuna göre yapılan bu sınıflandırma zamana ve mekâna bağlı olarak değişir. Bu durum zaman aralıklarıyla aynı kuruluşun harcamalarının incelenmesini güçleştirdiği gibi, uluslararası karşılaştırmaları da zorlaştırır. Diğer bir ifadeyle bu tasnif tarzında, kamu harcamaları siyasi, idari ve teknik birimler halinde tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu usul, dünyada kamu harcamalarının tasnif edilmesinde en çok kullanılan klasik usullerden biridir¹⁸.

1.2.3. Fonksiyonel Sınıflandırma

Kamu harcamalarının fonksiyonel ayrımında, kamu harcamalarını yapan birim dikkate alınmamaktadır. Kamu harcamalarının amaçları dikkate alınarak, yapılmak istenen hizmet ön plana çıkarılmaktadır. Başka bir deyişle, kamu hizmetlerini yapan kuruluş dikkate alınmaksızın, kaynakların hangi amaçlara yönelik olarak kullanıldığı ortaya konulmaktadır. Kamu harcamalarının, eğitim, sağlık, bayındırlık, adalet, emniyet, savunma gibi ayırım şekli fonksiyonel ayrımı ortaya koymaktadır¹⁹.

İdari sınıflandırmada harcamayı yapan kuruluşların nerelerde, hangi miktarda, neler için harcama yaptığı görülürken; fonksiyonel sınıflandırmada devletin hangi amaçlar için, hangi devlet fonksiyonları için para harcadığı görülmektedir. Fonksiyonel sınıflandırma olarak; genel hizmet harcamaları, adalet ve yargı harcamaları, savunma harcamaları, eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları kabul edilmektedir. Fonksiyonel tasnifin kendisinden beklenen faydayı sağlayabilmesi için, günümüz devletinin çeşitli alanlardaki başlıca fonksiyonlarının bu ayırımında yer alması gerekir²⁰.

¹⁸ Şerafettin Aksoy, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998, s.90.

¹⁹ Süleyman Ulutürk, **Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, Ankara: Akçağ Yayınları/241, Ekonomik Araştırmalar/2, 1997, s.119.

²⁰ Nadaroğlu, a.g.e., s.140.

1.3. Kamu Harcama Artışlarını Açıklayan Görüşler

1.3.1. Wagner Kanunu

Kamu harcamalarının sürekli bir artış içinde olduğu çeşitli ülkelerde 19. yüzyıldaki incelemelerle ortaya konulmuştur²¹. Wagner'ın savunduğu kamusal faaliyetin artış nedeni, devletin sanayileşme dönemine girişidir. Devlet sanayileşme dönemine girdiği zaman ülkenin alt yapısını kurmak ve özellikle gelir dağılımını sağlamak zorundadır. Yani sanayileşmeyle beraber gerçekleştirilen teknolojik gelişme, haberleşme, ulaştırma, gibi büyük ölçekli yatırımların devlet tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir²². Kamu kesiminin harcama arttırması aslında milli gelir içinde kamunun ürettiği mal ve hizmet payının özel sektörü geçmesidir. Bireyin artan geliri sonucunda kamu mal ve hizmetlerine olan talep artmaktadır. Diğer neden ise; kamu elindeki güçle beraber hizmetlerin verimliliğini ve maliyetini özel kesime oranla düşük tutabilmesidir. Yani var olan maliyetin vergilere yansıtılması sonucunda kamu hizmetlerine olan talepte azalma yaşanmaz. Kamusal faaliyetlerin diğer nedenleri ise; nüfus artışı, yaşlanma gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan dışsallıkların olumsuz yönlerinin giderilmesi görevinin devletin olmasıdır²³.

Kamu harcamalarının mutlak miktarı ve bileşimi, milli gelirin bir payı olarak zaman içinde değişir. Wagner'e göre; sanayi işletmelerindeki artış sosyal düzenlemeyi artırır. Bu ihtiyaç denetime daha fazla kaynak ayrılmasını yol açar. Zamanla denetim imkânsız hale gelince de devlet yönetimi devralır. Böylece kamu kesimi genişler²⁴.

Wagner Yasası'nda kamu harcamaları içsel bir değişken olarak görülür. Nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru iken; Keynes Yasası'nda dışsal bir değişken olarak görülen kamu harcamalarındaki artışın milli gelirden bir artışa neden olacağı ve dolayısıyla nedenselliğin kamu harcamalarından

²¹ Richard Musgrave ve Peggy Musgrave, **Public Finance In the Theory and Practice**, Fifth Edition, 1994, s.114.

²² Arthur J. Mann, "Wagner's Law: An Econometric Test for Mexico, 1925-1976" , **National Tax Journal**, 33, 1980, s.189.

²³ Batirel, a.g.e., s.77-78.

²⁴ Bulutoğlu, a.g.e. s.197.

büyümeye doğru olacağı söz konusudur²⁵. Wagner'in çalışmalarını test eden bazı ampirik çalışmalar vardır. Buna göre, Williamson (1961) ve Thorn (1967) yaptıkları çalışmalarla, Wagner Yasasını test ederek; milli gelir arttıkça kamu harcamaları içinde cari ve sosyal harcamaların paylarının arttığını göstermişlerdir²⁶.

1.3.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı

Peacock-Wiseman tarafından “Sıçrama ya da Eşik Tezi” olarak kabul edilen yaklaşım aslında İngiltere ekonomisi üzerine yapılan çalışmada ortaya konulmuştur²⁷. Bu yaklaşımda, kamu artışının nedeni olarak savaş sonrasında yeniden yapılandırma dönemlerinde vergilerin artırılmasıdır. Yani savaş öncesi belli seviyede olan vergiler savaş döneminde yüksek oranlı (sıçrama şeklinde) artırılır. Ancak savaş bittikten sonra azaltılamaz, çünkü savaş sonrası imar için kamu geliri gereklidir²⁸.

Peacock–Wiseman sıçrama tezinde; vergi mükellefleri iki ayrı faktörün etkisi altındadır. Bu faktörlerden biri kamu mal ve hizmetlerine olan talep, diğeri ise vergi oranları hakkında besledikleri yargıdır. Bu faktörlerden ilki özellikle gelirin arttığı dönemlerde kamu harcamalarının artırılması yönünde olurken; ikincisi mükellefler üzerinde bir yükü temsil etmesi, harcamaların kısılması veya artırılmaması yönündedir. Zıt yönde çalışan bu güçlerin denge noktası, politik karar organlarınca kamu harcamalarının sınırı olarak kabul edilir. Böylece halkın vergi yükü sınır teşkil eder²⁹.

Kamu harcamalarının artışında sosyal devlet anlayışına bağlı olarak devletin gerçekleştirme zorunda olduğu hizmetlerin çeşitliliği ve boyutları da önemli

²⁵ İbrahim Arısoy, “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s.64.

²⁶ Jeffrey G. Williamson, “Public Expenditure and Revenue: An International Comparison”, **Manchester School of Economic and Social Studies**, January, 1961; Richard S. Thorn, “The Evaluation of Public Finance During Economic Development”, **Manchester School of Economic and Social Studies**, January, 1967.

²⁷ Attiat F. Ott, Richard J. Cebula, **The Elgar Companion to Public Economics: Empirical Public Economics**, Cheltenham, UK: Northampton, 2006, s.39.

²⁸ Batirel, a.g.e., s.79.

²⁹ İzzettin Önder, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927–1967”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını**, No:330, İstanbul, 1974, s.17.

konumdadır. Savaşlar, olağanüstü durumlar, krizler kadar olağan dönemlerdeki sosyal harcamalar ve savunma giderleri de artışın nedenleridir³⁰.

1.3.3. Sosyal Refahın Arttırılması Yaklaşımı

Bu yaklaşım; vergileme sonucu sağlanan marjinal parasal değerın harcanması sonucunda ortaya çıkacak sosyal fayda ile vergi mükellefine olan maliyetin eşitlenmesiyle sosyal refahın kamu harcamaları vasıtasıyla maksimize edilmesi görüşünü benimser. Bu yaklaşımda süre, verimlilik ve üretkenlik önemli olup amaç refahın maksimize edilmesi sayesinde kamu harcamalarına yön verilmesidir. Sosyal refahı yükseltici etki ortaya çıktıkça kamu harcamaları arttırılacaktır. Ölçülme açısından yaklaşımın sorunları bulunsa da, günümüz devlet anlayışında ortaya çıkan sosyal boyut, devletin fonksiyonları ve bunların refah ilkesi içinde gerçekleşmesi gerektiğinden harcamaların arttığı kabul edilmektedir³¹.

1.3.4. Maksimizasyon Yaklaşımı

Maksimizasyon yaklaşımına göre, demokrasi ile yönetilen ülkede hükümetler yaşam sürelerini maksimum kılmaya çalışırken, seçmenler de kendi gelirlerini maksimum kılmaya çalışmaktadır. Hayat standardının yükselmesi nedeniyle talep edilen kamusal faaliyetlerin niteliğinde değişme olur. Seçmenlerin yoğun baskısı sonunda, standartlarla ilgili revizyona gidilirken, siyasi baskı sonucunda da ekstra harcama girişimleri görülür³².

³⁰ Akdoğan, a.g.e, ss-69-71.

³¹ Akdoğan, a.g.e, ss. 71-73.

³² Akdoğan, a.g.e, s.73.

1.3.5. İktisadi Gelişmelerin Aşamaları Kuramı

Rostow'a ait olan kuramda, ülkelerin zamanla göstereceği ekonomik gelişme aşamalarını açıklar. Kuram'a göre az gelişmişlikten gelişmişliğe doğru izlenmesi gereken bir yol vardır. İlk aşamasında devletin yapmış olduğu yatırımlar, GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'da yüksek orana sahiptir. Çünkü bu aşamada özel sermaye birikiminin sınırlı olmasından dolayı ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için gerekli olan sermaye malları, kamu bütçesi tarafından karşılanır. Bir sonraki aşamada ise devletin yapmış olduğu yatırımların GSMH'ya oranı nispi olarak azalabilir. Çünkü bu aşamada özel sektör kamu kuruluşlarına göre daha hızlı bir büyüme gerçekleştirebilir. Yani sermaye mallarının temini özel sektöre bırakılabilir. Fakat sonraki aşamalarda kamu yatırımlarında bir artış olabilir. Çünkü tamamlayıcı devlet yatırımlarına ihtiyaç duyan özel mallar önem kazandıkça kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içerisindeki payı artabilir³³.

Kamu harcamalarının kalkınma ile bağlantısı üç yolla açıklanabilir. Birinci aşamada sanayileşen toplumlarda kırsal bölgelerden kentlere göç olur. Kentleşme oranının yükselmesi sonucunda alt yapı harcamaları artar. Kalkınmanın orta döneminde, özel sektör harcamaları kamu sektörünü tamamlayıcı özelliğini artırır. Özel sektörün yaptığı fabrikalar kamu sektörünün yapacağı yol, bina gibi alt yapı inşaatlarını destekler. Aynı dönemde kentleşmenin yoğunlaşması sonucunda değişen toplumsal yapıyla artan suç oranları için yapılacak kamu harcamaları da artar. Kalkınmanın son aşamasında piyasa başarısızlıkları ve alt yapı için kamu harcamasına ihtiyaç azalır. Daha çok dengenin sağlanmasına ihtiyaç duyulur. Kamu harcamalarındaki transfer ödemeleri sosyal güvenlik, sağlık, eğitim harcamaları ana kalem olmuştur³⁴.

³³ Walt W. Rostow, (çev: Erol Güngör), **İktisadi Gelişmelerin Merhaleleri**, İkinci Baskı, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1980, ss-16-32.

³⁴ Jean Hindriks, **Intermediate Public Economics**, MA, USA: MIT Press, 2006, s.99.

2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

20. yüzyıl devlet anlayışının değişmesi sonucunda kamu hizmetlerinin gelişmesi ve genişlemesi sonucunda kamu harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Kamu harcamalarını etkileyen gerçek artış nedenleri ve görünüşte artış nedenleri bulunmaktadır. Kamu harcamalarıyla sunulan mal ve hizmetlerin kalitesinde veya miktarında bir artış meydana gelmese de, kamu harcama tutarında ortaya çıkan artışa görünürde artış, kalitesinin veya miktarının artması durumunda ise gerçek artış yaşanmaktadır.

2.1. Gerçek Artış Nedenleri

2.1.1. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Artışlar

Savaşlar kamu harcama düzeyini üç şekilde etkilemektedir. İlki, savaşın oluşturduğu maliyet, ikincisi milli savunmayı sağlama maliyeti ve üçüncüsü savaş sonrası imar maliyetidir. Son yüzyılda en büyük kamu harcaması savaşlar veya savaşlara yönelik kışkırtmalardır. Peacock-Wiseman'nın sıçrama hipotezine göre, savaş dönemlerinde kamu harcamalarında yumuşak bir şekilde değil, basamak şeklinde bir sıçrama meydana gelmektedir³⁵.

2.1.2. Teknolojik Nedenler

Teknolojik gelişmeler, yeni hizmetlerin gerçekleştirilmesi zorunluluğunun yanı sıra, öteden beri görülmekte olan hizmetlerin daha mükemmel bir biçimde görülmesine yol açmıştır. Teknolojik alanda buluş ve gelişmeler, ihtiyaç düzeyinin ve ilgili hizmetlerin artmasıyla maliyet artışına yol açmıştır. Dünyadaki kıt kaynakların daha verimli şekilde kullanılmasının sağlanması ve üretim kapasitesinin artırılabilmesi için

³⁵ Akdoğan, a.g.e., ss.79-80.

teknolojik ilerleme gereklidir. Bu durum devletin faaliyetlerini ve harcamalarını önemli ölçüde artırmaktadır³⁶.

2.1.3. Sosyal Nedenler

Ekonomik değişimlerin yanı sıra, toplum yapısında da değişimler meydana gelmektedir. Toplumda belirlenen amaç doğrultusunda bir eğitim düzeyine ulaşılması için ücretsiz eğitim ve öğretim hizmetleri sunulması, kimsesiz ve düşkünlere, yaşlılara yönelik sosyal tesisler, dinlenme tesislerinin yanı sıra toplumun refah içinde yaşamını sürdürmesi için gerçekleştirilen uygulamalar bütçe rakamlarını yükselmektedir³⁷.

2.1.4. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler

Kamu hizmetlerinin daha uygun ve nitelikli olarak yerine getirilmesi isteğiyle devlet anlayışının değişmektedir. Sosyal refah devleti gereği sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin vatandaşlara sunulması, yaşam standartlarının yükseltilmesi, kamu harcamalarına daha fazla pay ayrılmasına neden olmaktadır.

2.2. Görünüşte Artış Nedenleri

2.2.1. Ülke ve Nüfustaki Değişmeler

Ülke sınırlarının savaş gibi nedenlerle genişlemesi ile hem siyasi sınırlarda hem de nüfusta artışlar ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamalarının artış hızı ile nüfus artış hızı aynı ise, kamu harcaması artışı nüfus artışına doğru orantılı olarak artmış olması da nüfusun yıldan yıla artışının kamu harcamalarında gerçekten artış olmadığını göstermektedir.

³⁶ Musgrave ve Musgrave, a.g.e. s.122

³⁷ Akdoğan, a.g.e. s.79.

2.2.2. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması

Ekonomilerde aynî ödeme yerine nakdi ödemeye geçilmesi kamu harcamalarıyla ilgili rakamların görünüşte artışına neden olmaktadır. Toplum için yapılan hizmetlerin bütçe içinde görülmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Buna ilaveten yapılan bütçelerin usullerin değişmesi de diğer görünüşteki artırıcı etkenlerdendir.

2.2.3. Parasal Değerinin Değişmesi

Kamu hizmetlerinde nitelik ve nicelik yönünden hiçbir değişiklik olmasa bile paranın değerinin düşmesi, değer düşmesi kadar harcama yapılmasını gerektireceğinden, katlanılması gereken kamu harcama rakamları nominal olarak artacaktır. Genel fiyat düzeyindeki yükselme nedeniyle topluma verilen hizmet ve malların değerinin artması da miktarsal olmasa da rakamsal artışına neden olacaktır.

3. KAMU HARCAMALARININ AMAÇLARI

Devlet, özel ve toplumsal çıkarların uyumlaştırılmasında, ülke kaynaklarının yabancılar tarafından kötüye kullanılmasını engellemede, verimli yatırımların artmasını güvence altına almada ve ekonominin büyümesi ve ülkenin kalkınması için sosyal olarak en uygun yönlendirmeler yaparak önemli görevler üstlenir³⁸.

3.1. Ekonomik Dengenin Sağlanması

Devletin ekonomiye girişinin engellenmesi ve dengenin korunmasını savunan klasik anlayış, yaşanan sosyo-ekonomik sorunlardan sonra terk edilmiştir. Kamu gelirleri yanında kamu harcamaları sayesinde devlete ekonomik ve sosyal fonksiyonlar yüklenerek ekonomik dengeyi sağlaması gerektiği kabul edilmiştir. Kamu gelirlerinin sağlandığı kaynaklar günümüz devlet anlayışında; hizmet verdiği mükellef kitlesi,

³⁸ Rati Ram, "Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence From Cross-section and Time-series Data", **The American Economic Review**, 76/1, March 1986, s.191.

ortaya çıkardığı maliyet ve faydaları, yapılan düzenlemelerin yasal uygunluğu ve kamu harcamalarının nerelere, hangi amaçlarla hangi alanlara yapıldığı, maliyet-fayda ilişkisi, sosyal ve ekonomik etkileri dikkate alarak yapılmaktadır³⁹.

Kamu harcamalarının yüksek oranlara ulaşması sonucunda artık ekonomide belli bir ağırlığı bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı devletin harcama ve gelir ile yürüttüğü maliye politikası sayesinde ekonomide dengenin sağlanması gerçekleşir. Enflasyonist dönemler, mevcut kamu harcamalarının etkinliğini ve verimliliğini artırırken arzı arttıracak kamu harcamalarına yön vermeyi ve başka harcamaları kısma şeklinde uygulanabilir. Kamu harcamalarında kısa, orta ve uzun vadeli dönemlere göre ayarlamalar yapılmaktadır. Çünkü harcamaların artışında en önemli sonuç enflasyonist etkileri olabilmektedir. Deflasyonist dönemlerde genişletici kamu harcamaları etkili olurken, enflasyonist dönemlerinde üretici olmayan kısımlara yapılacak harcamaların azaltılmasıyla ekonomik denge sağlanabilir⁴⁰.

3.2. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması

Kamu harcamalar ile enflasyona neden olmadan ekonomi bütünü üzerinde istihdamın artırılması sağlanabilir. Bunu bir yandan istihdamın artırılması için yatırım ve tüketim harcamalarını artırırken, diğer yandan özel yatırımların teşviki ile ekonomik dengeyi sağlayarak gerçekleştirilmektedir⁴¹. Kamu harcamalarıyla kişi başına düşen milli gelir özellikle yatırım ve cari harcamalar yoluyla artırılarak kalkınmanın gerçekleşmesinde etkilidir. Kamu harcamalarının kalkınma üzerinde en etkili olduğu ülke grupları, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle alt yapı çalışmaları ve ülke ekonomisi için önemli sektörlere ağırlık verilmesi kalkınmanın dinamizmini gerçekleştirir⁴². Kamunun tüketim harcaması, büyüme üzerinde olumlu etkiye sahipken; yüksek düzeyde vergileme de zıt bir etkiye sahiptir. Kamunun yatırım harcamasının

³⁹ Akdoğan, a.g.e. s.493.

⁴⁰ Akdoğan, a.g.e., ss.494-495.

⁴¹ G.T. Sanford, **The Economics of Public Finance**, London: Pergamon Press, William Clowers and Sons, 1978, s.238-239.

⁴² Akdoğan, a.g.e., s. 497.

büyüme üzerindeki etkisi harcamanın özel sektör verimliliğini etkileyip etkilemediğine bağlıdır⁴³.

Kalkınma hızı, aslen ülkenin sermaye hâsıla oranı sabitken ülke milli gelirinin ne kadarlık kısmının yatırım harcamalarına ayrıldığına bağlıdır. Yatırımın gücü tasarruf düzeyine bağımlı olması ve bunu geliştirmekte veya az gelişmiş ülkelerde toplumun karşılayamamasından dolayı, kamu harcamaları kalkınma için temel önemdedir. Kalkınma ancak yatırımların GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) içinde gittikçe artan oranlarda yapılırsa gerçekleşir. Bunun sağlanması içinde temel ihtiyaç, ülke tasarrufların artırılmasıdır⁴⁴.

3.3. Gelir Dağılımının Sağlanması

Sanayileşme sürecinin gelir dağılımını bozduğunu ve bunun giderilmesi için kamu harcamaları ve vergi politikaları etkili birer araç olarak kullanılabilir⁴⁵. Kamu harcamalarının uygulandığı programların plânlanması ve değerlendirilmesinde ana etken eşitliktir. Eşitliği sağlayacak harcamalar servet, eğitim, sosyal konum ve gelir dağılımı üzerinden yapılır. Özellikle harcamanın yapılabilmesi için gerekli olan vergilendirme eğer kamu harcaması sonucunda oluşacak genel faydadan bireylerin el ettiği pay eşitse artan oranlı vergilendirme âdil bir gelir dağılımı sağlayabilir⁴⁶.

Kamu harcamaları bağlamında, söz konusu etki şu şekilde gerçekleşebilir. Kamunun sunduğu hizmetler içinde, düşük gelirlilere yarar sağlayan hizmetlere ağırlık verilir. Bu hizmetlerin yanı sıra reel kamu harcamaları ve transfer harcamaları yoluyla daha çok gelir düzeyi düşük olan gruplar ile işsizlere gelir sağlanıyorsa, gelir dağılımındaki farklar azaltılacaktır. Fakat kamunun sunduğu hizmetler içinde, yüksek gelirlilere yarar sağlayan hizmetlere veya gelişmiş bölgelere yönelik hizmetlere ağırlık verilirse, bunun yanı sıra reel kamu harcamaları ve transfer harcamaları yoluyla daha

⁴³ Frank Barry, **Fiscal Policy in EMU**, 1999, www.ucd.ie/economic/staff/barry/papers/emu.pdf (01.09.2008).

⁴⁴ Akdoğan, a.g.e., s. 498.

⁴⁵ Bulutoğlu, a.g.e.,s.211.

⁴⁶ Akdoğan, a.g.e., s.499.

çok gelir düzeyi yüksek olan gruplara kaynak aktarılırsa, gelir dağılımındaki farklar artacaktır⁴⁷.

Gelir dağılımının kamu harcamaları açısından etkilenmesi daha çok yarı kamusal mal ve hizmetlerin dağılımıyla oluşmaktadır. Çünkü eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyi farklı gruplarda farklı olabilmektedir. Gelir dağılımının âdilliği bu hizmetlerin eşit bir şekilde topluma yayılmasına bağlıdır. Kamu harcama türlerinden bir diğeri olan transfer harcamaları da direk gelir dağılımı üzerine etkilidir. Transfer harcamalarındaki ana amaç, fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmaktır. Transfer harcamaları gelirin yeniden dağılımını dolaylı ve dolaysız olarak etkileyebilmektedir⁴⁸.

4. KAMU GELİR ÇEŞİTLERİ

Devletin yapması gereken görevlerin gerçekleşmesi için gelire ihtiyacı vardır. Devlet giderek büyürken ülke ekonomisinden belli bir kaynağını çekerek tekrar ekonomiye geri döndürmektedir. Devletin hizmetleri gerçekleştirmek için, yasa sınırları içinde başvurduğu ve değerlendirdiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tümüne kamu gelirleri denir⁴⁹. Kamusal faaliyetlerin oluşturduğu maliyetler çeşitli yollarla finanse edilir. Ancak bu finansmanı başını vergiler oluşturmaktadır. Vergilendirme dışında devletin hizmetlerindeki ürüne ve hizmetlerin fiyatlandırılmasına veya borçlanma ile finansmanı gidilir⁵⁰. Kamu harcamalarının finansmanını sağlayan vergiler esas itibariyle gerçek ve tüzel kişilerden zorla (cebir) elde edilirken, vergi dışı kalemler özel kesim gibi fiyatlandırma yoluna veya doğal kaynakların işlenmesi yoluna gidilmektedir⁵¹. Ülkelerin gelişmişliklerine göre kamu gelir çeşitleri farklılık göstermektedir. Gelişmiş batı ülkelerinde vergi ana gelir kaynağı iken gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde vergi dışı kaynaklar ana gelir kaynağıdır.

⁴⁷Nihal Avcı, **Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara 1988, s.20.

⁴⁸ Akdoğan, a.g.e., s.501.

⁴⁹ Akdoğan, a.g.e., s.99.

⁵⁰ Batirel, a.g.e, s.85.

⁵¹ Nadaroğlu, a.g.e., s.223.

4.1. Vergi Gelirleri

Devlet gelir ihtiyacının büyük kısmını vergilerden sağladığından dolayı vergi önemli bir kamu gelir kalemidir. Vergiler, zorunlu bir ödeme olup para şekline alınırlar. Artık devletler ihtiyaç duydukları fonları sağlamak için çeşitli ülkelerde farklı vergi türleri uygulamaktadırlar. En genelleri olarak; gelir vergisi, kurumlar vergisi, servet vergisi, araçlardan alınan vergiler ve üretim-tüketim aşamalarından alınan vergilerdir⁵².

Vergileri kamunun gerçekleştirdiği faaliyetlerin ortaya çıkardığı maliyetlerin finansmanına zorunlu olarak katılma payı olduğu kabul edilebilir. Vergi kavramı yaşanan döneme ve hakim olan devlet yapısına göre değişmektedir. Günümüzde devletler vergileme yaparken teorik olarak iki temel yaklaşım üzerinde durmaktadırlar. Bunlar fayda ve ödeme gücü yaklaşımlarıdır.

4.1.1. Fayda Yaklaşımı

Fayda yaklaşımının temel anlayışı, kamusal hizmetten elde ettiği marjinal vergi oranında vergilendirilmesidir. Ancak vergilendirme aşamasında bazı sorunlar bulunmaktadır. Çünkü kamusal faaliyetlerin marjinal faydasını ölçmenin güçlüğü kadar vergi mükellefleri gerçek tercihlerini açıklamak istemeyebilirler. Buna ilaveten gelir dağılımında adalet ilkesine ters düşebilir. Bu yaklaşıma göre kısaca, hizmeti kim kullanıyorsa bedelini de o ödemelidir. En çok uygulamanın karşılaştığı yer, yolları kullanan bireylerin tükettiği petrol ürünlerine konulan vergilerdir⁵³.

4.1.2. Ödeme Gücüne Göre Yaklaşımı

Ödeme gücüne göre ise fayda yaklaşımının tam tersi olarak, kaynak dağılımındaki etkinlik yerine gelir dağılımındaki adaleti sağlamaktır. Bu amaçla hizmetten yararlananın ödeme gücü esas alınır. Ödeme gücü yaklaşımının kullanılması için verginin ödenme gücü ile vergi adaleti yerine getirilmelidir. Çünkü vergi ödeme

⁵² Akdoğan, a.g.e., ss.101-102.

⁵³ Batirel, a.g.e, ss.85-86.

gücü olarak gelir, servet ve harcama gücü dikkate alınır. Bu üç kaynaktan hangisi kabul edileceği çoğunlukla sorunların temelini oluştursa da, gelir üzerinden vergilendirme yapılır. Diğer kavram ise vergi adaletidir. Vergide adalet olarak, aynı vergi ödeme gücüne sahiplerin aynı vergiyi ödemesi olan yatay adalet ya da vergi ödeme gücü farklı olanların siyasal yargılara göre farklı düzeyde vergilendirmeleri olan dikey vergilendirme kabul edilmektedir⁵⁴.

4.2. Vergi Dışı Gelirler

Devletin ana kalemi vergiler olmasına rağmen artan ihtiyaçlar ve gelişen ekonomik yapılardan dolayı farklı kaynaklar oluşturulmaktadır. Bunların bazıları zorunlu hallerde yapılırken, bazıları da dönemseller şartlardan dolayı ya da gönüllülikle sağlanmaktadır.

4.2.1. Kaynaklara El Koyma

Devlet vergi dışı araçlarla kamusal faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. Bunlar içinde en önemlileri askerlik hizmeti ve olağanüstü dönemlerde devletin para ve çalışma mükellefiyeti koymasındır. Ancak burada belirtilmesi gereken devletin el koyma durumunda ortaya çıkacak maliyetin gizli kalmasıdır. Alternatif maliyetlerin hesaplanamamasına da yol açabilir⁵⁵.

4.2.2. Kamu Ekonomik Kuruluşların Fiyatlandırılması

Devlet ortalama maliyetin uzun dönemde marjinal maliyetin üstünde olan azalan maliyetli endüstrileri millileştirme yöntemi ile fiyatlarını kamusal hale getirir. Diğer fiyatlandırma ise kamu hizmetlerinin en çok kullanıldığı dönemlerde yüksek ücret uygulamaktır. Ancak adaletli değildir. Diğer bir kamu hizmetlerinin bedelinin

⁵⁴ Batirel, a.g.e, s. 86.

⁵⁵ Batirel, a.g.e, s. 87.

ödettilmesi karşılığında alınan ücretler ise bazı kamu hizmetlerinden mahrum bırakmanın imkânsız olması sebebiyle hizmetten yararlananlardan dolaylı alınmasıdır⁵⁶. Ancak çoğunlukla doğal kaynakların devlet tarafından kullanılarak gelir elde edilmesi tercih edilmektedir.

4.2.3. Borçlanma

Devletin borçlanmasının nedeni ortaya koyduğu kamusal faaliyetin maliyetine karşılık alınan vergi ve kamusal fiyat gelirlerinin karşılanamamasıdır. Diğer bir neden de iktisâdi istikrarın sağlanması amacıyla da borçlanmaya gidebiliriz. Çoğunlukla barış zamanlarında borçlanma alt yapı yatırımları finansmanına giderken, vergilerde cari ve transfer harcamaların karşılığı olarak alınır⁵⁷.

5. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİNDE KAMU HARCAMALARI

Ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelirin artışı, ülkenin uzun dönemde üretim ölçeğinin veya potansiyelinin genişlemesi veya daha üretken kullanılması sayesinde ortaya çıkması sonucu gayrisafî milli hâsıla da meydana gelen artışlarla tanımlanabilmektedir⁵⁸. Ekonomik büyüme uzun dönemde daha çok arz cephesinde belirlenmektedir. Ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışarıya veya uzun dönem arz eğrisini sağa doğru kaydıran sebepler ekonomik büyüme teorilerinin konusunu oluşturmaktadır. Hükümetlerin, üretim faktörlerinin verimliliklerini arttırıcı eğitim ve teknoloji politikaları ve fizikî sermaye stokunu arttırıcı alt yapı yatırımları da yeni ekonomik büyüme teorilerinin konusunu oluşturmaktadır⁵⁹.

⁵⁶ Batirel, a.g.e, ss. 88-89.

⁵⁷ Batirel, a.g.e, s.89, 159.

⁵⁸ Erdoğan Alkin, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 210, 1975.s.220.

⁵⁹ Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:1-4, 1998, ss.207-208.

Ekonomik büyümede temel belirleyiciler; iş gücünün kalitesi ve miktarı, doğal kaynakların kalitesi ve miktarı, reel sermayenin kalitesi ve miktarı, toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarıdır⁶⁰. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi ekonomik yaklaşımlara göre değişmektedir. İktisadi büyümeyi etkileyen unsurlar; istihdam imkânlarının artışı, doğal kaynakların artışı ve teknolojik bilginin artmasıdır.

5.1. Klasik Büyüme Teorileri

Klasik yaklaşım, liberal iktisadi görüşü sistemleştirmiş ve serbest girişimciliğini savunan bir ekonomik görüştür. Klasik ekonomi okulunun kurucuları arasında, D. Hume, A. Smith, D. Ricardo ve J.S.Mill vardır. Smith, ekonomik büyümeyi; sermaye birikimi, işbölümü ve uzmanlaşma, uluslararası ticaret, nüfus artışı ve görünmez el mekanizmasına dayandırmaktadır⁶¹. Ricardo ise, bölüşüm modelinde sermaye ve emek kullanımı ile gerçekleşen üretimin maliyetinin ücret ve kar olarak dağılımında kapitalistlerin kar haddinin azalmasıyla iktisadi büyümenin tıkanacağı ve durgunluk ile sonuçlanacağını belirtmektedir⁶².

Klasik modelin tam istihdam üzerine kurulmasından dolayı piyasalar (para ve tahvil) dengededir. Milli geliri ve büyümeyi para arzındaki veya tasarruf-yatırım hacmindeki değişimler değil sadece sermaye birikimi ve bunu sağlayacak olan iş gücünün artırılması ve bu ikisinin verimliliğini sağlayacak olan teknolojik gelişimlerdir⁶³. Klâsiklere göre ekonomide istihdam ve sermaye stokunu arttırmak özel sektörün görevidir. Devlet sadece adalet, güvenlik, savunma gibi sosyal ihtiyaçları karşılamalıdır. Ancak bu tür kamu hizmetlerinin sağladığı dışsal yararlar dolaylı olarak büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilir⁶⁴.

⁶⁰ Wallace C. Peterson, “Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme”, (çev.:Talat Güllap), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No.763. **İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Yayınları** No.98. Ders Kitapları Serisi No.28, 1994, s.489.

⁶¹ Yalçın Acar, **Büyüme Teorileri**, Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınları, Yayın No:3, 1998, ss.23-24.

⁶² Yahya Sezai Tezel, **İktisadi Büyüme**, 2. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2000, ss-156-159.

⁶³ Yahya Sezai Tezel, **Klasik ve Çağdaş İktisadi Büyüme Analizi**, Ankara: Çağ Yayınları, 1988, ss.103-111.

⁶⁴ Robert M. Solow, “Growth Theory: An Exposition”, **The Economic Journal**, Vol: 80, No: 320, 1970, s. 936.

5.2. Post- Keynesyen Büyüme Modeli

Keynesyen düşünce yapısıyla oluşturulmuş olan Harrod-Domar büyüme teorisinin temelini yatırım çoğaltanı, hızlandıran ve toplam arz oluşturmaktadır. Harrod-Domar modelinde ortaya konulan bazı kavramaların ölçülme zorlukları eleştiri konusu olmuştur. Ayrıca tüm sektörleri tek bir kat sayıya indirmeleri de eleştiri konusu olmuştur. Modelde emek ve teknolojik gelişmelerinin dışsal faktörler alınarak sadece içsel olarak sermayeyi kabul etmeleri en önemli eleştiri konusu olmuştur⁶⁵.

Harrod, nüfus artışının ve teknolojik gelişmenin imkân verdiği gelişme haddini doğal büyüme haddi olarak tanımlamaktadır. Domar ise, Büyüme Modeli'nde denge büyüme hızını boş kapasite yaratmayan gelir veya yatırım artış hızı olarak tanımlamaktadır. Harrod'a göre; ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesini devam ettirebilmesi için garantili büyüme hızının, doğal büyüme oranına eşit olması olağanüstü bir durum olup ancak bütün beklentilerin gerçekleşmesi halinde mümkündür⁶⁶.

Post-Keynesyen Büyüme Modeli'ne göre, serbest piyasa mekanizması ve ekonomik birimlerin karar verme özgürlüğü bulunduğu ekonomide büyümeyi (dengeli) belirleyen unsurlar; teknik şartlar, yatırım politikası, tasarruf durumu, rekabet durumu, ücret durumu, finansman şartları ve sermaye stokudur. Belirtilen faktörleri modelde bağımsız alınsa da birbirlerini etkileyebileceği kabul edilir⁶⁷. Modelde temel unsurların birçoğunun kamu harcamaları ile sağlanacağı düşünülmektedir.

5.3. Yeni-Klasik Büyüme Modeli

Yeni-Klasik Büyüme Modeli ya da Solow Modeli olarak bilinen bu modele göre; yatırım oranlarının farklılığı, nüfus artış hızı ve teknolojideki dışsal farklılıklar bir ülkede ekonomik büyümeyi sağlamaktadır⁶⁸. Post-Keynesyen Büyüme Modeli'ne eleştirilerde bulunmaktadır. Post-Keynesyen Model uzun dönemli büyüme teorisi

⁶⁵ Vural F. Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul: İ.İ.T.A Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, 1979, ss.329-330.

⁶⁶ Mükerrerem Hiç, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, ss.84-85, 94-95.

⁶⁷ Savaş, a.g.e., ss.335-336.

⁶⁸ Hindriks, a.g.e., s.666.

olmasına rağmen kısa dönem analiz araçları olan çoğaltan, hızlandıran ve sermaye-hasıla oranlarını kullanmaktadır. Diğer eleştirileri ise, seçilen faktörler arasında birleşim oranlarının sabit alınmasıdır. Yeni-klasik büyüme modelinde ise, üretim faktörlerinin ikamesi büyük önem taşır. Ekonomik büyümenin sağlanması için, üretim teknolojisinin faktör yoğunluğu o faktör lehine seçilmelidir. Yeni-klasik büyüme modeli, bu iki eleştirisine karşılık kendi modellerinde post-keynezyen modelin diğer varsayımlarını kullanmıştır⁶⁹.

Yeni-Klasik Model; tam rekabet piyasasının olduğu, sermayenin getirisinin azalan olduğu, yatırımın önemsiz olduğu, teknolojik gelişmenin dışsal olduğu, teknolojik gelişmenin model içerisinde yer almaması varsayımlarına dayanmaktadır. Solow'a göre dışsal olan teknolojik gelişme büyümeyi artırır. Sermayenin marjinal ürünündeki azalmayı ortadan kaldıran teknolojik gelişme uzun dönemde büyümeyi sağlamaktadır. Sermaye/Hasıla oranı ülkelerin durağan durum denge noktasına ulaşıncaya kadar hızla büyümektedir⁷⁰. Neo-klasik büyüme modeline göre, kamu politikaları, devlet ve tasarruflar sadece kısa dönemde etkilidir.

5.4. İçsel Büyüme Modelleri

İktisat politikalarının uzun dönemli büyümeyi etkilemesi üzerine kurulan İçsel Büyüme Modellerine (Yeni Büyüme Modelleri) göre; bilgi üretimi (Romer), beşeri sermaye (Lucas), Ar-Ge, teknolojik gelişmeler, finansal yenilikler, devletin yeni rolü ve piyasa yapıları (Baro) gibi ekonomik büyümeyi etkileyen tüm faktörler sistemin kendi içerisinde⁷¹. İçsel Büyüme Modelleri'nde bilgi, kısmen/tamamen gizli bir kamusal mal kabul edilmiştir. Varsayımın nedeni olarak, tüketiciler bilginin kullanımında birbirlerine rakip olmadığından kimse dışlanamamalıdır. İçsel büyüme modellerinde, teknolojik dışsallıklar çok önemlidir. Modellerdeki dışsallıklar, bilginin üretimini özel kesimin üslenmeyeceğini ve piyasanın aksayacağını kabul eder⁷²

⁶⁹ Savaş, a.g.e., s.349.

⁷⁰ Charles Jones, **İktisadi Büyüme Giriş**, (Çev.:Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer) 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, ss. 40–41.

⁷¹ Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3.Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, 2006, ss.170–176.

⁷² Kibritçioğlu, a.g.e., ss.218-226.

Neo-klasik büyüme modelinin dışladığı devlet, araştırma ve geliştirme faaliyeti yapmalı, eğitim hizmeti sunmalı, yabancı yatırımı teşvik etmeli, patent ve mülkiyet haklarını koruyarak tekrar önem kazanmalıdır. İçsel büyüme teorilerinin geliştirilmesinden sonra eğitim, beşeri sermaye, bilgi birikimi, Ar-Ge faaliyetlerini dikkate almadan bir büyüme modeli oluşturma olanağı kalmamıştır⁷³.

⁷³ Osman Demir, **İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü**, KOÜ, İİBF, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 10-11 Mayıs 2002; s.351.

İKİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN, BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ve

KUVEYT'İN EKONOMİK YAPILARI

1. SUUDİ ARABİSTAN'IN GENEL VE EKONOMİK YAPISI

Çalışmamızda, Suudi Arabistan'ın devlet olarak oluşumundan, coğrafi özelliklerinden, devlet yapısını oluşturan politik aktörlerden, demografik yapısından ve ekonomik yapısından bahsedilecektir. Ekonomik yapı içinde temel ekonomik göstergeler olarak; GSYİH yıllar itibariyle değişimi ve sektörel dağılımı, devletin ekonomik gücünü gösteren bütçe yapısı, iş gücü piyasaları, doğal kaynaklarının rezervleri, üretim ve tüketim oranları incelenecektir.

1.1. Suudi Arabistan'ın Kuruluşu

Suudi Arabistan, ismini hem kurucusu olan Suud ailesinden hem de yerleşik olduğu Arap Yarımadası'ndan almaktadır⁷⁴. Suud ailesi, 1774 yılında Arap yarımadasının merkezi sayılabilecek olan Necd bölgesinde yaşamıştır. Suud ailesinin o zamanki önderi olan Muhammed bin Suud, ilk olarak 1737 yılında Muhammed bin Abdül-Vahhab ile birlikte hareket ederek hem siyasi hem de dini yayılmayı gerçekleştirmeye başlamıştır. İhvan hareketi ile 1774-1819 yılları arasında Mekke ve Medine gibi önemli şehirlerin kontrolünü ele geçiren Suud ailesi, 1819-1924 yılları arasında bölgenin kontrolünü Osmanlı'ya bırakmak zorunda kalmışlardır. 1824 tekrar bu bölgenin hâkimiyetini ele geçiren Suud ailesine karşı Osmanlı Devleti, El-Raşid ailesini destekleyerek Suudilerin 1891'de Kuveyt'e çekilmelerini sağlamışlardır. Ancak Suud ailesi 1902 yılında Riyad'ı ele geçirerek İngilizler ile antlaşma yapmışlardır.

⁷⁴ Hakkı Dursun Yıldız, *Arabistan*, Ankara: TDV, C.3, 1991, s.252.

1918 yılında Mondros Mütakeresi ile aynı zamanda Abdülaziz bin Suud, İngilizlerin teşviki ile beyanname yayınlarak Osmanlı Devletini bölgeden uzaklaştırmışlardır. Mekke ve Taif'e saldırmışlardır. Bölgenin kontrolünü sağlayan Şerif Hüseyin Paşa'dan bölgeyi alamamıştır. 1921'de kendini Necd Sultanı ilan eden Abdülaziz, İngilizlerin 1924 yılında Mekke Şerifi Hüseyin'i yakalayıp Kıbrıs'a sürgününe gönderilmiştir. Bundan sonra, Suudiler Mekke ve Taif'i ele geçirerek 1926 yılında Hicaz Krallığını ilan etmiştir. 18 Eylül 1932'de Necd Meliki olarak bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın başına geçmiştir⁷⁵.

Suud ailesinin de kabul ettiği Vahhabi hareketinin temel amacı, İslam'a sonradan yapılan tüm eklentileri çıkartarak ilk haline yani sade haline döndürmektir⁷⁶. Kendilerini Muhavvidun olarak isimlendirilse de genel olarak Vahhabiler şeklinde anılmaktadırlar. Özellikle Vahhabilerin önderlere (halife) itaatleri bir kural iken Osmanlı'ya yapılan itaatsizliğin temelinde Osmanlı'nın dini reformist yönlerle bozduğunun kabul edilmesi bulunmaktadır⁷⁷.

Suudi Krallığı 1932 yılında kurulduktan sonra tek gelir kaynağı turizm kaynağı olan Hac ziyaretleridir. 1933 yılında bölgede yapılan etütler sonucunda bölgede petrol bulunmuştur. Petrol arama ve üretiminde krallığın kurulmasını sağlayan İngilizler saf dışı bırakılarak ABD şirketi SOCAL (Standard Oil of California)'a verilmiştir. SOCAL da CASOC (the California Arabian Standard Oil Company) adlı şirket kurmuştur. 1938 yılında üretimin başlamasıyla beraber gelirlerinde çeşitlilik sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda, Krallığın ABD'ye kendi topraklarında üst vermesine karşılık, CASOC yerine Suudi ve ABD'lilerin birlikte kurduğu ARAMCO (Arabian American Oil Company) şirketinden pay ve firmadan vergi tahsil etme hakkı verilmiştir. Yapılan antlaşmalarla Suudi Arabistan bölgedeki en güçlü mali devlet konumuna yükselmiştir. Suudi Ailesinin ARAMCO şirketindeki payı 1973'te yüzde 25 iken 1974'te yüzde 60 ve 1980'de bölgedeki millileştirme hareketlerinin geç yansımasıyla hissenin tümüne sahip olmuşlardır.⁷⁸

⁷⁵ James Wynbrandt, **A Brief History of Saudi Arabia**, N.Y: Facts On file Inc., 2004, ss. 123-140.

⁷⁶ Ömer Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2004, s.144.

⁷⁷ Bessam Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, (çev: Taşkın Temiz), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998, s.114.

⁷⁸ John E. Peterson, **Historical Dictionary of Saudi Arabia**, Asian/Oceanian Historical Dictionaries, No.45, Oxford: The Scarecrow Pres, 2003, s.8.

1953 yılında Abdülaziz El Suud'un ölümünden sonra, yerine geçen oğlu Suud bin Abdülaziz, 1964'te Suudi aile meclisinin yetersiz olduğu kararıyla tahttan indirilmiştir. 2 Kasım 1964'te Suud bin Abdülaziz'in yerine kardeşi Faysal bin Abdülaziz geçirilmiştir. Ülkeyi modernleştirme girişimlerine başlayan Faysal bin Abdül Aziz'in 1975'te yeğenlerinden biri tarafından öldürülmesinden sonra, yerine kardeşi Halid bin Abdülaziz geçmiştir. Halid bin Abdülaziz, 1979 Mısır İsrail Barış Antlaşması'na şiddetle karşı çıkmakla birlikte, Arap-İsrail anlaşmazlığında ılımlı bir siyaset izledi. Halid bin Abdülaziz'in 1982'de ölmesiyle yerine Fahd bin Abdülaziz geçmiştir. 2005 yılında Kral Fahd'ın yerine Kral Abdullah bin Abdülaziz el Suud geçmiştir⁷⁹.

1.2. Suudi Arabistan'ın Coğrafi Yapısı

1932 yılında kurulan Suudi Arabistan Krallığı'nın doğusunda; Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, batısında; Kızıl Deniz, güneyinde; Yemen (Kuzey ve Güney) ve Umman, kuzeyinde ise Irak ve Ürdün bulunmaktadır. 2 milyon km²'ye yakın toprak alanında 13 taşra yönetimi Riyad başkentliğinde monarşi yönetimi altındadır. Suudi Arabistan hem Basra Körfezine hem de Kızıl Deniz'e ulaşımı bulunması coğrafi açıdan önemini korumasını sağlamaktadır⁸⁰.

Şekil 1. Suudi Arabistan Krallığı Taşra Yönetim Ayrımı

Kaynak: <http://www.toursaudiarabia.com/pictures/province.gif> (02.03.2009)

⁷⁹ Petron, a.g.e., ss.7-10.

⁸⁰ Central Intelligence Agency, Saudi Arabia, **The Factbook**, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>

Suudi Krallığı'nın on üç taşra yönetimi aşağıdaki Şekil 1'de numaralandırılmıştır. Bunlar; 1. Bahah, 2. Kuzeydoğu Sınır Bölgesi, 3. Cevf, 4. Medine, 5. El-Kasım, 6. Riyad, 7.Doğu Bölgesi, 8. Asir, 9. Hail, 10. Cizan, 11. Mekke, 12. Güney Sınır Bölgesi, 13. Tebuk'tur.

1.3. Suudi Arabistan'ın Demografik Yapısı

Suudi Arabistan'ın 2007 SAMA (Saudi Arabian Monetary Agency) verilerine göre 24,2 milyonluk nüfusu bulursa da, yaklaşık beş milyonluk Suudi olmayan nüfusun varlığı da kabul edilmektedir. Nüfus artış hızı son beş yılda yüzde 2,3-2,7 arasında değişmektedir⁸¹. Nüfus yapısındaki etnik yapılanmasının yüzde doksanı Araplardan oluşturmaktadır. Nüfusun diğer geri kalanın büyük çoğunluğunu yakın bölgelerden savaşlardan kaçarak yerleşenler ve çalışmaya gelen milletlerden oluşmaktadır. Özellikle Hindistan, Pakistan Mısır ve Yemen vatandaşları yoğun işçi hareketinde bulunmaktadır⁸².

Mezhepsel dağılımı ise yüzde 85'i Sünnî iken, %15'i Şii kabul edilse de Sünni mezhebindekilerde ağırlıklı Vahhabi görüşü benimsenmektedir. Krallığın nüfus yapılanmasında belli şehirlerde yoğunlaşmalar görülmekte bunu temel nedeni de ekonomik kaynaklar ve coğrafî koşulların zorluğudur. Mekke'nin beş milyonu aşan nüfusuna karşılık başkent Riyad'ın beş milyona yakın nüfusu bulunmaktadır. Diğer şehirlerin ise 1-2 milyonluk nüfusları bulursa da nüfusun büyük çoğunluğu yedi şehirde yoğunlaşmıştır⁸³. Nüfusun yaklaşık yüzde 55'inin erkek olmasında en önemli etkinin dışarıda alınan işçi göçü olduğu kabul edilmektedir. Çünkü 15-64 yaş aralığındaki erkek kadın sayısındaki açık fark görülmektedir. Şehirleşme oranı yüzde 82 iken, okuma oranı erkeklerde yüzde 82, kadınlarda ise yüzde 70 civarlarındadır⁸⁴.

⁸¹ The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 2008, EIU, s. 2,14.

⁸² Andrzej Kapiszewski, **Arab Versus Asian Migrant Workers in the GCC Countries**, UN Expert Group Meeting On International Migration and Development in the Arab Region, UN/POP/EGM/2006/02, 22 May 2006, s.10.

⁸³ David Seddon, **A Political and Economic Dictionary of the Middle East**, First Edition, London and N.Y: Taylor and Franchise Group, 2004, ss.599-600 .

⁸⁴ Central Intelligence Agency, Saudi Arabia, **The Factbook**, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>

1.4. Suudi Arabistan'ın Politik Yapısı

Suudi Arabistan'ın mutlak monarşisi Suud ailesi tarafından yönetilmektedir. 2005 yılından itibaren ülke yönetimi Kral Abdullah (Abdullah Abdülaziz el Suud) tarafından idare edilmektedir. Krallık yönetimi kardeşlerin tamamı ölene kadar en büyük kardeşe geçer kuralından dolayı en yaşlı birey krallığı idare eder. Suudi Krallığının tahmini üyesi 30.000'in üzerindedir ki, bu sayıya kadınlar dâhil edilmemiştir. Prens Abdullah'ın öz kardeşinin olmaması diğer krallara göre zayıf konuma sokmuştur. Ülke yönetiminde Velihaht Prens Sultan, İçişleri Bakanı Prens Naif ve Riyad Valisi Prens Salman, Dışişleri Bakanı Prens Suud, Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Prens Bandar ve Baş Müftü Şeyh Abdülaziz güçlü konumdadırlar⁸⁵.

Ülke yönetimi tamamıyla Kral'a bağlı olsa da 1953 yılında Bakanlar Konseyi kurularak hem kanun hem de yürütmeyi elinde bulundurmaktadır. Bakanlar seçim ile değil Kralın atamasıyla geldiklerinden Krala karşı sorumludurlar. Bakanlar Konseyinde alınan kararların Kral tarafından 30 gün içinde veto etme yetkisi vardır. Bakanlar Konseyine ilâveten Danışma Konseyi bulunmaktadır. Konsey sayısı 150 olup üst düzey memur, akademisyenler, iş adamları ve az miktarda ulema bulunmaktadır. Kral Abdullah'tan önceki Kral Fahd döneminde, yönetim Anayasasına 1992 yılında yazılı hale getirilmiştir. Ülkedeki temel kanunda Kuran-ı Kerim, hadis ve Peygamberin sünnetleri uygulama olarak kabul edilmiştir. Anayasada buna ilâveten krallık düzeni de belirtilmiştir. Merkezi yönetim yanında 178 Belediye ve 13 Bölgesel Konsey bulunmaktadır. Ancak bunlar sadece yerel planlama kararları yapabilmektedirler⁸⁶.

The Economist Intelligence Unit tarafından yapılan demokrasi indeksi içinde beş kategori bulunmaktadır. Özgür ve adil seçim, vatandaş özgürlükleri, devlet fonksiyonları, politik katılım ile politik kültürdür. 167 ülke üzerinde yapılan araştırmada ülkeler dört ana sınıf olan tam demokrasiler, yarı demokrasiler, karma rejimler ve otoriter rejimler şeklinde ayrılmaktadırlar. Suudi Arabistan 2008 Demokrasi İndeksinde 1.90 puanla, otoriter rejimlerin içinde toplam 167 ülke arasında 161. sırada yer almıştır. Özgür ve adil seçim puanı 0.00, devlet fonksiyon puanı 2.86, politik katılım puanı 1.11, politik kültür puanı 3.75 ve vatandaş özgürlüğü puanından 1.76

⁸⁵ The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 2008, EIU, s. 6,8.

⁸⁶ Peterson, a.g.e., ss.10-12.

almıştır⁸⁷. 2007 yılında yapılan demokrasi indeksinde ise 1.92 puanla 159. sırada yer almış iki çalışma arasında en önemli fark politik kültürün gittikçe azalmış olmasıdır⁸⁸.

1.5. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı

Suudi Arabistan'da petrolün ticari meta olarak üretiminden önceki tek gelir kaynağı turizm gelirleri olan Hac gelirleridir. Ancak 1940'lı yıllardan sonra ülkenin gittikçe artan gelirleri sayesinde mali durumu iyileşmiştir.

Tablo 1
Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GSYİH (%)	8,3	9,1	4,6	0,0	0,7	0,2	3,4	2,6	2,8
Enflasyon (%)	2,0	4,6	-0,4	0,8	0,7	5,0	0,9	-0,4	-0,3
Döviz Kuru Oranı (Ryl:US\$)	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
Para Arzı (%)	4,6	14,6	2,1	3,4	3,0	3,4	7,3	5,2	3,6
Kredi Faiz Oranı (%)	-	-	-	-	-	11,4	10,9	11,3	11,7
Toplam İhracat (\$ milyar)	44,4	47,7	50,2	42,3	42,6	50,0	60,6	60,7	38,8
Toplam İthalat (\$ milyar)	24,0	29,0	33,2	28,2	23,3	28,1	27,7	28,7	30,0
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSYİH (%)	-0,7	4,9	0,5	0,1	7,7	5,3	5,5	3,2	3,4
Enflasyon (%)	-1,3	-1,1	-1,1	0,2	0,6	0,4	0,6	2,3	4,1
Döviz Kuru Oranı (Ryl:US\$)	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,7	3,7	3,7
Para Arzı (%)	6,8	4,5	5,1	15,2	8,5	17,3	13,2	20,4	20,1
Kredi Faiz Oranı (%)	10,6	11,2	7,9	6,2	5,6	5,7	7,8	9,0	8,8
Toplam İhracat (\$ milyar)	50,7	77,5	68,0	72,5	93,2	126,0	180,7	209,5	226,5
Toplam İthalat (\$ milyar)	28,0	30,2	31,2	32,3	36,9	44,7	59,5	69,8	90,2

Kaynak: EIU Suudi Arabistan 1996- 2008 Ülke profilleri verilerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 1'e göre Suudi Arabistan'ın temel ekonomik göstergelerinde, ekonomik büyümeyi sağlayan kalkınma planlarına bazı siyasi ve ekonomik faktörler katkıda bulunmuştur. Bunda en etkili olay bölgede yaşanan siyasi krizlerden sonra petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalardır.

⁸⁷ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 2008, EIU, ss.9-10.

⁸⁸ Laza Kekic, **The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy The World in 2007**, EIU, s.5.

Tablo 1'e göre, S.Arabistan'ın yıllık GSYİH oranındaki artış yüzdesindeki dalgalanma petrol fiyatlarındaki değişimlere benzemektedir. Özellikle petrol fiyatlarındaki 1992–1996, 1999, 2001-2002 dönemlerindeki düşüşlere karşılık 1990-1991, 2006-2007 dönemlerindeki artış ile paralellik göstermesi önemlidir. 1997 yılından sonra yaşanan Asya Krizinin etkisi de görülmektedir.

Enflasyon artışlarının ekonomik büyüme ile hızlandığı genel kabuldür. Ancak, Suudi Arabistan'da enflasyon oranlarında yüksek oranlı artışlar sadece savaş dönemi olan 1991 ve petrol fiyatlarının aşırı yükselip ekonominin ısındığı 2007 yılıdır. Enflasyonun artışını ve azalmasını etkileyen diğer faktörün para arzı olduğu düşünüldüğünde, bu faktöründe Suudi Arabistan için etkili olmadığı görülmektedir. Suudi Arabistan ekonomisinin en önemli özelliği vergisel baskının olmaması ve ithalat ürünlerinde engellerin etkili olmaması kadar sürekli sabit ve düşük orandaki döviz kuru değişim oranıdır. Bunun sayesinde enflasyon baskısını sadece dışarıdan aldığı ürünler üzerinden hissetmektedir. Para arzındaki muazzam artışlar hem yüksek petrol gelirleri hem de ekonomik büyüme ile sübvansiyeye edilmesi enflasyonist baskıyı ortadan kaldırmaktadır.

Ülke gelirlerinin yüzde doksanına yakınının petrol ihracından olduğunun diğer bir göstergesi artan ihraç gelirlerinin petrol fiyat oranlarındaki büyük değişimlerle bağlantılı olmasıdır. Yine Tablo 1'e göre, özellikle 1990–2002 dönemlerinde ülkenin ihracatı ile ithalatı arasındaki fark dönemler halinde değişse de 20-40 milyar dolar civarında iken; 2003 yılından sonra 60 milyar \$, 80 milyar \$, 120 milyar \$, 130 milyar \$ ve en son 136 milyar \$'lık bir fazlalık görülmektedir. Bu farklılığın temel nedeni de, 2003 yılından sonra petrol fiyatlarının varil başına 20\$ seviyesinden 146 \$ seviyesine çıktığından dolayı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1.5.1 Suudi Arabistan'ın Kalkınma Planları

Suudi Arabistan'ın ilk beş yıllık kalkınma planı 1970–1975 dönemindedir. Kalkınma planında özellikle altyapı faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Planlamaya yeni başlanmasına rağmen büyük başarı elde edilmesinin temel nedeni, 1973–1974 petrol fiyat şokuyla beraber artan devlet gelirleridir. İlk planlama döneminde yıllık ortalama yüzde 13,4 büyüme sağlanırken, petrol sektöründe yüzde 14,8, petrol dışı sektörlerde ise yüzde 11,7 olarak gerçekleşmiştir⁸⁹.

En başarılı dönem olarak ikinci beş yıllık kalkınma planlama (1975–1980) dönemi kabul edilmektedir. Artan petrol fiyatları ile devletin 100 milyar dolar üzerinde ihracat geliri elde etmesiyle beraber 133 milyar dolarlık sosyal dönüşüm deneyimi yaşanmıştır. Özellikle bu dönemde iki yeni sanayi şehri olan Yanbu ve Jubail baştan yapılmıştır. Bu dönemde iç ve dış güvenlik için yapılan harcamalardan dolayı bütçe de yüzde 16'lık artış yaşanmıştır. İkinci planın temel amacı yüksek büyüme oranını sağlama, insani kalkınmayı (eğitim) geliştirme, fiziksel altyapıyı ilerletmektir. Bu dönemde petrol sektöründeki yıllık büyüme yüzde 15,1 iken petrol dışı sektördeki büyüme ise yüzde 4,8 olarak gerçekleşmiştir⁹⁰.

1980–1985 dönemleri için yapılan 3. beş yıllık kalkınma planı uygulamasında ilk iki planlamaya göre yavaşlamaya yaşanmıştır. Özellikle göçmen iş gücü için kısıtlamalar ve gıda güvenliği konularındaki tarımsal teşvikler en önemli gelişmelerdir. Toplam 782,7 milyar Riyal harcama gerçekleştirilse de askeri harcamalar bu tutara dahil değildir. Üçüncü Planlama döneminde petrol sektörü yüzde 1,3'lük, petrol dışı sektör ise yüzde 6,2'lik büyüme göstererek yıllık ortalama yüzde 3,3'lük büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde en önemli olay ise 25 milyar Riyallik açık için ilk iç borçlanmaya gidilmesidir⁹¹.

Dördüncü Planlama dönemi olan 1985–1990 yılları arasında 1 trilyon Riyallik harcama düşünülse de yaşanan petrol fiyat çöküşünden dolayı daha çok mali denge, üretkenlik ve verimlilik esas alınmıştır. Bu dönemde özellikle komşu körfez ülkelerle ekonomik faaliyetleri artırıcı politikalar uygulanmıştır. Petrol sektöründe büyüme

⁸⁹ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 1996-1997, **EIU**, s.14.

⁹⁰ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 1997-1998, **EIU**, s.15,18.

⁹¹ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 1998-1999, **EIU**, s.14.

%5,6'lık, petrol dışı sektörlerde yüzde 2,9'luk artış göstererek ortalama yıllık yüzde 4 büyüme yaşanmıştır⁹².

1990–1995 dönemlerini kapsayan Beşinci Kalkınma Planında temel amaç altyapının düzenlenmesidir. Eğitim, sağlık hizmetleri, yollar, telefon hatları, belediyenin su ağları, elektrik dağıtımı ve tarımsal gelişmelerdir. Özellikle özel sektörün ekonomideki gücünün artırılması için özelleştirme hedefleri konulmuştur. Ancak Irak'ın Kuveyt'i 1990 Ağustos'ta işgali sonucunda, savunma harcamalarında yüzde 34'lük artışla beraber, bu amaçlardan sapılmıştır. Altıncı Kalkınma Planı da, 1995 bütçesinde verilmeyerek daha sonraki dönemlerde açıklanmıştır. Büyüme oranları ise özel sektör yatırımlarında yüzde 5 iken kamu yatırımları 1,9 artarak ortalama yıllık yüzde 3,8 büyüme gerçekleşmiştir.⁹³

2000–2005 dönemi için hazırlanan Yedinci Kalkınma Planındaki temel amaç, istihdamın artırılmasıdır. 1999 yılında Suudi vatandaşların yüzde 44,2 olan istihdam oranı 2004 yılında yüzde 53,2 yükselmiştir. En önemli politika ise Suudileştirme olarak adlandırılan her iş yerinde yüzde 25 Suudi vatandaşının çalışma zorunluluğu getirilmesidir. Özel sektörün ekonomideki payı her kalkınma plânında daha da yükseltilerek yüzde 71'e ulaşmıştır. GSYİH artış oranı bu dönem için ortalama yüzde 3,16 olmuştur⁹⁴.

Sekizinci ve son Kalkınma Plânı 2005–2010 yılları arası için dizayn edilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında ağırlıklı olarak ekonomik büyüme ve istihdam artışı ve özel sektörün milli gelir içindeki payının artırılması böylece ekonomik çeşitlilik sağlamak vardır. Devlet tekelinin bulunduğu enerji (petrol sektörü dışında), hava taşımacılığı ve telekom alanlarında özelleştirilmeye gidilmesi amaçlanmıştır. Beş yıllık dönem içinde yıllık olarak yüzde 4,6'lık büyüme hedeflenmiştir. Resmi olarak açıklanan işsizlik oranı 2004 yılında % 2,8 iken, kişi başına gelir 48.200 Riyal olmuştur. Bu dönem içinde petrol dışı GSYİH'nın payı yüzde 73,5'ten yüzde 75,7 yükselmiştir. Yıllık yatırım artışı yüzde 4,4'ten yüzde 10,7'ye çıkarken petrol yatırımları yüzde 20,1 buna karşılık petrol dışı yatırımlarda hükümet yatırımları yüzde 3,2 ve özel sektör

⁹² The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 1999-2000, **EIU**, s.22.

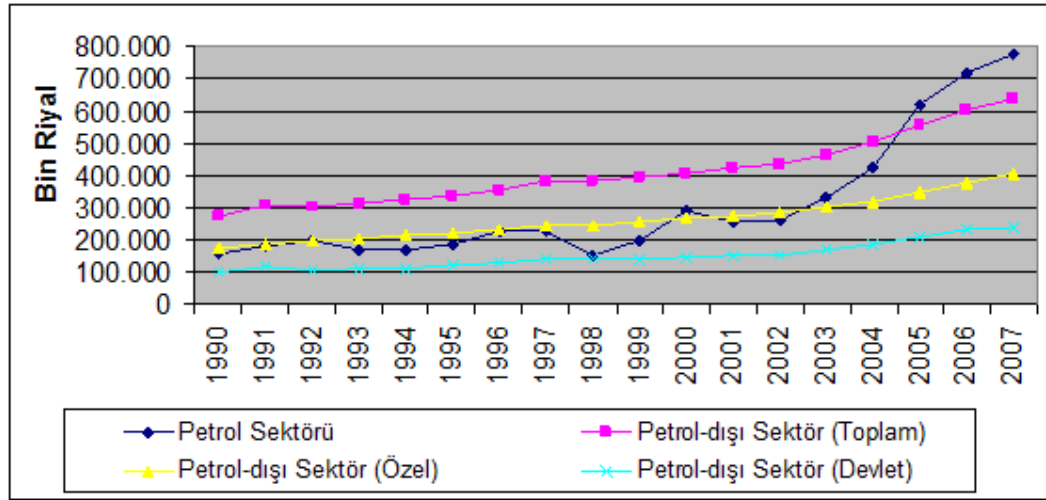
⁹³ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 2000, **EIU**, s.23.

⁹⁴ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 2006, **EIU**, s.32.

yatırımları yüzde 6,4 oranında gerçekleştirmektedir. Sabit yatırımların 2004 yılında yüzde 20'lik payı var iken 2009 sonunda yüzde 27,3'lük paya çıkararak toplam 65 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirecektir⁹⁵. 2009–2010 yılı bütçesinde 2002 yılından itibaren ilk defa açık verilmesi tahmin edilmektedir. Bütçe açığının nedenleri olarak; petrol fiyatlarının varil başına 147 \$'dan 70 \$ civarlarına inmesi ve 2008 sonunda başlayan global ekonomik krizden dolayı yatırımların ve kredi bulmanın zorlaşmasıdır⁹⁶.

1.5.2. Suudi Arabistan Gayri Safi Yurt İçi Hasılası

Suudi Arabistan'ın cari fiyatlarla GSYİH'sının 1990–2007 yılları arasındaki sektörel dağılımını göstermektedir.

Şekil.2. Suudi Arabistan GSYİH Sektörel Gelişimi

Kaynak: Central Department of Statistics & Information, Ministry of Economy and Planning verilerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki Şekil 2'de, 1990 yılından itibaren Suudi Arabistan'ın petrol dışı sektöründe hem özel hem de devletin faaliyetinde artış görülmektedir. Ancak petrol fiyatlarında 2002 yılından sonra yaşanan yüksek artışlar, GSYİH içindeki payını azaltmıştır. 1990–2000 yılları arasındaki dönemde artış oranları 2003–2007 yılları arasındaki döneme göre küçük miktarlarda gerçekleşmiştir. Petrol sektörünün tamamıyla fiyata bağımlı olduğu düşünüldüğünde, petrol dışı sektörlerin Suudi

⁹⁵ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile 2008, **EIU**, s.36.

⁹⁶ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Profile June 2009, **EIU**, s.4.

Arabistan ekonomisi için ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Suudi Arabistan ekonomisi içinde petrol dışı sektörler gittikçe artış göstermesine ilâveten sürekli ve istikrarlı olması ekonomi açısından hayati önemi bulunmaktadır. Petrol dışındaki kaynakların çıkarılması ve işlenmesinde, imalâtta yabancı sermayeye izin verilmesi, bu artışı sağlayan temel neden olduğu söylenebilir.

Tablo 2
S. Arabistan Harcamalarının Reel GSYİH'a göre yüzde Değişimleri

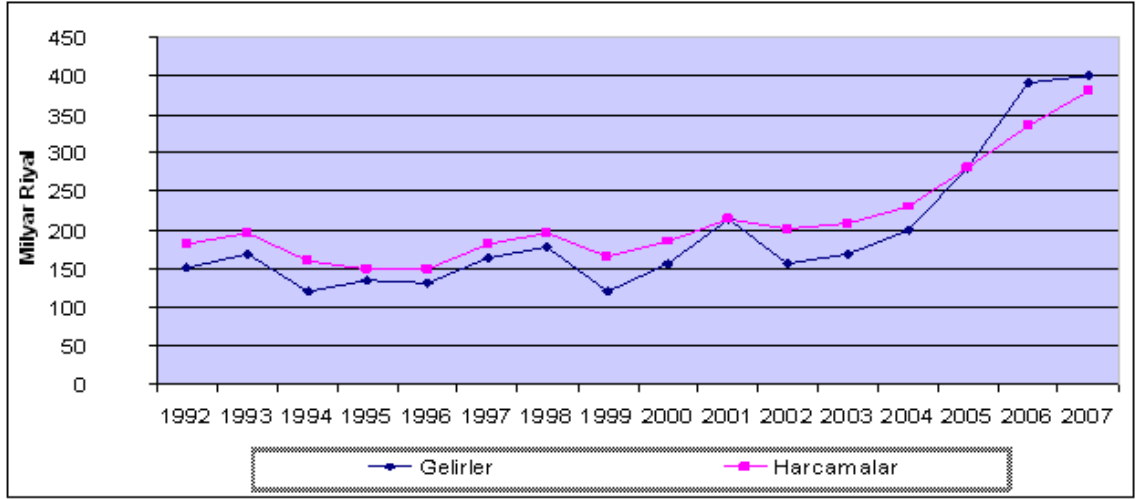
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Özel Tüketim	0,7	-3,8	0,3	2,3	-0,9	0,3	2,3	7,7	8,5	8,7	8,6
Devlet Tüketimi	11,7	-4,1	-0,7	19,3	2,6	-2,2	7,4	4,5	6	8	8
Sabit Yatırımlar	6,2	3,4	4,6	4,3	2,7	1,6	10,3	3,8	7	12	15,9
İhracat m/h	2,3	-33	28,9	46,7	-5	6,4	29,5	11,2	9,2	-0,5	-2
İthalat m/h	2,2	-10	-3,5	25,2	-9,5	1,8	15,2	16,3	17	17	16,7

Kaynak: The Economist Intelligence Units Suudi Arabistan 1996-2008 ülke raporlarından derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 2, ülke ekonomisindeki istikrar sağlayıcı ve bozucu etkenleri göstermektedir. Ekonomide aşırı büyümeyi ve küçülmeyi sağlayan, ana ihracat kalemi olan petroldür. Petrol gelirleri direk olarak devlet tüketimini etkileyebilmektedir. Özel tüketimde benzerlikler gösterse de küçülüp büyümede dengesizlikler yüksek oranda değildir. Ülkenin en istikrarlı özelliği sabit yatırımlar olduğunu düşünürsek, devlet tüketimi özel tüketimden daha istikrarsızlığı da göz önüne alındığında, istikrarlı yatırımların büyük çoğunluğu özel yatırımlar olduğu söylenebilir.

1.5.3. Suudi Arabistan Devlet Bütçesi

Ekonomide hem petrol sektöründe hem de petrol dışı sektörde devletin ağırlığı hissedilmektedir. Devletin ekonomiyi etkileyebilmesinin temel aracı yıllık oluşturulan bütçelerdir. Suudi Arabistan devleti, refah devleti anlayışında olduğu için bütçenin gelir kaleminde vergilerin oranı çok düşüktür. Vergi daha çok yerel olmayan kaynaklardan elde edilmektedir. Gelir içindeki en büyük kalem petrol ve petrol türevlerinin satışlarıyla elde edilmektedir. Diğer önemli gelir kaynağı ise turizm geliri elde ettiği Hac ve Umre ziyaretleridir. Ülkenin petrol ihracından önceki en önemli gelir kaynağı da sadece turizm gelirleri olmuştur.

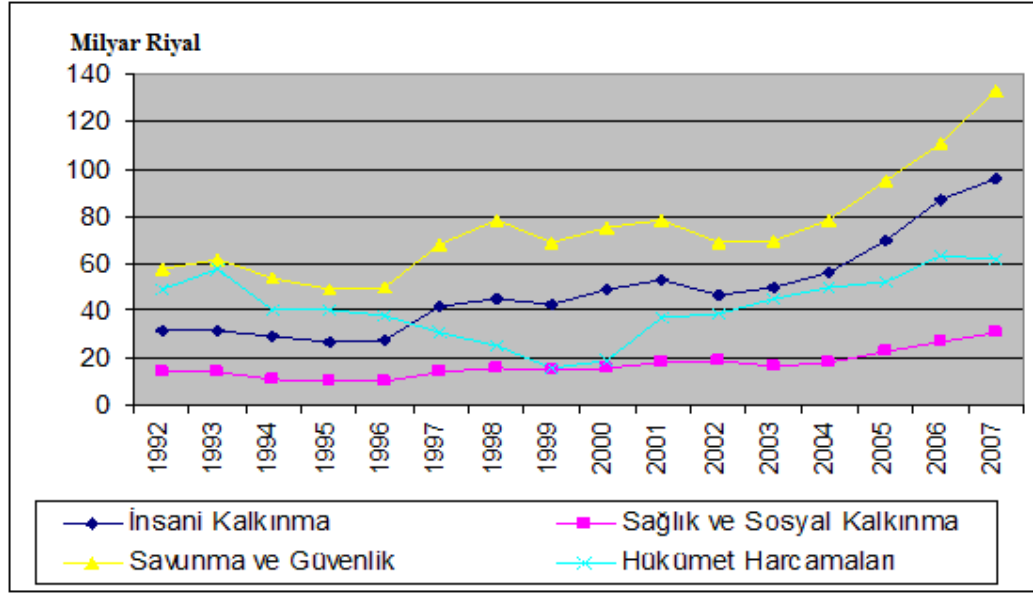

Şekil 3. Suudi Arabistan Bütçe Gelir ve Harcaması

Kaynak: EIU Suudi Arabistan 1996-2008 ülke raporlarından derlenmiştir

EK-1'de verilen Suudi Arabistan'ın 1992–2007 yılları arasındaki bütçesindeki gelir kalemleri Şekil 3'te gösterilmiştir. Buna göre, S. Arabistan bütçe kalemlerinde sürekli dalgalanma görülmesinin temel nedeni, gelirlerinin büyük çoğunluğunun petrol ve petrol türevlerinden sağlanmasıdır. 1987, 1994, 1999 ve 2002 yıllarında düşen petrol fiyatları bütçe gelirlerinde büyük düşümlere neden olmasından ülke borçlanmalara gitmiştir. 1990'lı yıllarda borçlanma oranı çok yüksek iken petrol fiyatlarının yükselmesiyle, 2004–2006 döneminde GSYİH'ya oranı yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır. 2006–2007 dönemlerinde ise yüzde 20'ye kadar düşmüştür.

Suudi Arabistan'ın bütçe harcama kalemlerini Şekil 4'te dört ana grup halinde incelenmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve terörist eylemlerin artışının ardından bütçe içinde savunma ve güvenlik kaleminde sürekli artışlar yaşanmaktadır. Özellikle ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nin Irak'ı işgali bölgede huzursuzluğu ve güvensizliği artırmasından sonra savunma harcamaları iki katına çıkarılmıştır. Suudi yetkililerin ülkenin en önemli sorunun eğitim olduğunun bilincinde olduğundan, bütçeden ikinci derecede eğitim alanına kaynak ayrılmaktadır. Suudi Arabistan devletinin refah devleti düşüncesinden dolayı Suudi vatandaşlarına sağlık ve sosyal harcamalar konusunda ücretsiz yardımlarda bulunmaktadır. 1992 öncesinde göçmen işçilere verilen bu hizmet daha sonra kesilmiştir. Petrol gelirlerinde yaşanan sıkıntılarda bütçeyi dengelemek için ilk kısıntıya gidilen kalem hükümet harcamalarıdır.

Şekil.4. Suudi Arabistan Bütçe Harcama Kalemleri

Kaynak: EIU Suudi Arabistan 1996-2008 Ülke Raporlarından Derlenmiştir

Suudi Arabistan'da genç nüfus arasında, nüfusa kayıt oranı gittikçe artarak 2008 yılında yüzde 85 oranına yaklaşmıştır. Özellikle cahil olarak kabul edilen kesimde küçük düşüşler sonucunda, yüzde 15 civarına gelinmiştir⁹⁷. Ek-1'de gösterilen 1992–2007 yılları bütçe kalemlerine göre; Suudi hükümetinin öncelikli amaçlarının başında eğitimin kalitesinin artması gelmektedir. Özellikle eğitime önem vermelerinin temel nedeni Suudi Arabistan iş piyasasında vasıflı işçinin eksikliğinin varlığıdır⁹⁸. Bu nedenden dolayı bütçede gittikçe artan oranda eğitime fon ayrılmaktadır. 2004 yılında 55 milyar SR (Suudi Riyali), 2005 yılında 70 milyar SR, 2006 yılında 87,1 milyar SR, 2007 yılında 96,4 milyar SR ve 2008 bütçesinde 105 milyar SR eğitime fon ayrılmıştır. Ayrılan fonların özellikle teknik lise bina yapımında ve bu okullara gidecekler için ayrılan fonlardan oluşmaktadır⁹⁹. Suudi Arabistan 1991 yılında bütçeden eğitim için ayırdığı miktar GSYİH'nın yüzde 5,8 iken 2004 yılında yüzde 6,8'e yükselmiştir¹⁰⁰.

⁹⁷ UNDP, **Human Development Report 2008**,

http://hdrstats.undp.org/2008/countries/country_fact_sheets/cty_fs_SAU.html

⁹⁸ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2008, **EIU**, s.15.

⁹⁹ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2007, **EIU**, ss.26-27.

¹⁰⁰ UNDP Human Development Report, **2007/2008 Fighting Climate Changing: Human solidarity in a Divided World**, NY: UN, 2007, s.266.

2003 yılından sonra artan petrol fiyatlarıyla beraber sağlık harcamalarında da artış yaşanmıştır¹⁰¹. 1990'lı yıllarda nüfus artışları ve yeni teknolojilerden dolayı artan sağlık harcamalarından dolayı bazı kesintilere gidilmiştir. 1995 Aralık ayında alınan karar sonucunda Suudi olmayan işçilere ücretsiz sağlık hizmetleri verilmemiştir. 2002 yılı başında ise göçmen işçilere zorunlu olarak özel sigorta yaptırımları sağlanmıştır¹⁰². Suudi Arabistan'da 2004 yılında sağlık harcamaları GSYİH yüzde 2,5 olmuştur. 2005 yılında 23 milyar SR, 2006 yılında 26 milyar SR ve 2007 yılında 31 milyar SR olarak GSYİH içindeki payı yüzde 2,4 olarak gerçekleşmiştir. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) verilerine göre, özel sektörün sağlık alanında GSYİH'deki payı yüzde 0,8 civarındadır. Bütçe de sağlık harcamaları kalkınması kalemi içinde sağlık koruması, sosyal refah ve iş ilişkileri bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın sağlık verilerine bakıldığında 380 yataklı hastanesi ile 100.000 hastaya 136 doktor düşerek çevredeki ülkelerden çok ileri seviyededir. Ancak doktorların yüzde 80'inin göçmen kökenli olması¹⁰³ eğitim sorununu bir kez daha ortaya koymaktadır.

2004 yılında 4,3 milyar SR (yaklaşık 1,7 milyar \$) iken 2007 yılında bütçenin yüzde 3'lük kısmı olan 11,3 milyar SR ayrılmıştır. Özellikle yol yapımı hem ulaşımda hem de ticari meta taşımında çok önemlidir. Özellikle Arabistan yarımadasındaki tek demir yolu ulaşımı Arabistan'da olsa da asfaltlanmış yollar ulaşımın ağırlıklı kısmını sağlamaktadır¹⁰⁴. Suudi Arabistan'ın ulaşım alt yapısına bakıldığı zaman altı önemli ve 14 küçük limanı bulunmaktadır. Özellikle petrol ihracında limanlardan sevkiyat yüksek oranlardadır. Hava ulaşımı, üç uluslararası ve 13 yerel havalimanı ile Suudi Arabistan Havayollarına yapılan yatırımlarla gelişmektedir¹⁰⁵. İletişim altyapısında 2000-2003 yılları arasında muazzam artışların görülmüştür. Aynı dönemin sonunda telekomda tekel olan Suudi Telekom Şirketi 2004 yılında özelleştirilmiştir¹⁰⁶. Savunma ve Güvenlik harcama kalemindeki giderler 240.000 Suudi askeri, 10.000 Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin savunma gücüdür. 10 yıllık ABD ile 20 milyar dolarlık silah

¹⁰¹ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2007, **EIU**, s.26.

¹⁰² The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2006, **EIU**, s.24.

¹⁰³ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2007, **EIU**, ss.27-28.

¹⁰⁴ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2007, **EIU**, s.29.

¹⁰⁵ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2006, **EIU**, s.26.

¹⁰⁶ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2008, **EIU**, s.20.

anlaşması, İngiltere'den 2007 yılında 8,8 milyar dolarlık silah alımı sonucunda 2007 yılında toplam 35,5 milyar dolar harcama yapılmıştır¹⁰⁷.

1.5.4. Suudi Arabistan İş Gücü Durumu

Resmi rakamlara göre Suudi Arabistan'da toplam iş gücü 8,3 milyon kişidir. İşsizlik oranı yaklaşık yüzde 5 civarındadır. Ancak uluslararası kurumlara göre çalışma yaşındaki Suudilerin yüzde 6,5'i çalışıyor. Suudilerdeki işsizlik oranı 2004–2007 yılları arasında %11 civarında seyrettiği kabul edilmektedir. İşsizliğin bu kadar yüksek olmasında yüksek nüfus artış hızı ve şehirleşmede yaşanan psikolojik sorunlardır¹⁰⁸.

Aşağıdaki Tablo 3'e göre işsizlik 15–30 yaş aralığında yüksek orandadır. Özellikle yeni yetişen Suudi vatandaşların devletin sağladığı imkânlardan dolayı çalışmamayı tercih ettikleri belirtilmektedir. Verilen resmi rakamların düşük çıkmasının nedeni, ülkeye işçi olarak gelen göçmenlerdeki işsizliğin sadece % 0,4 olmasındandır.

Tablo 3
S.Arabistan'ın İş gücü ve İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	İstihdam Edilen	İşsiz Kalanlar	Toplam İşgücü
19-15	41198	20832	62030
24-20	508153	195307	703460
29-25	1321633	148414	1470047
34-30	1725946	38335	1764281
39-35	1529741	7611	1537352
44-40	1159134	4889	1164023
49-45	769643	2011	771654
54-50	465465	222	465687
59-55	247273	107	247380
64-60	97563	334	97897
65+	91083	0	91083
	7956832	418062	8374894

Kaynak: <http://www.cdsi.gov.sa/showproductstandard.aspx?lid=26&pid=2269> (20.08.2009)

¹⁰⁷ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2007, EIU, ss.20-21.

¹⁰⁸ John R. Bradly, **Saudi Arabia Exposed : Inside a Kingdom in Crisis**, N.Y: Palgrave Macmillian, 2005, ss.142-143.

Ülkenin en önemli sorunu olan işsizliğe çözüm olarak, hükümet Suudileştirme politikasını uygulamaktadır. Kalkınma plânlarında üzerinde durulan bu politikaya göre, büyük işyerlerinde yüzde 25 oranında Suudi vatandaşı çalıştırma zorunluluğu, 400 m²'den küçük alanlarda yabancılara ticaret yapma yasağı, süpermarketlerde kasiyerlerin Suudi olma zorunluluğudur. Suudilerin yüzde doksanı kamu sektöründe çalışırken özel sektörde çalışan Suudiler özellikle beyaz yakalı sınıf içinde bulunmaktadırlar. Yabancı göçmenlerin yüzde doksanı ise özel sektörde çalışmaktadır. Göçmenler erkek egemen olsa da kadın işçiler daha çok ev hizmetçisi ve öğretmen olmaktadır¹⁰⁹.

1.5.5. Suudi Arabistan Doğal Kaynakları

Suudi ekonomisinin temel kaynağı olan enerji kaynaklarından ham petrol ve doğal gazın rezervleri, üretim miktarları, tüketim miktarları verilecektir. Suudi Arabistan doğal kaynaklarından petrol hem GSYİH içinde hem de ihracat ve bütçe gelirlerinde baskın konumdadır. Doğalgaz sadece GSYİH içine yüzde dördlük payı bulunmaktadır.

Tablo 4
S. Arabistan Ham Petrol Rezervi
(milyar varil)

	1987	1997	2007	% payı
Suudi Arabistan	169,6	261	264,2	21,3
Ortadoğu	566,6	583,3	755,3	61
Dünya Toplamı	910,2	1069,3	1237,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.6 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 4'te 2007 yılı itibariyle dünya genelindeki kanıtlanmış petrol rezervlerinde S. Arabistan yüzde 21,3'lük paya sahiptir. Bu payla hem bölge açısından hem de dünya genelinde en büyük paya sahip ülke konumundadır. Suudi Arabistan'ın önemli dört kuyusu bulunmaktadır. 70 milyar varille dünyanın en büyük kuyusu Ghaawar, Dünya üzerindeki denizde en büyük kuyu Safaniyah, Abqaiq ve Berri'dir.

¹⁰⁹ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2008, **EIU**, s.29.

Kuveyt ile aralarındaki tarafsız bölgede 5 milyar varillik petrolü paylaşmaktadırlar¹¹⁰. Suudi Arabistan'da daha araştırılmamış bölgelerin varlığından dolayı sahip olduğu rezervlerin çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Suudi Arabistan özellikle gelişmiş ülkelerdeki petrol rezerv azlığından dolayı, sanayileşmenin temel gereksinimi olan petrole sahip olmasıyla küresel politikalarda etkili konuma geçebilmektedir. Arabistan 2007-2012 yılları arasında özel sektörle ortaklaşa petrol ve gaz çıkarılması ve rafine işleri için yaklaşık 70 milyar dolarlık projeler hazırlamıştır. Bunlar hem üretimi günlük olarak artırma hem de rafine kapasitesini geliştirme projeleridir¹¹¹.

Tablo 5
S. Arabistan Ham Petrol Üretim Miktarları (milyon ton)

	1997	2001	2004	2007	% payı
Suudi Arabistan	454	440	506	493	12,6
Ortadoğu	1050	1110	1193	1202	30,8
Dünya Toplamı	3479	3600	3867	3906	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.9 derlenmiştir.

Tablo 5'te Dünya ham petrol üretim miktarı milyon ton olarak verilmiştir. Tabloya bakıldığında, S. Arabistan'ın 2007 yılı ham petrol üretim miktarının payı yüzde 12,6 oranına sahiptir. Ülke petrol rezervine sahip olsa da, hem bölge hem de Suudi Arabistan ham petrol üretiminde düşük düzeylerde kalmaktadır. Günlük üretiminin 10 milyon varilden yüksek olsa da, dünya genelinde düşük olmasının nedeni, diğer gelişmiş ülkelerin gerçekleştirdiği yüksek üretim oranlarıdır. Temel nedeni ileri teknoloji ve Suudi Arabistan'ın sahip olduğu kuyularda yaşayabilecek verimsizlik korkusunun olmamasıdır. Çünkü rezerv miktarları düşüktür. Bölge ülkelerindeki üretim düşüklüğünün bir diğer nedeni 1970'lerde kurulan OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)'in kota anlayışıdır. Özellikle 2005-2006 döneminde günlük yaklaşık 1.2 milyonluk üretimin kesilmesi gerçekleşmiştir.

Suudi Arabistan petrolü üzerinde tek güç Suudi hükümetine ait Suudi Aramco'dur. Sadece tarafsız bölgede Amerikalı Chevron firması faaliyet göstermektedir. Suudi Arabistan sahip olduğu üretim miktarı, piyasa gücünden dolayı OPEC'in hâkimi konumdadır. OPEC kota ile piyasada yaşanan düzensizliklere

¹¹⁰ The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2008, **EIU**, s.16.

¹¹¹ NBK, **Saudi Arabia**, Economic & Financial Review, April 2007, s.14.

müdahale ettiğini söylese de, petrolü bir dönem siyasi ve ekonomik bir silah olarak kullandıkları bir gerçektir. OPEC hakkında genel kanının kartel olmasının nedeni de gerçekleştirdikleri müdahalelerdir.

Tablo 6
S. Arabistan Ham Petrol Tüketim Miktarları (milyon ton)

	1997	2001	2004	2007	% payı
Suudi Arabistan	64	72	84	99	2,5
Ortadoğu	212	230	261	293	7,4
Dünya Toplamı	3433	3576	3824	3952	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.12 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 6’da, Dünya ve Ortadoğu ham petrol tüketim miktarları verilmiştir. Tabloya göre, 2007 yılında Dünya ham petrol tüketim miktarının %2,5 payı S.Arabistan’a aittir. Toplam Ortadoğu bölgesinin tüketiminin üçte birine sahiptir. Petrol üretimindeki düşük oran teknoloji eksikliği ve siyasi kararlar olsa da, sanayileşmenin ve kalkınmanın temel hammaddesi olan petrolün tüketimin düşük olmasının nedeni az gelişmişliktir. Ülkeler kalkınma hızları arttıkça petrole gereksinimleri artar. Ortadoğu bölgesi ülkelerinin kişi başına gelirleri yüksek görülse de ekonomilerinin yeraltı maddelerinin ihracına dayalı ve nüfuslarının düşük olmasından dolayı petrol tüketim ihtiyaçları düşük kalmaktadır. Ancak bölgenin durumu tüketim açısından düşük olsa da, Suudi Arabistan sanayileşmiş ülkeler kadar tüketimi, ülke nüfusunun azlığına rağmen gerçekleştirmektedir. Arabistan’ın dünya genelindeki tüketimi Kanada kadar olup, Türkiye’nin iki katından fazladır. Ülkenin tüketimin büyük çoğunluğu enerji ve petrol sektöründe kullanılması kalkınmışlığı düşüren nedenlerdir. SAMA (Suudi Arabistan Para Kurulu)’nın açıklamasına göre gelecek beş yıl içinde 400 milyar \$’lık yatırım gerçekleştirilecek olması, devletin yaptığı yatırımlar sonucunda petrol tüketimi artırmaktadır.

Tablo 7
S. Arabistan Doğal Gaz Rezervi (trilyon metre kübik)

	1987	1997	2007	% payı
Suudi Arabistan	4,19	5,88	7,17	14,4
Ortadoğu	31,18	49,53	73,21	41,3
Dünya Toplamı	104,86	146,46	177,36	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.22 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 7, Dünya genelinde ve Ortadoğu’da kanıtlanmış doğalgaz rezervlerini göstermektedir. Buna göre, S. Arabistan kanıtlanmış doğalgaz rezervlerin de yüzde 14,4’lük paya sahiptir. Suudi Arabistan ham petrolde sahip olduğu yüksek rezerv doğalgaz açısından da sağlamaktadır. Petrol de olduğu gibi yıllar geçtikçe yeni rezervler bularak doğal gaz miktarında sürekli artış görülmektedir. Bölgede yeni alanların keşfi sonucunda diğer bölgelerle ki, özellikle Eski Sovyet bloğu ülkelerin rezervlerine yakın rezervlere sahip olmaya başlamıştır. Dünya genelinde dördüncü büyük rezerve sahip ülke konumundadır.

Tablo 8
S. Arabistan Doğal Gaz Üretimi (milyar metre kübik)

	1997	2001	2004	2007	% payı
Suudi Arabistan	45	54	65	76	2,6
Ortadoğu	175	225	291	355	12,1
Dünya Toplamı	2235	2484	2704	2940	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.24 derlenmiştir.

Tablo 8’de, Dünya doğalgaz üretim miktarı ile Ortadoğu üretim miktarları verilmektedir. Suudi Arabistan’ın 2007 yılı itibariyle doğalgaz üretimdeki payı yüzde 2,6 olarak gerçekleşmiştir. Doğalgaz sektörü, petrol sektörü gibi tamamıyla devletin kontrolü altında değildir. Özellikle yabancı sektörün çekilmesi için bu alanda yatırımlara devlet izin vermektedir. Üretimi kendi bölgesindeki ülkelere fazla olsa da, doğalgaz rezervi Arabistan rezervlerinden az olan gelişmiş ülkelere göre çok düşük üretim miktarı gerçekleştirmektedir.

Tablo 9
S. Arabistan Doğal Gaz Tüketimi (milyar metre kübik)

	1997	2001	2004	2007	% payı
Suudi Arabistan	45	54	65	76	2,6
Ortadoğu	165	198	252	299	10,2
Dünya Toplamı	2245	2455	2489	2922	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.27 derlenmiştir.

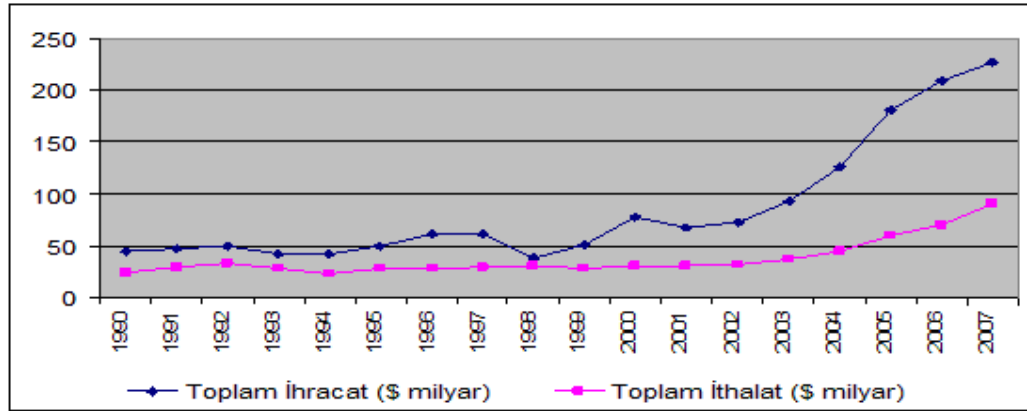
Tablo 9’da Dünya ve Ortadoğu doğalgaz tüketim miktarları gösterilmektedir. S.Arabistan doğalgaz tüketimi açısından 2007 yılı itibariyle payı yüzde 2,6’dır. Doğal gaz üretiminin az olmasının temel nedeni talebin düşüklüğüdür. Kuzey ülkelerin

sanayide kullandıkları gibi ısınmada güvenli, rahat ve ucuz olan doğalgazı seçmelerinden dolayı tüketimleri yüksek oranlardadır. Şu an itibariyle Suudi Arabistan gaz üretimini iç piyasada enerji üretimi ve arıtma sistemi ile tüketmektedir. Ülke doğalgaz rezervlerinde, petrol rezervleri gibi devlet tekeli olmaması, devletin bu alanda yatırımları teşviki sonucunda gittikçe yabancı sermaye yatırımları çoğalmaktadır. İlerleyen dönemlerde Arabistan diğer Ortadoğu ülkeleri ve Rusya gibi gaz ihracatçısı konumuna gelebilir.

1.5.6. Suudi Arabistan Dış Ticareti

Suudi Arabistan Dünya Ticaret Örgütünün isteği üzerine çok düşük ithalât vergisi uygulamaktadır. Genel ithalât vergisi yüzde 5 olsa da, bazı ürünlerde ülke üreticilerini korumak için yüzde 20 tüketici bariyerleri uygulamaktadır. Bazı önemli ürünlerin ithalâtında vergi uygulaması bulunmaktadır. Özellikle İslâmî açıdan uygun olmayan ürünlerin ve silâhların ithalatı yasaktır. 2003 yılından itibaren Körfez İşbirliği Ülkelerin aralarındaki ticarete tarifeler uygulanmamaktadır¹¹².

Suudi Arabistan dış ticaretinde sürekli olarak fazla veren bir ülke konumundadır. Gerçekleştirdiği ithalât benzer özellikler gösterse de, son üç yılda artan refahın etkisi ve Irak'ın işgali ardından güvensiz ortamdan dolayı silah alımlarından dolayı ithalatta artış yaşanmaktadır.

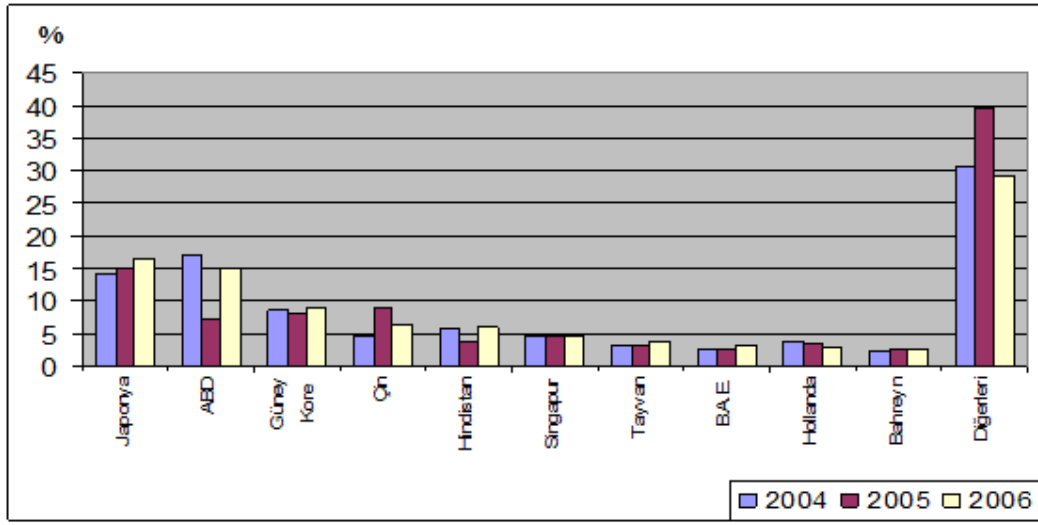

Şekil 5 Suudi Arabistan Dış ticaret Gelişimi

Kaynak: EIU Country Data Suudi Arabistan verilerinden derlenmiştir.

¹¹² The Economist Intelligence Units, **Saudi Arabia**, Country Report, 2007, EIU, ss.51-52.

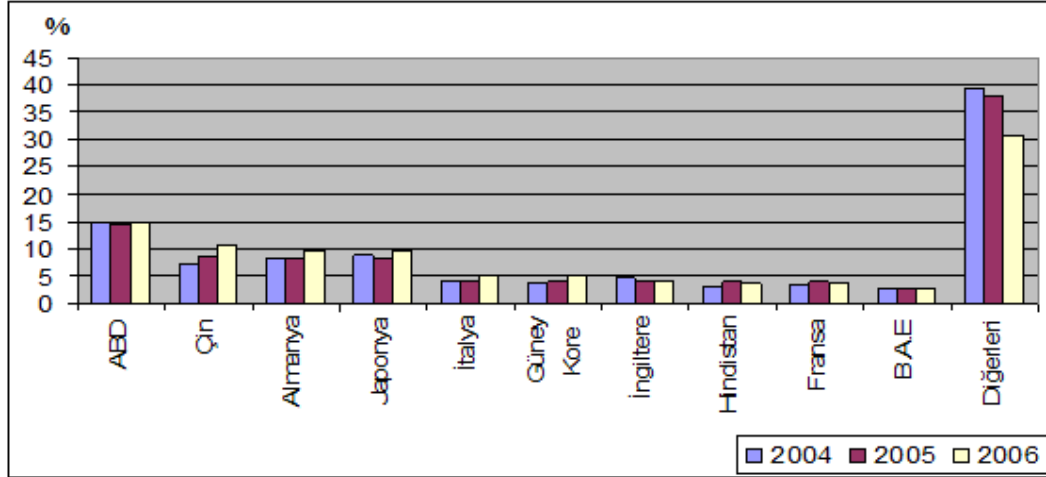
Yukarıdaki Şekil 5'te S.Arabistan'ın toplam ihracat ve ithalat seyri görülmektedir. Suudi Arabistan gelirlerinin büyük kısmını dış ticaretten sağlamaktadır. Dış ticaretinin yüzde 80'i ham petrol ve rafineri ürünlerinden sağlanmaktadır. İhracatının büyük kısmının petrol ürünlerine bağımlı olması, ihracat verileri ile petrol fiyatlarındaki yüksek oranlı fiyat değişimlerinin benzer yönlere hareketleri gözlenmektedir. Bu yükseliş 2003 sonrası petrol fiyat artışlarında yaşanan büyük artıştan kaynaklanmaktadır. Toplam ithalatın 13 yıllık seyrinden sonra 2003 yılındaki petrol fiyat artışıyla beraber ithalat rakamları iki katına çıkmıştır.

Şekil 6. Suudi Arabistan'ın İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler

Kaynak: Central Department of Statistics & Information, Ministry of Economy and Planning verilerinden derlenmiştir.

Şekil 6'da 2004-2006 döneminde S.Arabistan'ın ihracat gerçekleştirdiği ülkeler gösterilmektedir. 2007 yılında gerçekleştirdiği 211 milyar dolarlık ihracatın 205 milyar dolarını petrol ve diğer madenlerden sağlamıştır. S.Arabistan ihracatında yıllar itibariyle farklılık gösterse de yoğunluk Güney Doğu Asya'nın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ve ABD iken, diğer ürünlerden özellikle metallere Körfez ülkeleri önemli alıcılarıdır.

Şekil 7. Suudi Arabistan'ın İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler

Kaynak: Central Department of Statistics & Information, Ministry of Economy and Planning verilerinden derlenmiştir.

Şekil 7'de 2004-2006 döneminde S.Arabistan'ın ithalat yaptığı ülkeler gösterilmektedir. İthalatın dağılımı, ihracata göre farklılık göstermektedir. İthalatta daha çok yüksek teknolojili sivil ve askeri ürünlerin alımı yapıldığından dolayı, gelişmiş ülkeler ağırlıklıdır. Özellikle Çin, Hindistan, Pakistan, Türkiye, Japonya, Singapur, Güney Kore ve Avustralya ile serbest ticaret antlaşmaları bulunmaktadır. Batı Avrupa ve Güney Doğu Asya ülkelerinden yüksek teknoloji, ABD'den ise silah alımı ağırlıklıdır.

2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ’NİN GENEL VE EKONOMİK YAPISI

Birleşik Arap Emirlikleri’nin devlet oluşumu, coğrafi özellikleri, devlet yapısını oluşturan politik aktörleri, devletin demografik yapısı ve en son olarak ekonomik yapısı incelenecektir. Ekonomik yapı içinde temel ekonomik göstergeler olarak GSYİH’nin yıllar itibariyle değişimi ve sektörel dağılımı, devletin ekonomik gücünü gösteren bütçe yapısı, iş gücü piyasaları, doğal kaynaklarının rezervleri, üretim ve tüketim oranları ve en son ticaret yapısı incelememizin önemli bir kısmını oluşturacaktır.

2.1. Birleşik Arap Emirlikleri’nin Kuruluşu

Birleşik Arap Emirliklerini oluşturan yedi emirlik daha önceden Britanya’nın egemenliğindeki “Aşiretler Devleti” içine yer almaktaydılar. 1892 yılından itibaren Aşiretler Devleti, İngiltere’nin bilgisi dışında herhangi bir devletle anlaşma imzalamazdılar. 1952- 1960 yılları arasında bu devletin yöneticiliği için mücadele yaşanmıştır. Ancak, 1960 Abu Dabi’deki petrolün keşfi ve iki yıl içinde ticaretinin başlaması ile emirliklerin öncüsü olmuştur. 1966 yılında Dubai’de petrolün keşfi ile zenginleşme ve kalkınma çalışmaları başlamıştır. Emirliklerin güçlenmesiyle beraber İngiltere’den bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1971 yılında körfez ülkelerini devlet için davette bulunsalar da, sadece altı emirlik katılımıyla federatif emirlik kurulmuştur. 1968 yılında İngiltere’nin hâkimiyetindeki Katar ve Bahreyn, “Aşiretler Devleti”ne katılmışlarsa da, emirliklerin 1971 yılında birleşmesi sonucunda bu birlikten ayrılmışlardır. Temmuz 1971 yılında Abu Dabi, Dubai, Şerçe, Fuceyre, Ummül-Kayveyn, Acman’ın katılımıyla Federal Anayasa kabul edilmiştir. İngiltere federal yapıyı Aralık 1971 tanımış ardından son emirlik olan Resül-Hayme’nin katılımıyla Birleşik Arap Emirliği tamamlanmıştır¹¹³.

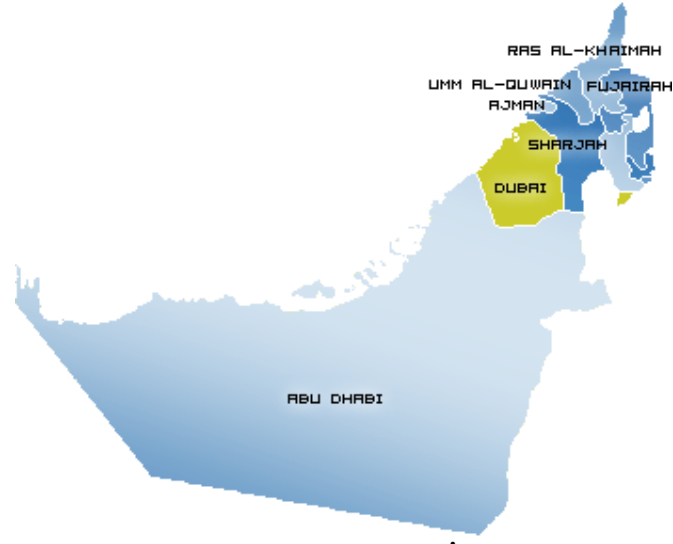
¹¹³ U.S. Library of Congress, , **Country Profile: United Arab Emirates**, Federal Research Division July 2007, ss.1-2 www.memory.loc.gov/frd/cs/profiles/UAE.pdf

Birleşik Arap Emirliği'ni oluşturan iki unsur bulunmaktadır. Bunlar; Qawasim'ler ve Bani Yas aşiretleridir. Bu iki aşiret farklı özellikler göstermektedir. Qawasim'ler daha çok deniz ticareti ve balıkçılıkla uğraşırken, Bani yas tarımsal ve karasal ticarete bulunmaktadırlar. Emirlikte Abu Dabi'nin ağırlığının bulunmasının nedeni petrol gelirleridir. Abu Dabi'den sonra önemli ikinci emirlik ise Dubai'dir. Dubai'de petrole sahip olsa da daha çok yatırım ve turizm ile önemlilik göstermektedir. Birleşik Arap Emirliği'nin Başkanını Abu Dabi Emiri iken, Başkan Yardımcısı ve Başbakan Dubai Emiri olmaktadır. Parlâmenter sistem olsa da, geleneksel olarak emirlik şeklinde devam etmektedir¹¹⁴.

2.2.Birleşik Arap Emirlikleri'nin Coğrafi Yapısı

Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Umman ile sınırı bulunan bir körfez ülkesidir. 83.600 km²'lik yüz ölçümüne adalar dâhildir. Sahip olduğu alanın yüzde 97'si çölden oluşmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri toplam yedi emirliğin bir araya gelmesinden oluşan federatif bir yapı sergilemesinden dolayı her emirliğin coğrafi özelliği farklıdır. Abu Dabi emirliğinin baş şehri bir ada olup iki köprü ile ana karaya bağlanmıştır. Çünkü Abu Dabi 200'e yakın adayı ihtiva etmektedir. Abu Dabi yaklaşık 68 bin km²'lik alanı ile emirliğin toplam yüzde 87'sini kapsamaktadır. Şehrin kuruluşu 18. yüzyılda olsa da, 1970'lerden sonra modernleşmesi gerçekleşmiştir. Dubai Emirliği toplam yüz ölçümünün yüzde 5'lik kısmını oluştursa da, yüzyıllardır ticaretin işlediği bir merkezdir. Dubai Emirliği'nin büyük kısmı çölün merkezinde bulunsa da, yapılan yatırımlar sonucunda yeşil bir şehir ortaya çıkarılmış ve petrolün yerine ticaretin konulması sağlanmıştır. Özellikle Başbakan ve Dubai Emiri olan El-Maktum, ticaretin gelişimi için birçok proje uygulamaktadır.

¹¹⁴ The Economist Intelligence Units, **United Arab Emirates**, Country Profile 1996, **EIU**, ss.3-4.

Şekil 8. Birleşik Arap Emirliği İdari Yönetimi

Kaynak: http://www.movers-emirates.com/images/UAE/map_UAE_dubai.gif

Şerçe, BAE'nin üçüncü büyük emirliği ve şehridir. Dubai'nin tam kuzeyinde yer almaktadır. Daha çok kültürel gelişimi teşvik etmektedirler. Acman emirliği en küçük alana sahiptir sadece 250 km²'lik bir alandır. Emirlik yerleşim yerinden dolayı daha çok balıkçılıkla ünlüdür ki, doğal kaynaklar açısından zengin değildir. Resül Hayme Emirliği çok eski yerleşim yeridir. Tarihi M.Ö. 2000 yıllarına gitmektedir. Zaten arkeoloji, etnoloji ve tarih müzeleriyle ünlüdür. Bulunduğu coğrafi özelliklerinden dolayı tarım yapılabilir. Kurulan modern çiftlikte hayvancılık ve meyve-sebze üretimi gerçekleştirilip ihracatı yapılmaktadır. Ümmül Kayveyn Emirliği birleşmeden önce en fakir emirlikti. Hem birleşme hem de petrolün keşfi ile küçük ama modern bir emirlik olmuştur. Kurulan serbest bölge ile yabancı şirketler çekilmiştir. Fuceyre coğrafi olarak umman körfezindeki tek emirliktir. Ulaşım açısından önceleri izole olmuşken merkezi hükümetin yatırımları sonucunda bir çok sanayi dalı kurulmasına ilâveten, yapılan limanlar ile çevre bölgelerin ihtiyaçları karşılanmıştır¹¹⁵.

¹¹⁵ İGEME, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili**, Ankara: İhracatı Geliştirm Etüd Merkezi, 2008, ss.2-4.

2.3. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Demografik Yapısı

1975 yılında nüfusu 500 bin civarında iken artık 5 milyon sınırına gelmiştir. Ülkenin nüfusunun büyük çoğunluğunu yani yüzde 75'ini genç nüfus oluşturmaktadır. Toplam nüfusun büyük çoğunluğunu (%79) Birleşik Arap Emirliklerinin vatandaşı olmayanlar oluşturmaktadır. Toplam nüfusun içinde erkeklerin oranı çok yüksektir. Bunda temel unsur, ailelerini kendi ülkelerinde bırakıp çalışmayan gelen yabancı faktörüdür. Ülkeye göç oranı çok yüksektir. Yabancı işçilerin çoğunluğu Asya kökenli olup Batılıların yerleşim oranı ise yüzde 5 gibi düşük bir rakamdır. Toplam nüfusun üçte biri Abu Dabi Emirliği'nde olup diğer önemli emirlik ise Dubai'dir. Dubai son dönemde yüksek nüfus artışı (%8,5) ile dikkat çekmektedir. Dubai nüfusunun yarısı 20 yaş altıdır. Emirliğin ortalama nüfus artışı 2000 yılından itibaren yüzde 5 olduğu düşünüldüğünde Dubai'nin gelişimi dikkat çekmektedir¹¹⁶.

Ülke nüfusunu büyük çoğunluğunu oluşturan göçmenlerin içinde yüzde 60 yakını Güney doğu Asya kökenli olan Hindistan, Pakistan, Filipin ve Afganistan vatandaşlarıdır. Bunlarda, yüzde 36 Hindistanlılar, yüzde 14 Pakistanlılar bulunmaktadır. İranlıların diğer milletlerden farkı 19. yüzyılda Dubai'ye göç edenlerin çoğunluğu İranlı olmasındandır. Nüfusun yaklaşık yüzde 96'sı Müslüman olup bunların yüzde 85 Sünnî, yüzde 15'i de Şîî mezhebindedir. Devletin din görevlilerinin yüzde 95'i de Sünnî mezhebindedir¹¹⁷.

Ülkenin eğitim yüzdesi yüzde 91 olup federal hükümet 2010 yılına kadar herkesin eğitimi hedefleyerek alt yapı ve sosyal çalışmalarını yapmaktadır. 1975 yılında eğitim yüzde sadece yüzde 43 olduğu düşünüldüğünde, emirliğin eğitim konusunda başarılı olduğu kabul edilebilir. Birleşik Arap Emirliği'nde 15 öğrenciye 1 öğretmen düşme sayısı ve açılan birçok teknik lise-üniversite ile eğitim kalitesi yükselmektedir¹¹⁸.

¹¹⁶ The Economist Intelligence Units, **United Arab Emirates**, Country Profile 2007, **EIU**, s.15.

¹¹⁷ U.S. Library of Congress, **Country Profile: United Arab Emirates**, Federal Research Division July 2007, ss.5-6.

¹¹⁸ The Economist Intelligence Units, **United Arab Emirates**, Country Profile 2007, **EIU**, s.15.

Birleşik Arap Emirliği hem Suudi Arabistan hem de Kuveyt'ten şehirleşme açısından geri kalmıştır. Sadece nüfusun yüzde 78 şehirlerde yaşarken geri kalanı çölde ve kırsalda hayatını sürdürmektedir. Kırsalın 2006 yılındaki tahmini nüfusu 750 bin olup Abu Dabi yüzde 60 ile en fazla kırsal yerleşim yeridir. Nüfus açısından fazla olan Dubai'de ise kırsal yerleşim sadece yüzde 2 oranında olması ve Dubai'nin de büyük bir miktarı çöl olması aslında gelişmişliğini göstermektedir¹¹⁹.

2.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Politik Yapısı

Birleşik Arap Emirlikleri'nin 1971 yılında Anayasası oluşturulsa da, 1996 yılında yenilenmiştir. Ülkenin federatif yapısından dolayı Yüksek Konsey, Bakanlar Kurulu ve Federal Ulusal Konsey gibi kuruluşları bulunmaktadır. Federal Yüksek Konsey yedi emirden oluşmaktadır. Yüksek Konsey ülkenin kanunlarını belirleyen, Devlet Başkan ve Başbakanı seçen tek yetkili mercidir. Başkanlık Abu Dabi Emirlerine, Başbakanlık ise Dubai Emirlerine verilmektedir. En son Başkanlık ve Başbakanlık 2006 yılında değişmiştir. Özellikle 2006 yılında birçok yenilikler yapılmıştır. Federal Ulusal Konseyin yarısının seçilmesi sağlanarak bir kadın üye seçilmiştir. Federal Ulusal Konseyin kırk üyesi vardır. Abu Dabi ve Dubai'nin sekizer, Serçe ve Resül-Hayme'nin altışar ve diğer emirliklerin dörder üyeleri bulunmaktadır. Üyelerin yarısını iki yıllık süre için emirler atamaktadır. Konseyin görevleri arasında Bakanlıkların politikalarının tartışılıp tavsiyelerde bulunmaktadır. Konseyin veto yetkisi bulunmamaktadır¹²⁰.

B.A.E'nin yeni anayasasına göre; temel hukuk kaynağı İslami kurallar iken seküler hukuka da izin verilmiştir. Birleşik Arap Emirliklerinde siyasi partiler yasaklı olduğu gibi genel seçim sistemi yoktur. Medya aslında sınırlı özgürlük içinde olsa da, sonradan kurulan Dubai Medya Şehri (DMC) içinde her türlü özgürlük tanındığından 550'den fazla firma faaliyet göstermektedir. Özellikle 2001 Eylül saldırılarından sonra

¹¹⁹ UAE, Ministry of Economy, **Number in UAE 2007**, s.5.

<http://www.economy.ae/Arabic/EconomicAndStatisticReports/StatisticReports/Documents/Statistic%20Reports/UAE%20in%20Numbers/UAE%20Figures2007.pdf> (20.10.2009)

¹²⁰ U.S. Library of Congress, **Country Profile: United Arab Emirates**, Federal Research Division July 2007, ss.19-20.

teröristlerin geçiş yeri olarak kullandıkları Dubai bankacılık sistemi ABD'nin baskıcı sonucunda değiştirilmiştir¹²¹.

Politik olarak, Abu Dabi Emirliği'nin güçlü olmasının nedenleri; toprak büyüklüğü, nüfus oranı, petrol ve gaz zenginliği ve sahip olduğu deniz aşırı portföy zenginliği (yaklaşık 2005 yılında 250 milyar \$) ve federal bütçeye olan büyük katkısıdır. İkinci önem sırasında olan Dubai ise, petrol gelirinden çok geliştirdiği özel sektör yatırımları ile konumunu korumaktadır¹²².

The Economist Intelligence Unit tarafından yapılan demokrasi indeksi içinde beş kategori bulunmaktadır. Özgür ve adil seçim, vatandaş özgürlükleri, devlet fonksiyonları, politik katılım ile politik kültürdür. 167 ülke üzerinde yapılan araştırmada ülkeler dört ana sınıf olan tam demokrasiler, yarı demokrasiler, karma rejimler ve otoriter rejimler şeklinde ayrılmaktadırlar. Birleşik Arap Emirlikleri 2008 Demokrasi İndeksinde 2,60 puanla otoriter rejimlerin içinde toplam 167 ülke arasında 148. sırada yer almıştır. Özgür ve adil seçim puanından 0.00, devlet fonksiyon puanından 3.93, politik katılım puanından 1.11, politik kültür puanından 5.00 ve vatandaş özgürlüğü puanından 2.94 almıştır¹²³.

2.5. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ekonomik Yapısı

Birleşik Arap Emirlikleri körfez bölgesinin ikinci büyük ekonomisidir. Suudi Arabistan'dan sonra gelse de kendinden sonra gelen Kuveyt ekonomisinden yüzde 75 daha büyüktür. Dünya standartlarında ise ekonomisinin büyüklüğü Japonya'nın yüzde 1 oranından daha da küçüktür. Emirlik içinde Dubai daha çok özel sektör ağırlıklı, Abu Dabi ise petrol sektörü önemli konumdadır. Kişi başına düşen geliri ise bölgede Katar ile en yüksek orandadır¹²⁴.

¹²¹ The Economist Intelligence Units, **United Arab Emirates**, Country Profile 2008, **EIU**, ss.7-8.

¹²² U.S. Library of Congress, **Country Profile: United Arab Emirates**, Federal Research Division July 2007, s.21.

¹²³ The Economist Intelligence Units, **United Arab Emirates**, Country Profile 2008, **EIU**, s.9.

¹²⁴ NBK, **United Arab Emirates**, Economic & Financial Review, October 2007, s.7.

Tablo 10
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GSYİH (%)	17,5	0,2	2,7	-0,9	6,5	6,7	5,8	8,3	1,4
Enflasyon (%)	–	5,5	7,1	4,5	5,0	4,3	2,6	2,0	2,0
Döviz Kuru Oranı LCU:US\$	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7
Para Arzı (%)	-8,2	14,5	4,6	-1,6	7,9	10,2	6,9	9,0	4,2
Kredi Faiz Oranı (%)	5,6	4,5	–	–	7,6	7,6	9,7	9,5	9,0
Piyasa Faiz Oranı (%)	–	–	3,7	2,7	4,3	5,7	5,2	5,4	4,4
Toplam İhracat (\$ milyar)	21,7	22,7	24,3	23,6	28,7	30,8	35,3	35,8	32,1
Toplam İthalat (\$ milyar)	11,6	13,9	17,4	19,6	22,7	23,5	25,8	26,6	30,5

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSYİH (%)	4,4	12,3	3,5	2,6	11,9	9,7	8,2	9,4	7,6
Enflasyon (%)	2,1	1,3	2,7	2,9	3,2	7,0	12,5	13,5	13,3
Döviz Kuru Oranı LCU:US\$	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7
Para Arzı (%)	11,5	15,3	23,2	11,0	15,5	23,8	30,5	23,2	41,7
Kredi Faiz Oranı (%)	10,6	9,7	8,2	6,8	5,8	5,9	7,2	7,9	8,0
Piyasa Faiz Oranı (%)	5,3	6,5	3,9	1,8	1,2	1,6	3,5	5,1	4,8
Toplam İhracat (\$ milyar)	38,2	53,5	48,8	52,2	67,1	91,0	117,3	145,6	180,9
Toplam İthalat (\$ milyar)	31,7	35,0	37,3	42,7	52,1	72,1	84,7	100,1	132,5

Kaynak: eiu.com country data/United Arab Emirates verilerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 10'da B.A.E'nin temel ekonomik değişkenleri verilmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin genel olarak enflasyonist bir sorunu bulunmaktadır. Büyüme açısından bazı dönemlerde düşüşler yaşansa da körfez ülkeleri arasında en istikrarlı ülkedir. Ülke ekonomisi genişledikçe para arzında artış görülse de, ülkedeki faiz oranları yüksek kalmasının bir diğer nedeni enflasyonist baskının geniş olmasıdır. Enflasyonist baskının temel nedeni konut piyasasındaki aşırı talebe Abu Dabi ve Dubai emirlikleri arzla yanıt verememesidir. Kira ücretlerindeki artış ana etkindir.

Ülkeye gelen petrol gelirlerinden dolayı normalde paranın değerlenmesi gerekirken, Birleşik Arap Emirlikleri diğer körfez ülkeleri gibi parasını sabitlemiştir. Bu sabitlenmenin mantığı, aşırı para girişi sonucunda ülke içindeki yatırımların durma noktasına gelme tehlikesidir. Birleşik Arap Emirlikleri diğer körfez ülkelerinden farklı olarak son 5 yıllık kalkınma sürecinde yükselen petrol fiyatlarından değil, petrol dışı sektörlerin öncülüğünde gelişme göstermektedir. Bu gelişme en çok istikrarlı GSYİH

büyüme oranında görülmektedir. Federal hükümetin elde ettiği petrol gelirlerinin petrol dışı sektör yatırımlarında kullanması hem ekonomisinin gelişmesine hem de gelecekte petrol fiyat düşüşlerinde diğer körfez ülkeleri gibi çok fazla etkilenmemesini sağlayacaktır. Ancak yaşanan finansal krizlerde Dubai Emirliği'ni zor durumda bırakmaktadır.

Özellikle elde edilen petrol gelirleri öncelikli olarak petrol çıkarma kapasitesinin artırılmasına sonra ise petrol türevlerinin ve alüminyum gibi malzemelerin üretilmesine aktarılmaktadır. Modern şehirler kuran Birleşik Arap Emirliklerin en önemli sıkıntısı hammadde gereksinimidir. Çünkü Dubai 2000-2006 döneminde dünya üzerinde yüzde 15 büyümesiyle en hızlı gelişen şehri olmuştur¹²⁵.

2.5.1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Stratejik Planları

Birleşik Arap Emirlikleri elde ettiği petrol gelirlerinin belli bir süre sonra biteceğini bildiğinden dolayı, gelirlerini belli planlar dahilinde harcamaktadır. Hem federal devlet hem de emirliklerin stratejik planları bulunmaktadır. Özellikle Federal devlet ile Dubai Emirliği bu konuda ciddi yatırımlarda bulunmaktadır.

Stratejik planlar beş ana başlık altında gelişimleri amaçlamaktadır. ***Ekonomik Kalkınma*** içinde serbest rekabet ilkelerinin benimsenmesi kadar yenilik girişimlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Ekonomik kalkınmada öncü rolü özel sektörün üstlenmesi ve devasa projeler gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. ***Sosyal Kalkınma***, ulusal kimliğin ve kültürün geliştirilmesi, sosyal güvenlik ile adaletin sağlanması amaçlanmaktadır. ***Altyapı, çevre*** başlığı altında, emirliklerin dünya standartlarında altyapıya sahip olması ve çevrenin güzelleştirilmesi hedefler arasına konuşmuştur. ***Güvenlik ve adalet*** bölümünde herkese adaletin ve güvenliğin eşit dağıtılması ve insan haklarına saygılı kanunların yapılması öngörülmektedir. ***Hükümet yönetimi*** olarak

¹²⁵ NBK, **United Arab Emirates**, Economic&Financial Review October 2007, s.5.

şeffaflık, hesap verilebilirlik, finansal performans ve insani kaynakların geliştirilmesi birincil hedeflerdir¹²⁶.

Hükümet stratejik planında gelecek on yılın ortalama reel GSYİH büyüme oranı yüzde 11 olarak kabul edilse de, 2008 küresel krizden sonra yenilenmesi düşünülmektedir. Buna ilaveten 2015 yılında emirlik vatandaşlarının kişi başına GSYİH'nın 44.000 \$ civarında olması hedeflenmektedir. Bunu içinde üretimin verimliliğın her yıl yüzde 4 artırılması hedeflenmektedir. Özellikle federal yönetim Dubai Emirliğı'nden farklı olarak, tüm ülke içindeki su ve elektrik altyapısının sağlanmasını düşünmektedir. Çünkü diğerk emirliklerin bunları finanse etme güçleri bulunmamaktadır¹²⁷.

2.5.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası

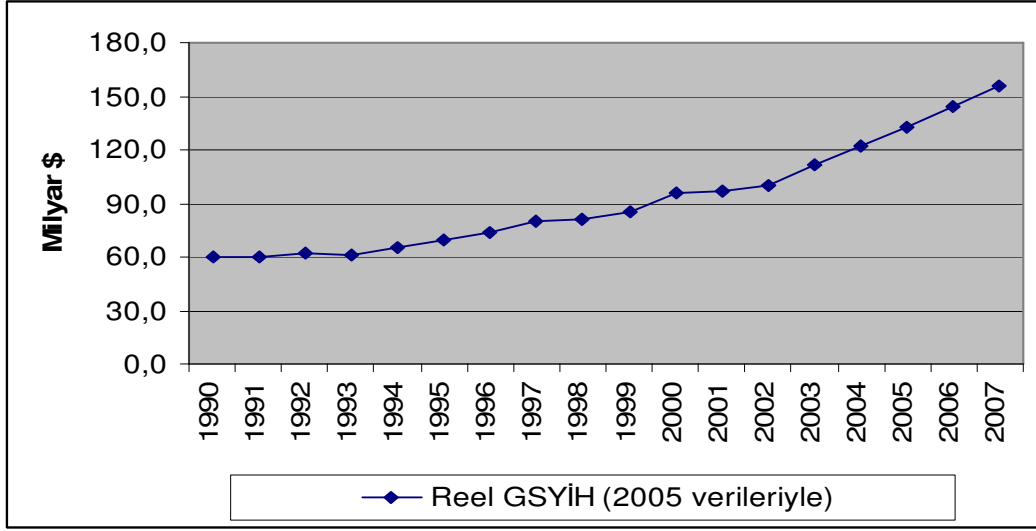
Birleşik Arap Emirlikleri, diğerk körfez ülkeleri gibi ülkenin kalkınmasını sağlayan temel etken petroldür. Ancak, petrolden elde edilen gelirin hem sosyal hem de ekonomik yatırımlara aktarılmasıyla, diğerk petrol ihraç eden ülkelerden farklılık göstermektedir. 1990-1993, 1993-1999, 1999-2002 dönemlerinde gayri safi yurt içi hasıllarında yükselmeler olsa da, sabit ve küçük miktarlarda gerçekleşmiştir. Ancak, 2003 yılından sonra petroldeki fiyat artışı ile hem gelirleri hem de planlanan yatırımların artışı ile ülke ekonomisinde muazzam oranlarda artışlar yaşanmaktadır. Ülkenin federal hükümetinin ülke genelinde elektrik ve su şebekesi için düşündüğü yatırımlardan yeni şehirlerin yapılmasına kadar mega projeler GSYİH artışında önemli rol oynamaktadır.

¹²⁶ Dubai Stratejik Plan, ss. 12-14

<http://egov.dubai.ae/opt/CMSContent/Active/CORP/en/Documents/DSPE.pdf> (21.10.2009)

¹²⁷ UAE Federal Stratejik Plan, ss. 10-16

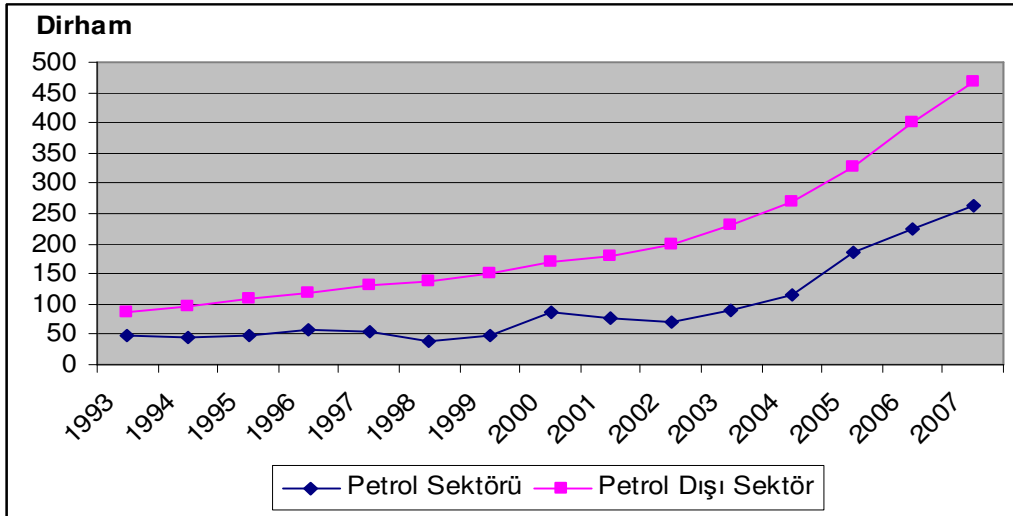
<http://www.uaeinteract.com/government/UAEgovtStrategyEng.pdf> (12.09.2009)

Şekil 9 Birleşik Arap Emirliği Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Seyri

Kaynak: eiu.com country data UAE verilerinden derlenmiştir.

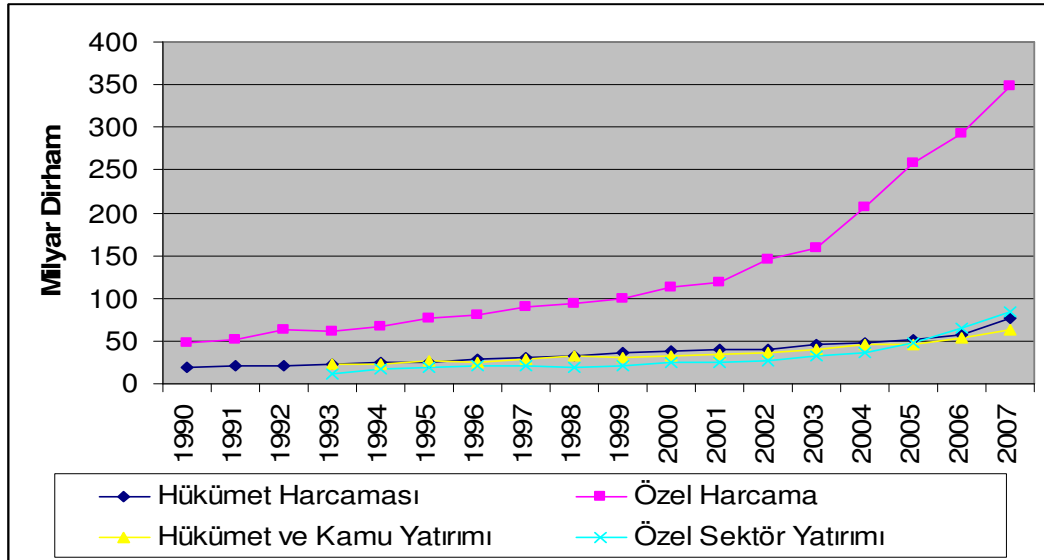
Şekil 9’da B.A.E.’nin gayrisafi yurtiçi hasıla seyri görülmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri’nin reel GSYİH’sının 2002 yılından sonra ki yüksek artışının nedenleri olarak göçle beraber yüksek nüfus artışı, yoğun miktarda yurtdışından ülkeye gelen özel yabancı yatırımları ve ülke içindeki özel tüketim artışlarıdır. Ülke on yedi senede GSYİH üç katına yakın artış sağlayarak körfez bölgesinin ikinci büyük ülkesi ve uluslararası ekonomide tanınan bir ülke haline gelmiştir.

Şekil 10 Birleşik Arap Emirliği Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Sektörel Dağılımı

Kaynak: EIU UAE 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

Şekil 10’da B.A.E’nin GSYİH’nin sektörel dağılımı verilmektedir. Bu sektörel dağılımı içinde iki kaynak öne çıkmaktadır. Bunların birincisi petrol sektörü diğeri de petrol dışı (turizm, yatırım v.b.) sektörlerdir. Birleşik Arap Emirlikleri’nin GSYİH içindeki payları hem sektörel anlamda hem de emirlik anlamında farklılık göstermektedir. Öncelikli olarak belirtilmesi gereken Birleşik Arap Emirlikleri diğere petrol ihraç eden körfez ülkelerinden farklı olarak ülke ekonomisinde petrol dışı sektör hakim durumdadır. Unutulmaması gereken nokta ise petrol dışı sektörlerin finansmanın petrol gelirlerinden sağlandığıdır. Ülke stratejisi petrol gelirleri düştüğü veya tamamıyla bittiğinde, ülkenin ihtiyaçlarını giderecek bir konuma getirilmesini üzerine kurulmuştur. Toplam GSYİH içinde en büyük emirlik olan Abu Dabi’nin payı yüzde 60 civarındadır. Abu Dabi’nin zengin petrol kaynaklarına ilaveten ekonominin çeşitlendirilmesi için imalat ve turizm alanlarında da yatırım yapılmaktadır. Diğere önemli emirlik olan Dubai’nin ülke ekonomisine katkısı yüzde 30 civarındadır. Dubai petrol kaynaklarına sahip olsa da, bu emirliğin en önemli özelliği canlı hizmet sektörü ve yurtdışı finans kaynaklarıdır. Geri kalan beş emirliğin yüzde 10’luk katkısı Şerce ve Resül-Hayme’nin diğere üç emirliğe göre katkısı daha fazladır¹²⁸

Şekil 11. Birleşik Arap Emirliği Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Harcama Türleri

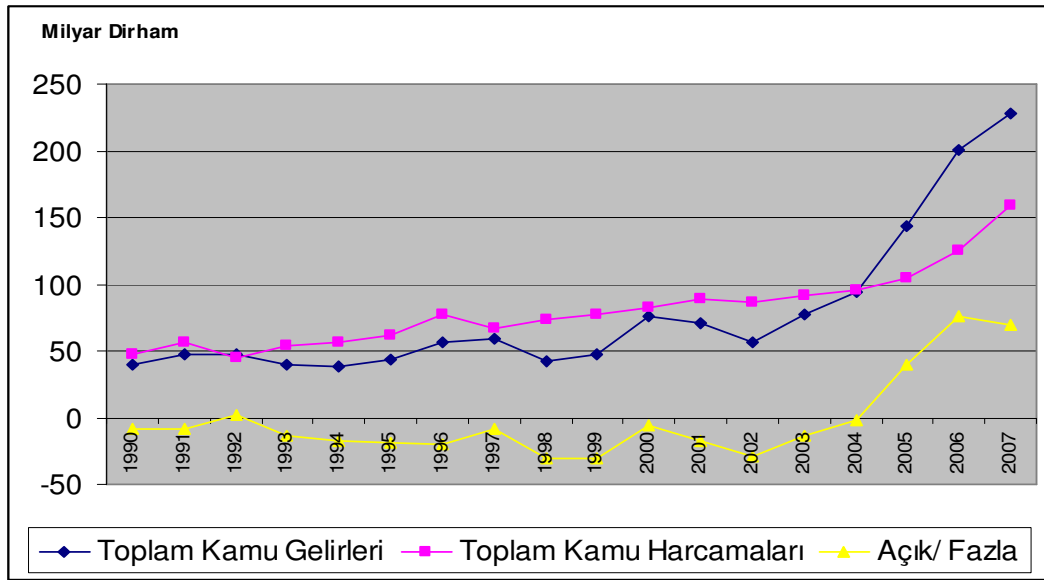
Kaynak: EIU UAE 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

¹²⁸ NBK, United Arab Emirates, Economic&Financial Review October 2007 , ss.7-9.

Şekil 11’de B.A.E’nin GSYİH’deki harcama türleri verilmektedir. Hükümet harcamaları ile hükümet ve özel sektör yatırımları yıllar itibariyle aynı seyirde devam etmişlerdir. Bunun yanında özel harcamalar 2000 yılından itibaren sürekli artış içindedir. Petrol ihraç eden körfez ülkelerinden bir diğer farklı özelliği ise, ekonomide hükümet ağırlığının farklılığıdır. Birleşik Arap Emirlikleri’nde son beş yılda özel yatırımlar ülke ekonomisinde öncü konumundadır. Kamu harcamaları ve yatırımlarının payı yüzde 25 oranına gerilemiştir. Bu oluşumu sağlayan temel faktör elde edilen petrol gelirlerinin hem federal hükümet hem de Dubai Emirliği tarafından kamu yatırımlarının özel sektör işbirliği ve ortaklığıyla gerçekleştirilmesidir. Özellikle Dubai Emiri Maktum’un kurduğu ve yüzde yüz kendisine ait büyük holdinglerle sağlamaktadır.

2.5.3. Birleşik Arap Emirlikleri’nin Devlet Bütçesi

Birleşik Arap Emirlikleri bütçesi yedi emirliğin bütçesinden oluşan federatif bir yapıdadır. 2004 yılına kadar 1979 yılından itibaren sürekli açık veren bütçe, artan petrol fiyatları sayesinde artık fazla vermektedir.

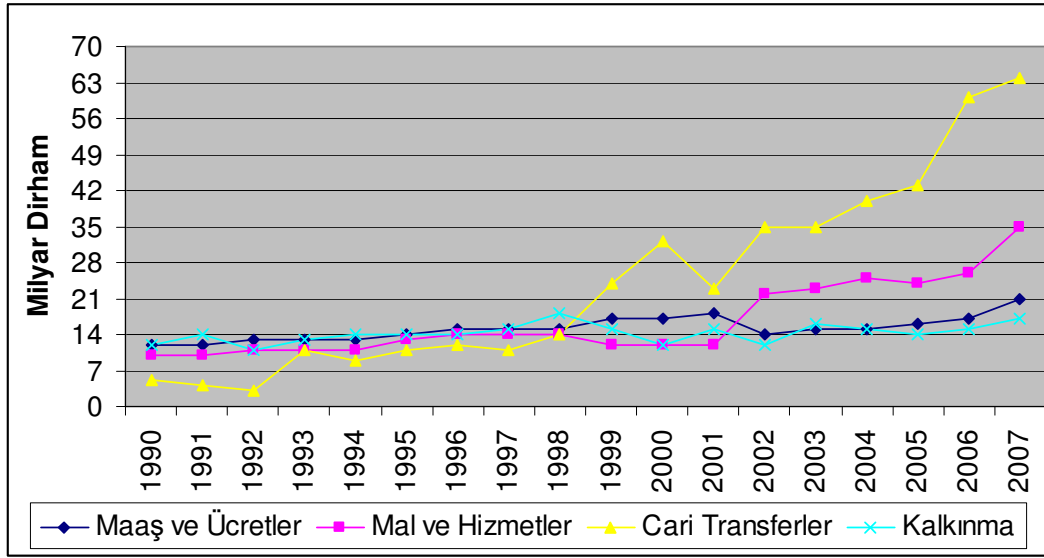

Şekil 12 Birleşik Arap Emirliği Federal Bütçesi

Kaynak: EIU UAE 1996-2008 Country Profile, number in UAE ve uaeinterract.com verilerinden derlenmiştir.

Şekil 12’de, Federal bütçe gelirleri dört başlık altında toplanmaktadır. Toplam gelir içindeki vergi kaleminin payı yüzde 4, şirket karlarının payı yüzde 3, diğer karların (yabancı yatırım ve özelleştirme) payı yüzde 13, petrol ve gazdan elde edilen gelirin payı ise yüzde 80’dir. Petrol ve gazdan gelen gelirin bu denli yüksek olmasının nedeni doğal kaynaklar üzerinde devlet hâkimiyetinin varlığıdır.

Federal bütçe içinde sermaye harcamalarında özellikle petrol yatırımlarının ve kalkınma yatırımlarının gelecek beş yıl içinde sürekli olarak artacağı planlanmaktadır. Özellikle belirlenen yatırım alanları elektrik, su, gaz, eğitim ve sağlık¹²⁹.

Şekil 13 Birleşik Arap Emirliği Federal Bütçesi Harcama Kalemleri

Kaynak: Ek-2’den derlenmiştir.

Yukarıdaki Şekil 13’te görülebileceği gibi; cari harcamalar içinde maaş ve ücretler, mal ve hizmetlere ödenen harcamalar ile cari transfer içindeki sübvansiyon ve transfer ödemeleri bulunmaktadır. Maaş ve ücretlerdeki artış, Dubai Emiri’nin gerçekleştirdiği zamlardan kaynaklanmaktadır. Mal ve hizmetlere olan artış ise kamu hizmetlerinin herkese ulaştırılması ve yapılan devlet yatırımları için alınan ürünlerden kaynaklanmaktadır. Cari transfer içinde sübvansiyon gibi transfer ödemeleri ve borç ödemeleri bulunmaktadır.

¹²⁹ NBK, **United Arab Emirates**, Economic & Financial Review, October 2007, s.24.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin askeri gücü federatif yapıda olsa da Dubai'nin kendine ait askeri gücünde Abu Dabi'deki ana üsse bağlanmıştır. Toplam 51.000 askeri gücünün yüzde 30-40 göçmenlerden oluşmaktadır. Bunlara ilaveten 1300 ABD askeri ile 700 Fransız askeri bulunmaktadır¹³⁰.

Federal hükümet yaklaşık 4 milyar dolara yakın kamu harcamasını eğitime ayırmaktadır. 1975 yılındaki okuma-yazma oranı yüzde 50'den az iken 2007 yılında yüzde 89'a ulaşmıştır. Ülke içindeki okulların yarısı hükümet destekli iken vatandaşlarına eğitim ücretsiz verilmektedir. Federal bütçeye emirliklerin gelir ve gider katılımlarında farklılık bulunmaktadır. Abu Dabi federal gelire yüzde 71'lik katkısı olurken federal giderden yüzde 66 pay almaktadır. Dubai ve Şerece emirlikleri sırasıyla hem gelirden hem de harcamadan yüzde 10 ve yüzde 2'lik pay almaktadır. Federal hükümet ise yüzde 15 gelire katkı sağlarken giderden yüzde 20 pay almaktadır¹³¹.

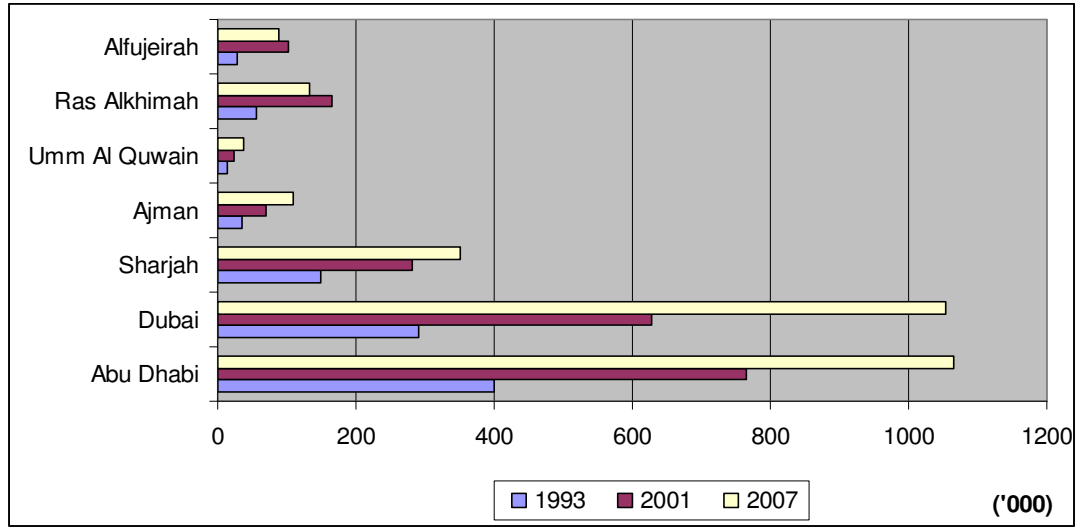
2.5.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin İş Gücü Durumu

Birleşik Arap Emirlikleri gibi küçük ülkelerde nüfus ile istihdam arasında korelasyon yüksektir. Çünkü nüfusun yüzde seksene yakını göçmenlerden oluşan emirliğin istihdamının da büyük kısmını göçmenler oluşturmaktadır.

Aşağıdaki Şekil 14'te, B.A.E'nin içindeki yedi emirliğin işgücü verileri görülmektedir. Emirliğin istihdamını sağlayan Abu Dabi daha çok kamu sektörü yoğun iken, Dubai'de özel sektör ağırlıklıdır. Diğer küçük emirliklerde ise tarımsal ve geleneksel alanlarda istihdam edilmektedirler. Emirliğin toplam istihdamı 3 milyona yakındır. Erkek istihdam içinde emirlik vatandaşlarının çalışma oranı yüzde 40 iken, vatandaş olmayanların yüzde 85 civarındadır

¹³⁰ The Economist Intelligence Units, **United Arab Emirates**, Country Profile 2008, **EIU**, ss.10-11.

¹³¹ NBK, **United Arab Emirates**, Economic & Financial Review, October 2007, s.29.

Şekil 14 Birleşik Arap Emirliği İş Gücü Sayısı

Kaynak: uaeinteract/number in UAE verilerinden derlenmiştir.

Kadın istihdamında ise vatandaşların payı yüzde 26 iken vatandaş olmayanların payı yüzde 33'tür. Ancak kadınların toplam çalışma içindeki payının yüzde 13,65 olduğu unutulmamalıdır. Kadınlar daha çok tarımsal ve ev hizmetleri gibi alanlarda, daha çok küçük emirliklerde çalışmaktadırlar. Emirlik vatandaşlarının çalışma alanları yüzde 88 kamu iken, vatandaş olmayanlar ise yüksek oranda özel sektörde istihdam edilmektedir. İşsizlik oranı ise yüzde 3-4 aralığındadır¹³².

2.5.5. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Kaynakları

Birleşik Arap Emirlikleri'nin petrol, doğalgaz ve birkaç madeni daha bulunsa da en önemli iki doğal kaynağı petrol ve doğalgazdır. Petrol ve doğalgazın en fazla bulunduğu emirlik Abu Dabi daha sonra da Dubai'dir. Petrol ve doğalgaz ülke için hayati önemdedir. Çünkü federasyon ihracatının yarısını, federasyon bütçe gelirlerinin de yüzde 60'ını sağlayan kaynaklardır.

¹³² UAE Ministry of Economy and Planning verilerinden derlenmiştir.

Tablo 11
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Kanıtlanmış Petrol Rezervi (milyar varil)

	1987	1997	2007	%
Birleşik Arap Emirlikleri	98,1	97,8	97,8	7,9
Orta Doğu	566,6	683,2	755,3	61
Dünya Toplamı	910,2	1069,3	1237,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.6 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 11'e göre, Ortadoğu bölgesi içinde bulunan Birleşik Arap Emirlikleri toplam kanıtlanmış petrol rezervinin yaklaşık yüzde 8'ine sahiptir. 97,8 milyar varillik rezerv tahmini olarak 100 seneyi aşan süre içinde bitmesi beklenmektedir. OPEC içinde beşinci büyük rezerve sahiptir.

Tablo 12
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ham Petrol Üretimi (milyon ton)

	1997	2001	2004	2007	%
Birleşik Arap Emirlikleri	120,1	118,2	124,7	135,9	3,5
Orta Doğu	1050,7	1110,8	1193,1	1201,9	30,8
Dünya Toplamı	3479,9	3600,3	3866,7	3905,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.9 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 12'de görülebileceği gibi, 2007 yılı itibariyle B.A.E'nin dünya genelinde yıllık ham petrol üretimindeki payı yüzde 3,5 oranındadır. Toplam Ortadoğu bölgesinin payı ise yüzde 30,8'dir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin 22 milyon ton yıllık üretiminin yüzde 85'ini en büyük emirliği olan Abu Dabi gerçekleştirmektedir. İlk üretime 1962 yılında günlük 14.200 varille¹³³ başlayan ülke 2007 yılı sonunda 2,4 milyon varil ve 2008 yılında günlük 2,7 milyon varillik üretime ulaşmıştır. Birleşik Arap Emirliklerinin petrol üretimi günlük 2,7 milyon varil ile dünya genelindeki toplam üretimin yüzde 3,5'ünü gerçekleştirmektedir. Bunda temel etken OPEC kotalarıdır. Çünkü genel hükümet hazırladığı kalkınma planlarında 2010 yılında günlük 5 milyona yakın üretime sahip olmayı düşünmektedir. Ancak kota sınırı ülkeyi 2,4-2,7 milyon varilde tutmaktadır.

¹³³Oil and Gas in the UAE: A New Perspective, s.232,
http://www.uaeinteract.com/uaeint_misc/pdf/perspectives/11.pdf (22.10.2009)

Birleşik Arap Emirlikleri'nde petrolün tek hâkimi Abu Dhabi Ulusal Petrol Şirketi olan ADNOC'tur. Alt sektörlerle toplam 17 iştiraki bulunmaktadır. Uluslararası 15 firma ile de petrol çıkarma, dağıtma gibi faaliyetlerde ortaklığı bulunmaktadır. Ortaklıklarda ADNOC'un hissesi yüzde 60-70 olmaktadır¹³⁴.

Tablo 13
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ham Petrol Tüketimi (milyon ton)

	1997	2001	2004	2007	%
Birleşik Arap Emirlikleri	17,8	14,6	17,4	22,0	0,6
Orta Doğu	211,7	230,2	261,4	293,5	7,4
Dünya Toplamı	3433,3	3576,2	3823,7	3952,8	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.12 derlenmiştir.

Tablo 13'e göre B.A.E'nin ham petrol tüketimi 2007 yılı itibariyle yüzde 0,6 olarak gerçekleşmiştir. Ortadoğu bölgesindeki petrol tüketimi yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir. B.A.E'de 2007 sonu yüzde 7,7 artışla günlük 450 bin varillik petrol tüketimi ile Ortadoğu'nun en hızlı tüketim artışını gerçekleştirmiştir. Bunda temel etken yüksek büyüme hızı ve yüksek nüfus artışıdır. Aslında ülke petrol tüketimi nüfusuna göre çok yüksek bir rakam gerçekleştirmektedir. Bunda temel etkeni geliştirilen mega projeler ve altyapı harcamaları sayesinde büyüyen ekonomi olduğunu kabul edebiliriz.

Tablo 14
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Gaz Rezervi (trilyon kübik metre)

	1987	1997	2007	%
Birleşik Arap Emirlikleri	5,68	6,06	6,09	3,4
Orta Doğu	31,18	49,53	73,21	41,3
Dünya Toplamı	106,86	146,46	177,36	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.24 derlenmiştir.

Tablo 14'te Birleşik Arap Emirlikleri'nin doğalgaz rezervleri gösterilmektedir. Buna göre, dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 41,3 Ortadoğu bölgesinde iken, yüzde 4,3'lük kısmı da B.A.E'de bulunmaktadır. B.A.E'nin doğal gaz rezerviyle kendi bölgesinde üçüncü dünyada dördüncü sıradadır. Bölgesinde İran, Suudi Arabistan ve Katar dünyada ise Rusya daha fazla rezerve sahiptir.

¹³⁴ NBK, **United Arab Emirates**, Economic&Financial Review October 2007, ss.11-14.

Tablo 15
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Gaz Üretimi (milyar kübik metre)

	1987	1997	2007	%
Birleşik Arap Emirlikleri	16,9	36,3	49,2	1,7
Orta Doğu	82,0	175,4	355,8	12,1
Dünya Toplamı	1801,1	2235,7	2940,0	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.24 derlenmiştir.

Tablo 15'te B.A.E, Ortadoğu bölgesi ve toplam dünya doğalgaz üretimi verilmiştir. B.A.E doğalgaz rezervleri dünya genelinin yüzde 1,7'sini oluşturmaktadır. Doğalgaz da OPEC'in kota sistemi olmadığı için her yıl yeni yatırımlar sonucunda giderek üretim arttırılmaktadır. 2012 sonunda yapılan projeler sonunda günlük 6 bcf'lik üretim gerçekleştirileceği düşünülmektedir.

Tablo 16
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doğal Gaz Tüketimi (milyar kübik metre)

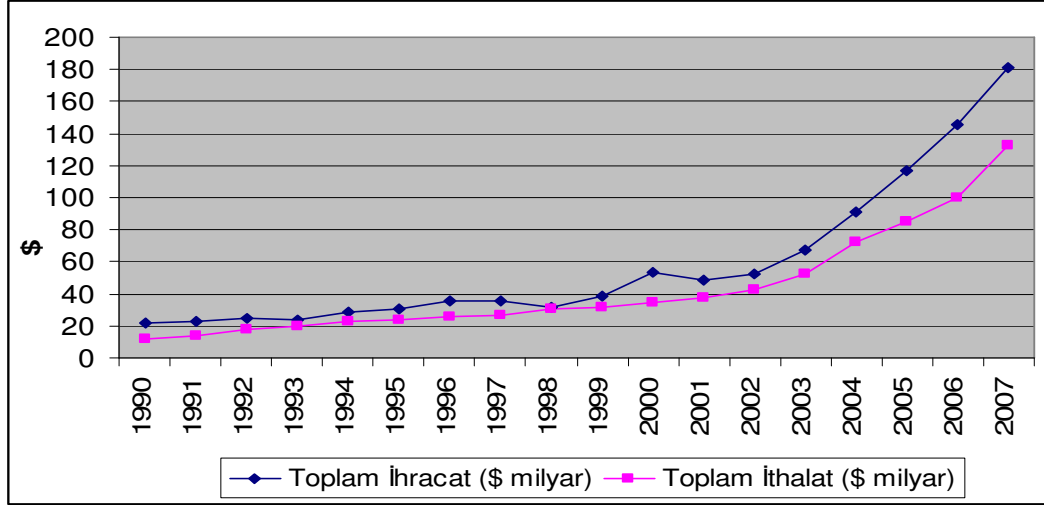
	1987	1997	2007	%
Birleşik Arap Emirlikleri	14,0	29,0	43,2	1,5
Orta Doğu	76,6	164,9	299,4	10,2
Dünya Toplamı	1766,8	2245,1	2921,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.27 derlenmiştir.

Tablo 16'da, B.A.E'nin doğalgaz tüketimi dünya genelindeki payı yüzde 1,5'tir. Birleşik Arap Emirliği'nin tüketim oranı birçok sanayileşmiş ülkeden nüfusuna oranla çok yüksektir. Yüksek oranın temel nedeni şehirleşme, yüksek nüfus artışı ve yüksek oranlı büyüme artışı sonucunda elektrik üretiminde, petrokimya ve imalat sanayinde yakıt ürün olarak kullanılmasıdır. Özellikle yaz aylarında mevsimsel zorluktan dolayı üretimin yüzde 50'si elektrik hattı için kullanılmaktadır. Özellikle Abu Dabi'de son yirmi yılda tüketim iki katını geçmiştir.

2.5.6. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dış Ticareti

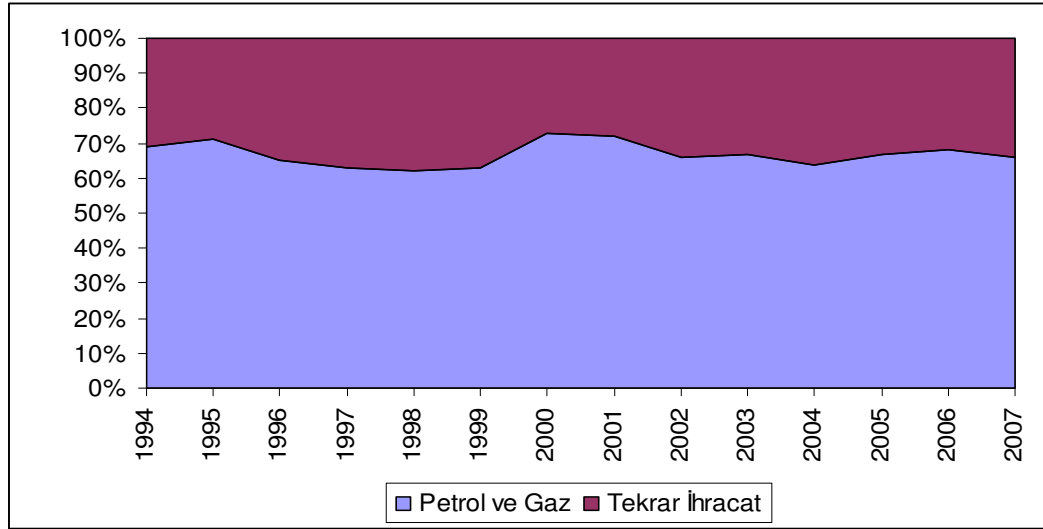
Aşağıdaki Şekil 15'te, Birleşik Arap Emirlikleri'nin toplam dış ticaret verileri sunulmaktadır.

Şekil 15 Birleşik Arap Emirliği Dış Ticaret Miktarı

Kaynak: EIU country data/ UAE verilerinden derlenmiştir.

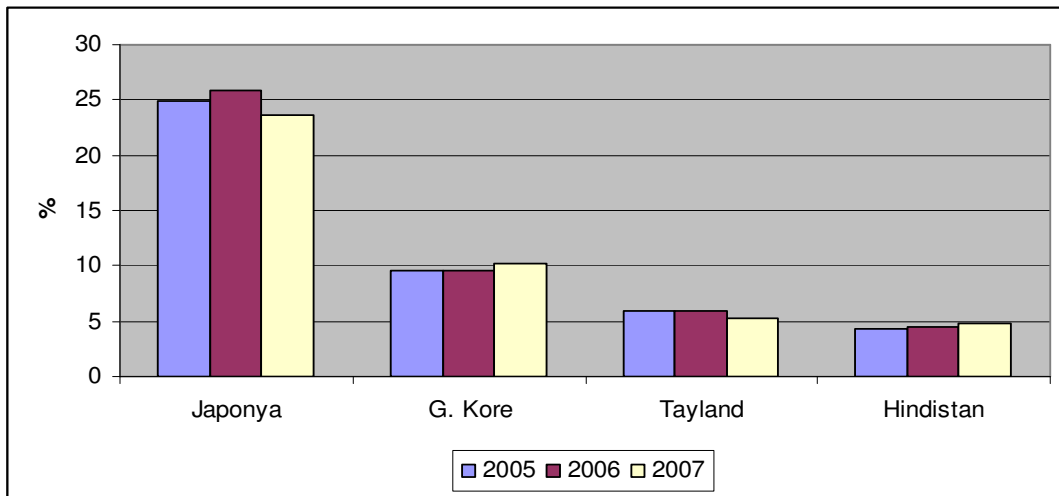
B.A.E'nin dış ticaret verilerinde, ihracatında 2001 yılı itibariyle artışlar görülürken, 2003 yılından sonra bu artış toplam 180 milyar dolara çıkmıştır. Bunun nedeni petrol ve doğalgaz dünya fiyatlarındaki artışlardır. İthalatı ise, 2002 yılından sonra artış göstermiş, 2007 yılı sonu itibariyle yaklaşık 140 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece dış ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde Irak işgali ve İran ile ilgili huzursuzluklar, ülkedeki büyüme ile hammadde ihtiyacının artışı ve devasa projelerin yapımı için finansman sağlanması ithalatı artırıcı etkenlerdir. Bu durum aşağıdaki Şekil 16'da görülmektedir. Toplam ihracatın dörtte üçü, doğalgaz ve petrol ihracatına aittir.

Şekil 16 Birleşik Arap Emirlikleri İhracat Ürün Dağılımı

Kaynak: EIU Birleşik Arap Emirlikleri 1996-2008 ülke raporlarından derlenmiştir.

Birleşik Arap Emirlikleri körfez ülkeleri gibi petrol ihraç eden bir ülke olsa da, buna ilaveten ithal edilen malları tekrar ihraç etmektedir. Bunda serbest bölge ve Dubai Port etkilidir. Yukarıdaki Şekil 16'da, özellikle petrol ve türevlerinin ihracatı ile tekrar ihracatın genel olarak yüzde 70-yüzde 30 dağılımı bulunmaktadır. Böylece petrol fiyatlarında yaşanabilecek düşüşlerde diğer petrol ihraç eden körfez ülkeleri kadar gelir kaybına uğramayacağı düşünülmektedir.

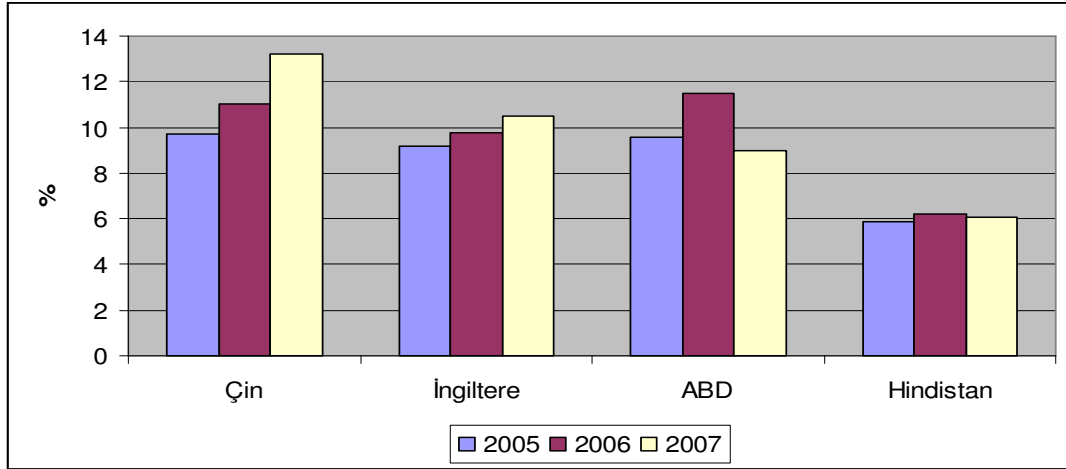

Şekil 17 Birleşik Arap Emirlikleri İhracat Ortakları

Kaynak: EIU Birleşik Arap Emirlikleri 1996-2008 ülke raporlarından derlenmiştir.

Birleşik Arap Emirlikleri ihracatı Güney Doğu Asya ülkelerine ağırlıklıdır. Bölgeye coğrafi yakınlıktan dolayı ihracatın petrol ve türevlerini bu bölgeye gerçekleştirmektedir. Güney Doğu Asya'ya ülkenin ihracatın yarısı gerçekleştirirken, Japonya'ya yapılan ihracat toplam ihracatın dörtte biri oranındadır. B.A.E'lerinin ihracat dağılımında en çok payı Güneydoğu Asya ülkeleri almaktadır. Şekil 17'de görülebileceği gibi, en büyük payları sırasıyla Japonya, Güney Kore, Tayland ve Hindistan'dır.

Aşağıdaki şekil 18'e B.A.E'nin 2005-2007 yılları arasındaki ithalat gerçekleştirdiği ülkeler gösterilmektedir.

Şekil 18 Birleşik Arap Emirlikleri İthalat Ortakları

Kaynak: EIU Birleşik Arap Emirlikleri 1996-2008 ülke raporlarından derlenmiştir.

İhracattan farklı olarak daha çok yüksek teknoloji ürünler ve silah sanayi ürünleri aldığından dolayı İngiltere ve ABD önemli satıcılarıdır. Çin ve Hindistan ise bölgeye yakınlıklarından dolayı ithalatta ortaklıkları bulunmaktadır. Bölgede çalışanların büyük çoğunluğunun Güney Doğu Asyalı olduğu düşünüldüğünde normal karşılanmaktadır.

3. KUVEYT'İN GENEL VE EKONOMİK YAPISI

Kuveyt'in devlet olarak oluşumu, coğrafi özellikleri, devlet yapısını oluşturan politik aktörler, devletin demografik yapısı ve ekonomik yapısı incelenecektir. Ekonomik yapı içinde temel ekonomik göstergeler olarak; GSYİH yıllar itibariyle değişimi ve sektörel dağılımı, devletin ekonomik gücünü gösteren bütçe yapısı, iş gücü piyasaları, doğal kaynaklarının rezervleri, üretim ve tüketim oranları ile ticaret yapısı incelememizde öne çıkacaktır.

3.1. Kuveyt'in Kuruluşu

Kuveyt 16. yüzyılda Necd bölgesinde yaşayan kabilelerin bölgeye yerleşmesi sonucunda ilk yerleşime sahip olmuştur. 17. yüzyılda balıkçılık ve ticaret yolu üstünde olan bölgede, aşiretlerin birleşmesi sonucunda Sabah ailesinden emir seçilerek Kuveyt Şehri kurulmuştur. Bölgedeki Arap ülkelerinden en büyük farkı Emir'in aşiretler tarafından seçilmesidir. 17. ve 18. yüzyıllarda sürekli işgal altında kalsa da tam olarak 1756 yılında emirliğin kurulduğu kabul edilmektedir. 18. yüzyılda bölgede inci ticareti önem kazanmıştır. 19. yüzyılda özellikle güney batı İran'dan gelen göçlerle nüfusta artış yaşanmıştır. Emir'in Osmanlı egemenliği yerine İngilizlerin himayesi kabul etmesi sonucunda 1899 yılında İngiliz askerleri bölgeye yerleşmiştir. 1914–1961 yılları arasında tamamıyla İngiltere hâkimiyetinde kalmışlardır. Kuveyt 1920 yılında Necd (S.Arabistan) ile yaşadığı sorunlarda topraklarının yüzde 40'ına yakını kaybetmiştir. 1922 yılında yapılan antlaşma sonucunda S.Arabistan ve Kuveyt arasında tarafsız bölge kurulmuştur. Petrolün ülkede keşfinin sonra 1953 yılında körfez ülkeleri arasında en zengin ve en fazla ihracat yapan ülke konumuna gelmiştir. 1961 yılında da bölgede İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan eden ilk ülke olmuşlardır¹³⁵.

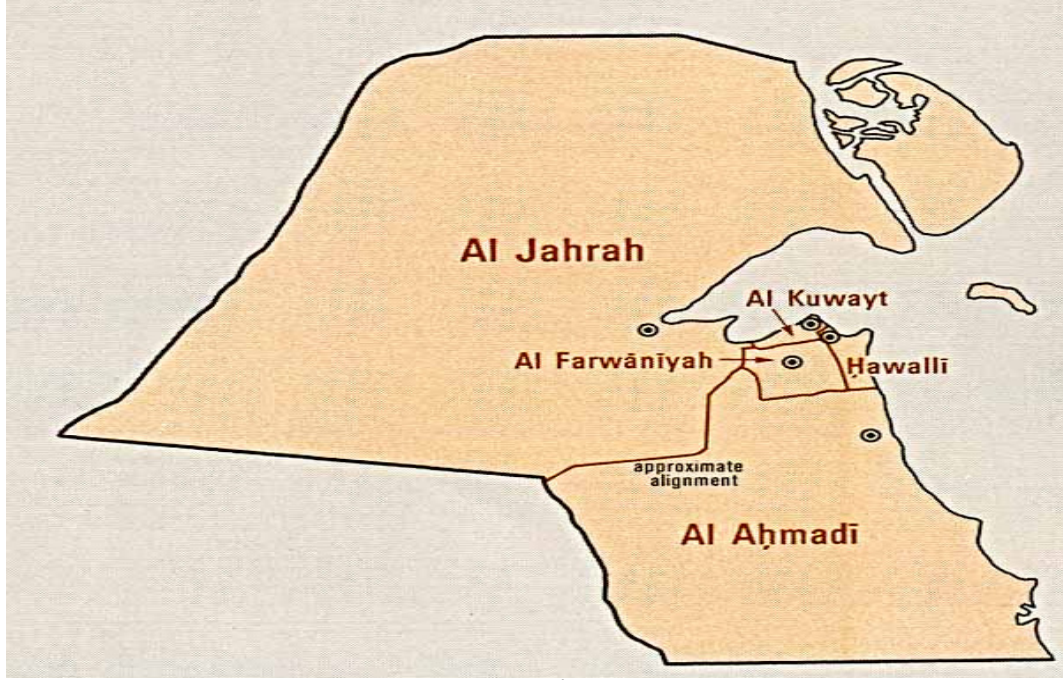
¹³⁵ The Economist Intelligence Units, **Kuwait**, Country Profile 1996–1997, **EIU**, s.3.

Kuveyt 1961 yılında bağımsızlığını ilan etse de Irak'ın askeri tehdidi sonucunda İngiliz askeri güçlerinin ülkeye dönmesine izin vermişlerdir. 1962 yılında monarşi yönetimi yanında parlamenter sistemle beraber anayasaları kabul edilmiştir. Bölgedeki ilk seçimli parlamenter sisteme sahip ülkedir. Bağımsızlığını ilan ettiği dönemde yaşanan Arap milliyetçiliği söylemlerde bulunsa da, Soğuk Savaş döneminde hem S.S.C.B hem de ABD ile diplomatik ilişkiler kuran bağlantısız ülkelerdendi. Özellikle Filistinlilerin ülkeye göçleri ve işgücü oluşturması ülke için önemli olmuştur. Ancak 1980-1988 İran-İrak savaşı döneminde Irak'ın tarafında olması İran ile ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ülke içinde sivillere ve diplomatlara karşı Şii saldırılarına ilaveten, Basra Körfezinde gemilerine blokaj konulmuştur. Irak-İran savaşından sonra, Humeyni'nin ölümüyle iki ülke arasında başlayan ilişkiler bu sefer Saddam Hüseyin tarafından hoş karşılanmamıştır. İran-İrak savaşında kendisine kredi veren Kuveyt'i kendi ülkesine ait olduğunu iddia ederek 1990 Ağustos ayında işgal etmiştir. ABD, BM (Birleşmiş Milletler) ve bazı Arap ülkelerinin askeri kuvvetleri ile 1991 yılında Saddam'ı Kuveyt'ten çıkararak tekrar yönetimi Sabah ailesine devretmişlerdir. Ancak ABD, yeni Emire bazı siyasi baskılar uygulayarak parlamentoda yenilikler yapmasını sağlamıştır. Hem liberal hem de Sünnî İslâmî politikalar güçlendirilmiştir. Irak'ın işgali döneminde, ülke savunmasından dolayı Şifî yönetim ile Sünnî toplum arasındaki rahatsızlıklar sona emiştir¹³⁶.

¹³⁶ The Economist Intelligence Units, **Kuwait**, Country Profile 2008, **EIU**, s.4.

3.2. Kuveyt'in Coğrafi Yapısı

Kuveyt'in adı Arapça yüksek tepe anlamına gelen “qarn” ile hisar, kale anlamına gelen “kout”tan oluşmaktadır. Eski çağlardan itibaren Basra Körfezinin kuzeyinde ticaret yolu ve alanın kontrolünü doğal güçlü coğrafi yapısından almaktadır¹³⁷.

Şekil 19 Kuveyt İdari Yönetim Ayrımı

Kaynak: http://www.lib.utexas.edu/maps/atlas_middle_east/kuwait_divisions.jpg 10.10.2009)

Kuveyt, 17.800 km²'lik alana, Suudi Arabistan ile anlaştığı 2.590 km²'lik “Tarafsız bölge” dâhildir. Kuveyt Emirliği 5 idari bölgede 6 önemli şehri bulunmaktadır. Başkent Kuveyt Şehri ve Farwaniyah en önemli şehirleridir. Diğer önemli şehirler ise, Hawali, Ahmadi, Jahrah ve Mubarek el- Kabeer'dir. Kuveyt dünya üzerinde içme suyu ve doğal gölü olmayan tek ülke konumundadır. Büyük çoğunluğunu (yüzde 92) çöllerden oluşmaktadır. Bu yüzden hayvancılık ve tarımsal faaliyetler bulunmamaktadır. Ülkenin en önemli zirai faaliyeti balıkçılıktır¹³⁸.

¹³⁷ Solomon A. Isiorho, **Modern World Nations: Kuwait**, USA: Chelsea House, 2002, s.10.

¹³⁸ The Economist Intelligence Units, **Kuwait**, Country Profile 2007, EIU, s.3.

3.3. Kuveyt'in Demografik Yapısı

Kuveyt'in nüfusu bağımsızlığını kazandığı dönemde 321 bin iken, 1985 yılında 1,7 milyon, 1995 yılında 1,5 milyon, 2005 yılında 2,2 milyon ve 2008 sonunda 3,3 milyon kişiye ulaşmıştır. Kuveyt'te 2003 yılından itibaren nüfus yıllık yüzde 7 artışına rağmen yine de Kuveytliler azınlık konumuna düşmüşlerdir. Toplam nüfus içinde göçmenlerin sayısı 2 milyonu aşmıştır. Nüfusun yaş yapısı özellikle göçmenlerin çalışan olarak gelmesinden dolayı yüzde 70 oranıyla 15–64 yaş aralığındadır. Yaşlı nüfus yüzde 3 gibi çok az sayıda bulunmaktadır. Nüfusun yerleşiminin yüzde 98'i kentlerde olması ve son yıllardaki yatırımlar sayesinde okuma yazma oranı yüzde 94 seviyesine çıkmıştır¹³⁹.

Ülkenin etnik yapısının yüzde 45'i Kuveytliler, yüzde 35 diğer Araplar, yüzde 9'u Güneydoğu Asyalılar, yüzde 4'ü İranlılar ve yüzde 7'si diğer milletlerden oluşturmaktadır. Dinsel dağılımda Müslümanların yüzde 85'lik oranında Sünnîler yüzde 70, Şîîler ise yüzde 30'luk payları bulunmaktadır. Ülke yönetimindeki Sabah ailesi de Şîî mezhebindedir. Geri kalan kısmını ise Hıristiyan, Hindu ve Parsiler oluşturmaktadır¹⁴⁰.

3.4. Kuveyt'in Politik Yapısı

Kuveyt soya dayalı monarşi şeklinde yönetilmektedir. Kuveyt Emirliği'ne Sabah ailesinden bireyler gelmektedir¹⁴¹. Monarşi yönetimi olsa da seçimle gelen Millet Meclisi ve Emir tarafından atanan Bakanlar Kurulu bulunmaktadır. Millet Meclisi seçimlerinde resmi olarak siyasi partilerin kurulması yasak olsa da, bloklar halinde toplanan siyasi ve dini görüşler bulunmaktadır. Kuveyt diğer Arap ülkelerine göre hem seçimlerde hem de medya özgürlüğü alanında daha iyi konumdadır¹⁴².

¹³⁹ CIA, The Factbook, Kuwait,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> (15.10.2009)

¹⁴⁰ The Economist Intelligence Units, **Kuwait** Country Profile 2006, **EIU**, ss.14-16.

¹⁴¹ The Economist Intelligence Units, **Kuwait** Country Profile 1996, **EIU**, s.5.

¹⁴² The Economist Intelligence Units, Kuwait Country Profile 2008, **EIU**, s.4.

Kuveyt'in 2006 yılında Emir'i Şeyh Sabah Ahmed Cebr Sabah olmuştur. Emirlik Sabah ailesinden gelse de Sabah ailesinin Cebr ve Salem kolları bulunmaktadır. Bu iki aile arasında 2006 yılında kriz yaşanmıştır. Ancak Salem kolunun veliahdının sağlık sorunlarından dolayı Cebr kolu emirliğe geçmiştir. Başbakan anayasal zorunluluk olmasa da Sabah ailesinden seçilmektedir. Buna ilaveten Bakanlar Kurulunda 16 üye içinde Sabah ailesinden 5 üye atanmaktadır¹⁴³.

Millet Meclisi ilk seçimini 1963 yılında gerçekleştirmiştir. Normal olarak dört yılda bir seçim yenilense de, Emir'in isteği üzerine erken seçim yapılabilmektedir. Seçim için oy kullanma yaşı 21 olup 2006 yılından itibaren kadınlarında oy kullanma hakları bulunmaktadır. Meclis toplam 50 üyeli olup yapılan son seçimde 26 Sünni İslamcı, 5 Şii, 7 Liberal, 3 Popüler Hareket Bloku, 10 Aşiret Mensubu Bağımsızlar, 4 Aşiret Mensubu Olmayan Bağımsızlar seçilmişlerdir. Koltuk sayısı bakımından Sünni grup içindeki Salafiler diğer Arap ülkelerindeki Müslüman Kardeşlerin bir koludur¹⁴⁴.

The Economist Intelligence Unit tarafından yapılan özgürlük indeksi daha önce söylendiği gibi beş kategoriden oluşmaktadır. Bunlar; Özgür ve adil seçim, vatandaş özgürlükleri, devlet fonksiyonları, politik katılım ile politik kültürüdür. 167 ülke üzerinde yapılan araştırmada ülkeler dört ana sınıf olan tam demokrasiler, yarı demokrasiler, karma rejimler ve otoriter rejimler şeklinde ayrılmaktadırlar. Kuveyt 2008 Demokrasi İndeksinde 3,39 puanla otoriter rejimlerin içinde toplam 167 ülke arasında 129. sırada yer almıştır. Özgür ve adil seçimden 1.33, devlet fonksiyonundan 4.29, politik katılımdan 2.78, politik kültürden 5.00 ve vatandaş özgürlüğünden 3.53 almıştır¹⁴⁵.

Ülkenin politik yaşamında etkili diğer aktör ise tüccar ailelerdir. Kuveyt'in varlığından itibaren, özellikle 20. yüzyılda en önemli aktör olmuşlardır. Petrolün ihracından sonra önemleri azalsa da, Sabah ailesine yakınlıklarından dolayı, ortaya

¹⁴³ EIU, a.g.e, s.5.

¹⁴⁴ Roger Owen, **State, Power and Politics in the Making of the Middle East**, 2.Edition, London and NY: Routledge, 2000, s.164.

¹⁴⁵ The Economist Intelligence Units, **Kuwait**, Country Profile 2008, **EIU**, s.8.

konan liberal reformlardan kendilerini tehdit edenlere karşı siyasi olarak direnmektedirler¹⁴⁶.

3.5. Kuveyt'in Ekonomik Yapısı

Irak tarafından 1990 yılında işgalinin bir yıl sürmesi dolayısıyla Kuveyt'in ülke yönetimi Saddam Hüseyin tarafından belirlenmiştir. 1991 yılında Irak askeri gücünün Kuveyt'ten çıkarılmasıyla tekrar Sabah ailesine geçmiştir. İşgalden sonra, ülke ekonomisinde büyük artışlar görülmesinin temel nedeni savaş sonrası imar hareketleridir¹⁴⁷. Özellikle yakılan petrol kuyuları ve yok edilen altyapı çalışmaları için yapılan yatırımlar sonucunda GSYİH 1991-1992 yıllarında dünya genelinde görülmemiş değerlerde gerçekleşmiştir.

Tablo 17
Kuveyt'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GSYİH (%)	-26,3	58,8	162,1	33,8	8,6	1,4	0,4	2,5	3,7
Enflasyon (%)	9,7	9,1	-0,6	0,5	2,6	2,6	3,6	0,6	0,1
Döviz Kuru Oranı LCU:US\$	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Para Arzı (%)	-7,6	10,9	0,7	5,6	5,4	9,4	-0,6	3,9	-0,8
Kredi Faiz Oranı (%)	-	-	8,0	8,0	7,6	8,4	8,8	8,8	8,9
Piyasa Faiz Oranı (%)	-	-	-	7,4	6,3	7,4	7,0	7,1	7,2
Toplam İhracat (\$ milyar)	7,0	1,1	6,5	10,3	11,3	12,8	14,9	14,3	9,6
Toplam İthalat (\$ milyar)	3,9	4,7	7,3	7,0	6,7	7,8	8,4	8,2	8,6
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSYİH (%)	-1,8	4,7	0,2	3,0	17,3	10,7	11,4	6,3	4,7
Enflasyon (%)	3,0	2,6	1,3	0,9	1,0	1,3	4,1	3,0	5,5
Döviz Kuru Oranı LCU:US\$	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Para Arzı (%)	1,6	6,3	12,8	4,8	7,8	12,3	12,0	21,7	19,3
Kredi Faiz Oranı (%)	8,6	8,9	7,9	6,5	5,4	5,6	7,5	8,6	8,5
Piyasa Faiz Oranı (%)	6,3	6,8	4,6	3,0	2,5	2,1	2,8	5,6	4,9
Toplam İhracat (\$ milyar)	12,2	19,5	16,2	15,4	21,8	30,1	47,0	58,6	63,7
Toplam İthalat (\$ milyar)	7,6	7,2	7,9	9,0	11,0	12,6	15,8	16,0	19,4

Kaynak: EIU 1996-2008 country datalarından derlenmiştir.

¹⁴⁶ The Economist Intelligence Units, **Kuwait**, Country Profile 2008, EIU, s.5.

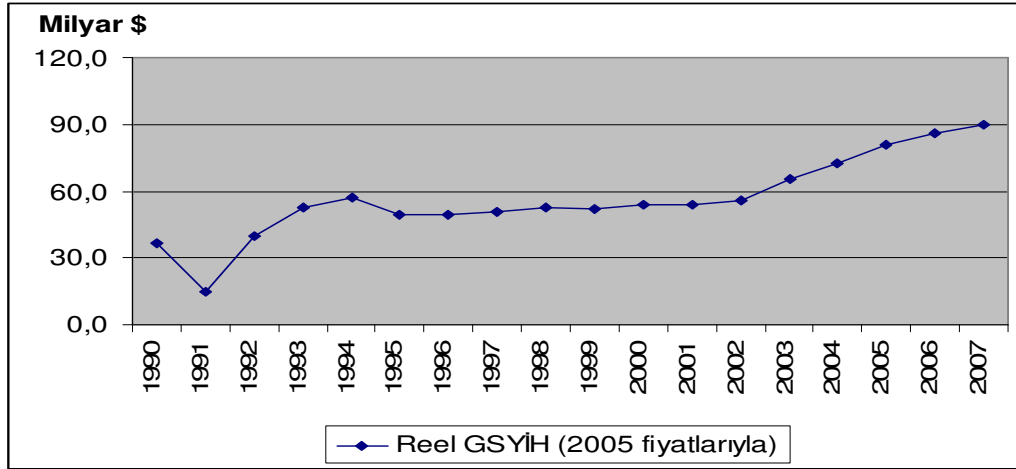
¹⁴⁷ Hamdi A. Hassan, **Iraqi Invasion of Kuwait: Religion, Identity and Otherness in the Analysis of War and Conflict**, London: Pluto Press, 199, ss.6-9.

Yukarıdaki Tablo 17’de Kuveyt’in temel ekonomik göstergeleri verilmiştir. Büyüme oranı 1990’da eksi yüzde 26,3 olarak gerçekleşmesinin en büyük sebebi Irak tarafından işgal edilmesidir. 1991’de büyüme oranı 1992’ye kadar artış göstermiştir. 1992 yılından sonra büyümede azalma ve 1999 yılında negatif olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılından sonra ülke ekonomisi pozitif oranlarda gerçekleşmiştir. Kuveyt’in ekonomisi savaş ve işgal haricinde enflasyonist bir baskı görmemiştir. Ancak ülkedeki faiz oranları yüksek sayılabilecek bir seviyede sabit seyir izlemesine ilaveten yüksek para arzının artırılması enflasyon oranını etkileyebilmektedir. Özellikle 2003 yılından sonra artan ihracat gelirleri sonucunda hem ekonomik gelişme hem de para arzında artış yaşanmıştır. Ancak Kuveyt Ulusal Bankası (NBK)’na göre, Kuveyt 2003-2005 dönemindeki faizin yüksekliğiyle ülkeye yaklaşık 16 milyar Kuveyt Dinar (55 milyar \$) çekmiştir. Petrol fiyatlarının artması, yabancı sermayenin çekilmesi sonucunda sadece petrol ve gaz sektöründe değil, altyapı ve özellikle yeni baştan şehir inşa edilmesiyle ekonomik büyümede patlama yaşanmıştır¹⁴⁸.

3.5.1. Kuveyt’in Gayri Safi Yurt İçi Hasılası

Aşağıdaki Tablo 20’de görülebileceği gibi, Kuveyt Reel GSYİH dört farklı dönemde incelenebilir. 1990-1991 işgal dönemi, 1991-1993 işgal sonrası, 1993-2003 istikrar dönemi ve 2003-2007 ekonomik canlanma devirleridir. İşgalle beraber düşen üretim ve ihracat sonucunda azalan GSYİH, işgalin ardından yapılan muazzam imar yatırımlarıyla 1990 öncesinin iki katına yükseltmiştir.

¹⁴⁸ NBK, **Kuwait**, Economic & Financial Review, October 2006, s.3.

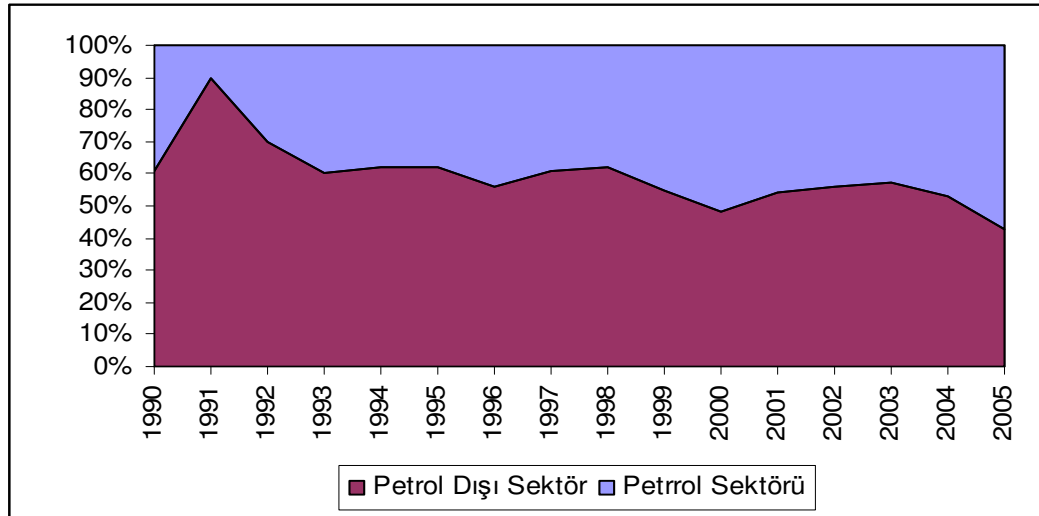

Şekil 20 Kuveyt Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Seyri

Kaynak: EIU country data/kuwait 1996-2008 ülke profileri verilerinden derlenmiştir.

On yıllık süreçte ise büyüme oranında cüzi artışlar görülmüştür. 2003 petrol fiyatlarında yaşanan artışlar sonucunda elde edilen gelirlerin yeni Emir'in ekonomi politikasıyla birleşmesi sonucunda yatırımlarda artışlar görülmektedir. Kuveyt'in büyümesinde görülen sıçramaların temel destekleyicisi petrol fiyat artışlarıdır. 1970 ve 2003 bu artışlar çok açık görülmektedir

Aşağıdaki şekil 21'de Kuveyt'in GSYİH içindeki petrol ve petrol dışı sektörler görülmektedir.

Şekil 21 Kuveyt Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Sektörel Dağılımı

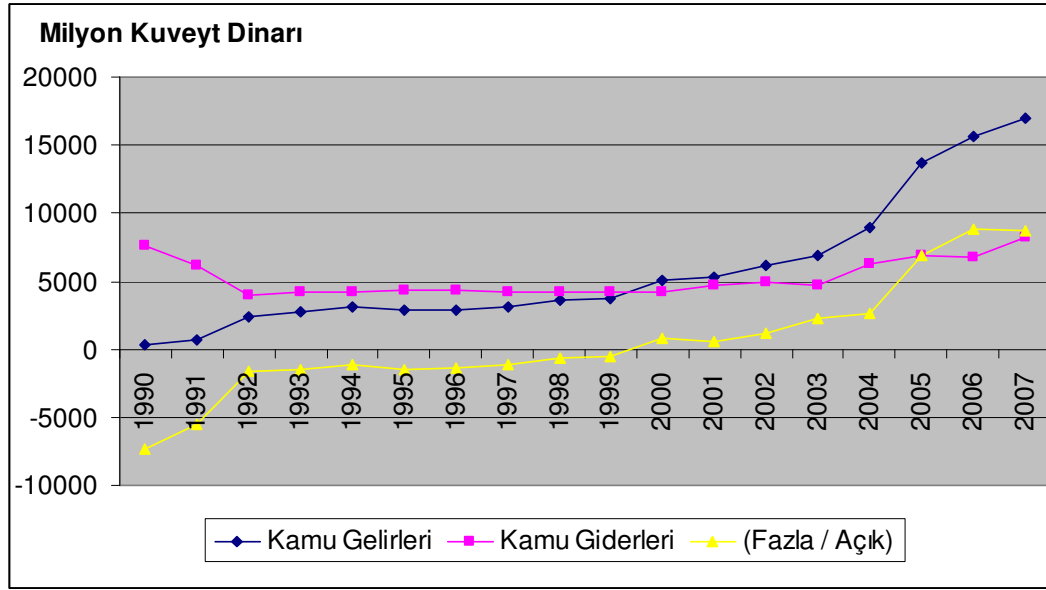
Kaynak: EIU country data/Kuwait 1996-2008 ülke profili verilerinden derlenmiştir.

Reel GSYİH içinde petrolün etkisi diğer körfez ülkeleri gibi önemli derecededir. Ancak Kuveyt'in Irak işgalinden dolayı petrol sektörünün altyapısında hasar olsa da, yapılan yatırımlar sonucunda tekrar eski seviyesine gelmiştir. Kuveyt'in yeni Emirinin ekonomide çeşitlilik amaçlayan politikaları sonucunda yükselen petrol fiyatlarına rağmen petrol ve petrol dışı sektörlerde çok büyük farklılık görülmemektedir. Kuveyt'in 2003 Irak işgali ardından değişen yönetimiyle ilişkilerini düzeltmiştir. Irak'ın ihtiyaç duyduğu ürünlerin geçiş üssü Kuveyt olduğu için petrol dışı sektörlerde artışlar görülmüştür. Özellikle taşıma, iletişim ve finans alanlarındaki artışlar Irak ile olan ilişkilerden gelişmektedir. Ayrıca kamu harcamalarının büyük çoğunluğunu alt yapının gelişmesine harcadığından petrol dışı sektörlerin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

3.5.2. Kuveyt'in Devlet Bütçesi

Kuweyt devletinin bütçe gelirlerinin büyük kısmı petrol ve petrol ürünleriyle sağlamaktadır. İşgalin yaşandığı dönemlerde ve işgalden sonra yakılan kuyulardan dolayı ihracat gelirlerinde muazzam düşüş yaşanmıştır. İhracatın bütçe geliri olmasının nedeni petrol şirketinin milli olmasındandır. İşgalin ardından yapılan yatırımların on yıllık süreçte petrol fiyatlarının değişmemesi de eklenince geliri sabit kalmıştır. 2003 sonrasında ise artan petrol fiyatlarına paralel olarak gelirde artış yaşanmıştır.

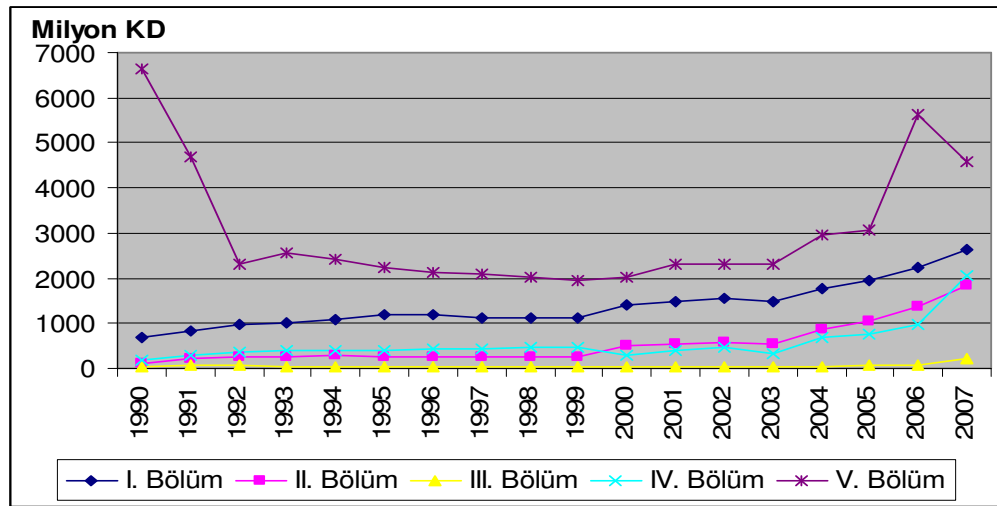
Petrol dışı gelirlerin büyük çoğunluğu verilen hizmetler karşılığında alınan ücretler ile belediye hizmetleri ve gümrük vergileri oluşturmaktadır. Özellikle gelir ve kar vergileri çok düşük seviyede kalmaktadır. Kuveyt'in geliri uzun süre 17 milyar \$ altında gerçekleşmesinin ardından son dönemde 65 milyar \$ civarındadır.

Şekil 22 Kuveyt Bütçe Gelir ve Gider Seyri

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 Ülke Raporlarından ve <http://en.mof.gov.kw/Ministerstatements.pdf> derlenmiştir.

Yukarıdaki Şekil 22’de görüleceği gibi, Kuveyt bütçesinin gider kalemleri beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde maaş ve ücretler; ikinci bölümde mal ve hizmet gereksinimi; üçüncü bölümde taşıma, ekipman ve malzeme; dördüncü bölümde inşaat projeleri, bakım ve kamu ihtiyaçları; beşinci bölüm muhtelif hizmetleri ve transfer ödemeleri bulunmaktadır. Aşağıdaki Şekil 23’te Kuveyt’in bütçe harcama kalemleri beş ana bölümde sunulmuştur.

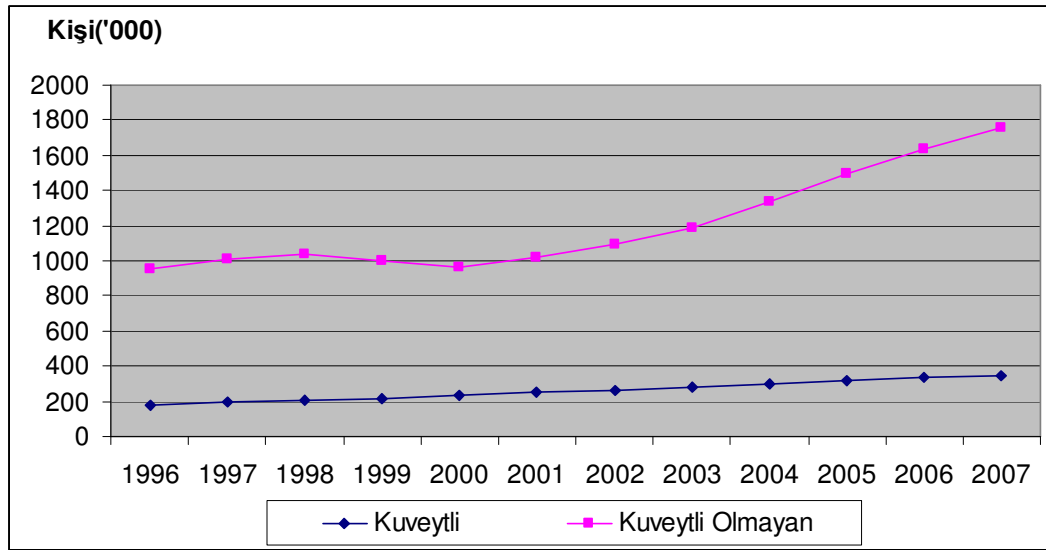
Şekil 23 Kuveyt Bütçe Harcama Kalemleri

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 Ülke Raporlarından ve <http://en.mof.gov.kw/Ministerstatements.pdf> derlenmiştir.

Yukarıdaki Şekil 23'e göre; bütçe gider kalemlerinde tek sıradanlık beşinci bölümde yaşanmaktadır. Beşinci bölümün içindeki harcamalar; sosyal güvenlik, ulusal işgücünü destekleme ve askeri harcamalardır. Son üç yıllık bütçe içinde en yüksek harcama miktarı kamu hesabı, enerji-su yatırımları, savunma ve içişleri kalemlerinde gerçekleşmektedir¹⁴⁹. Kuveyt 15.000 civarında askeri ve 6,500 yarı askeri kuvveti bulunmaktadır. Özellikle İngiliz ve Amerikan askeri varlığı ülkede bulunmaktadır¹⁵⁰.

3.5.3. Kuveyt'in İş Gücü Durumu

Aşağıdaki Şekil 24'te Kuveyt'in işgücü, ülke vatandaşları ve göçmenlere göre sunulmaktadır.

Şekil 24 Kuveyt İş Gücü Durumu

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

Kuveyt'in nüfusu dört yıllık süreçte yüzde elli artış sağlamıştır. Burada temel neden gelişen ekonominin ihtiyaçlarının karşılanması için diğer ülkelerden işçi tedarik edilmesidir. Yıllık göçmen artış hızı yüzde 10'u geçmiştir. Artan göçler sonucunda Kuveyt'in yerlileri azınlık konumuna gelmişlerdir. Kuveyt'in nüfusu 3,4 milyon olsa da, işgücü piyasası 2,3 milyon kişidir. Çalışanların 1,8 milyona yakını göçmenler oluşturmaktadır.

¹⁴⁹ NBK, **Kuwait** Economic & Financial Review October 2006, s.23,26.

¹⁵⁰ The Economist Intelligence Units, **Kuwait** Country Profile 2007, EIU, s.15.

Ekonomik büyüme sürecinde, yabancı işçi de yüzde 60'a yakın artış olurken, Kuveytli işçilerde sadece yüzde 8'lik artış yaşanmıştır. Kuveyt'te "beşikten mezara refah devleti" anlayışı etkili olmaktadır. Göçmenlerin yüzde 63'ü özel sektörde çalışırken, Kuveytlilerin yüzde 80'i kamu sektöründe çalışmaktadır. Kuveyt'te her yıl yaklaşık 20 bin kişi iş piyasasına girmektedir. Özellikle kamu sektörü istihdam yükünü çekmektedir. Ancak 15 bin civarında işsiz bulunduğu belirtilmektedir¹⁵¹.

3.5.4. Kuveyt'in Doğal Kaynakları

Kuveyt dünyanın toplam kanıtlanmış petrol rezervi açısından beşinci sıradadır. Bölgesinde ise dünyanın açık ara en fazla rezervi olan Suudi Arabistan'dan sonra gelmektedir. Suudi Arabistan ile Kuveyt arasında "tarafsız bölge" ilan edilen alanda da geniş petrol yatakları bulunmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra yanan kuyularına rağmen sürekli olarak yeni petrol alanları keşfedilmektedir. Daha araştırılmamış bölgeleri bulunduğundan yabancı petrol şirketleri ile anlaşmalar imzalanmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 18'de Kuveyt'in kanıtlanmış petrol rezervleri görülmektedir. Toplam Ortadoğu bölgesi içerisindeki Kuveyt'in payı yüzde 8,2'dir. Bu oranla Suudi Arabistan'dan sonra en büyük petrol rezervine sahip ikinci ülke olarak görülmektedir.

Tablo 18
Kuveyt Kanıtlanmış Petrol Rezervi (milyar varil)

	1987	1997	2007	%
Kuveyt	94,5	96,5	101,5	8,2
Ortadoğu	566,6	683,2	755,3	61
Dünya Toplamı	910,2	1069,3	1237,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.6 derlenmiştir.

Kuveyt 1970'li yıllarda günlük 3 milyon varillik üretim gerçekleştiriyor iken, 1991 işgali ardından uzun süre üretimde istikrarı sağlayamamıştır. 2003-2007 yılları arasında günlük 2,1 milyon varilden 2,7 milyon varile kadar üretim arttırılmıştır. Hükümetin gerçekleştirdiği projelere göre 2010 yılında günlük 3 milyon varil, 2020

¹⁵¹ The Economist Intelligence Units, **Kuwait** ,Country Profile 2008, **EIU**, s. 11,22.

yılında da günlük 4 milyon varillik ihracat gerçekleştirecek kadar üretim yapılacaktır. Bunun için uluslararası petrol şirketleri ile teknoloji paylaşımı sözleşmeleri imzalamaktadır¹⁵². Kuveyt üyesi olduğu OPEC içinde 2007 yılı itibariyle 3. büyük üretici konumundadır. Dünya genelinde ise üretim oranıyla 11. sırada yer almaktadır. Özellikle rezervi az olan gelişmiş ülkelerin üretim oranlarının yüksekliliği dikkat çekmektedir.

Tablo 19
Kuveyt Ham Petrol Üretimi (milyon ton)

	1997	2001	2004	2007	%
Kuveyt	105,1	105,8	122,3	129,6	3,3
Ortadoğu	1050,7	1110,8	1193,1	1201,9	30,8
Dünya Toplamı	3479,9	3600,3	3866,7	3905,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.9 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 19’da Kuveyt’in ham petrol üretimi görülmektedir. 2007 yılı itibari ile Kuveyt’in petrol üretimindeki dünya genelinde yüzde 3,3’lük paya sahiptir. Kuveyt az nüfusuna rağmen ekonomik kalkınma hızının yüksekliğinden dolayı günlük tüketimi dünya genelinde 37. sıradadır. Kendisinden 20 kat fazla nüfusa sahip gelişmekte ve gelişmiş ülkeden daha fazla tüketim oranına sahiptir. Tüketim oranının gelecek 10 yıllık süreçte yıllık yüzde 4 artması beklenmektedir. Artıştaki temel neden Kuveyt Ulusal Petrol Şirketinin yatırımlarıyla ülkenin büyümesi, artan nüfus ve yeni şehirlerin oluşturulmasıdır. Doğalgaz eksikliğinden dolayı sanayide ve elektrik-su arıtımı tesislerinde petrol kullanılmaktadır.

Tablo 20
Kuveyt Ham Petrol Tüketimi (milyon ton)

	1997	2001	2004	2007	%
Kuveyt	6,9	10,5	13,7	14,0	0,4
Ortadoğu	211,7	230,2	261,4	293,5	7,4
Dünya Toplamı	3433,3	3576,2	3823,7	3952,8	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.12 derlenmiştir.

¹⁵² The Economist Intelligence Units, **Kuwait**, Country Profile 2008, **EIU**, ss.20-21.

Yukarıdaki Tablo 20’de Kuveyt’in ham petrol tüketimi görülmektedir. Kuveyt Ortadoğu bölgesinde yüzölçümü bakımından küçük bir ülke ve nüfusu az olmasından dolayı petrol tüketimi az olarak gözükmeştir. 2007 yılı itibarı ile petrol tüketim payı yüzde 0,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 21
Kuveyt Doğal Gaz Rezervi (trilyon kübik metre)

	1987	1997	2007	%
Kuveyt	1,21	1,49	1,78	1,0
Ortadoğu	31,18	49,53	73,21	41,3
Dünya Toplamı	106,86	146,46	177,36	100,0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.24 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 21’de Kuveyt’in doğalgaz rezervleri görülmektedir. Doğalgaz bakımından Kuveyt’te dünya genelinde 2007 yılı itibarı ile yüzde 1’lik bir paya sahiptir. Ancak 2006 yılında yeni keşif yapılmasına ilaveten birçok sahada araştırmalar devam etmektedir. Özellikle yabancı şirketlerle kurulan ortaklıklarda doğalgaz arama ve üretim kapasitesi artırma amaçları bulunmaktadır. Kuveyt diğer körfez ülkelerine göre gaz rezervi düşük kalmaktadır.

Tablo 22
Kuveyt Doğal Gaz Üretimi (milyar kübik metre)

	1987	1997	2007	%
Kuveyt	4,8	9,3	12,6	0,4
Ortadoğu	82,0	175,4	355,8	12,1
Dünya Toplamı	1801,1	2235,7	2940,0	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.24 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 22’de Kuveyt’in doğalgaz üretimi görülmektedir. Kuveyt’in günlük 2006 yılında gaz üretimi ortalama 1,100 milyon kübik’tir. 2007 sonu ve 2009 sonunda toplam 1.700 milyon kübiklik üretim gerçekleştirilmiştir. Ancak üretim sahip olunan rezerve göre düşük orandadır.

Tablo 23
Kuveyt Doğal Gaz Tüketimi (milyar kübik metre)

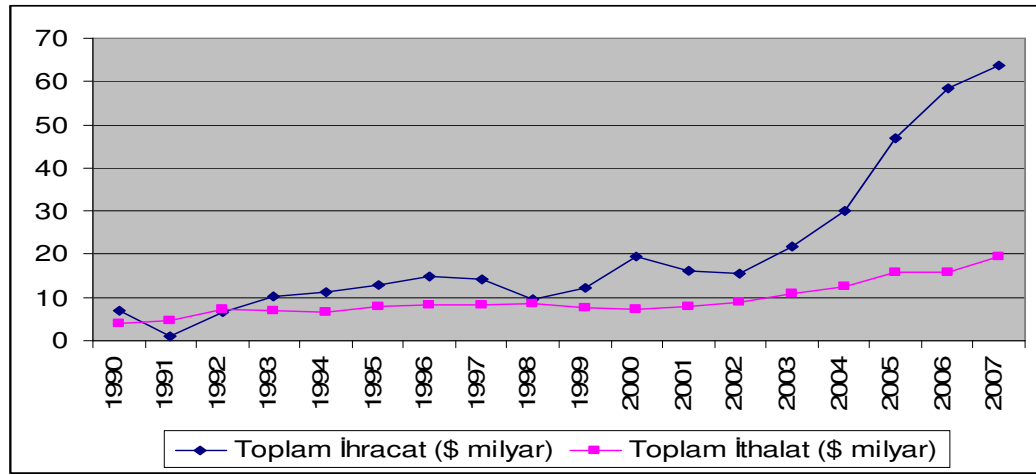
	1987	1997	2007	%
Kuveyt	4,8	9,3	12,6	0,4
Ortadoğu	76,6	164,9	299,4	10,2
Dünya Toplamı	1766,8	2245,1	2921,9	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008, s.27 derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 23'te Kuveyt'in doğalgaz tüketimi gösterilmektedir. Kuveyt ürettiği tüm gazı iç piyasada tüketmektedir. Özellikle elektrik üretimi, deniz suyu arıtma tesisleri, imalat sanayinde ve özel tüketimde kullanılmaktadır. Kuveyt'in üretimi arttıramadığı için kısa dönemde Irak ve İran'dan gaz ithali düşünmektedir. Özellikle büyüyen ekonomi ve şehirleşmeden dolayı artan enerji talebini karşılama amaçlanmaktadır.

3.5.5. Kuveyt'in Dış Ticareti

Aşağıdaki Şekil 25'te Kuveyt'in toplam ithalat ve ihracat hacmi görülmektedir.

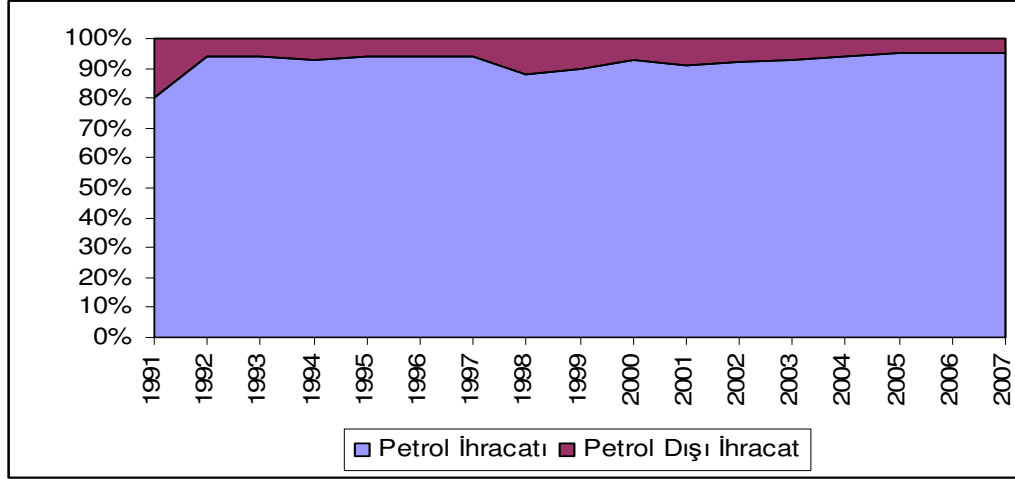

Şekil 25 Kuveyt'in Toplam İhracat ve İthalat Hacmi

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

Kuveyt'in ihracat ve ithalatının değişime uğramasını 1991'de Irak'ın işgali neden olmuştur. Ülkenin ihracat kaynağı petrole bağımlı olması, yıkılan altyapıdan dolayı 1990-1993 döneminde ihracatında düşüşler yaşanmıştır. Petrol fiyat değişiminin ihracat hacminde daralmalara ve genişlemelere neden olmaktadır. 2003 yılından sonra

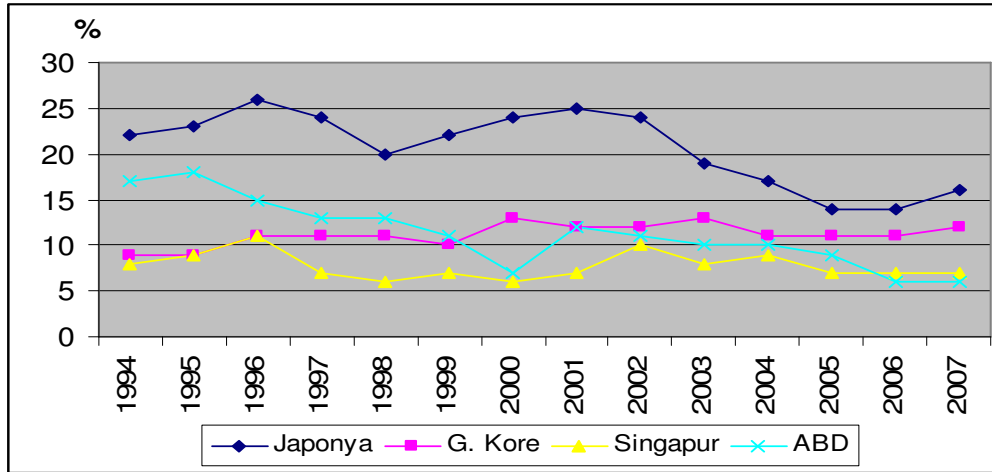
ise Irak'ın yeniden yapılandırılmasında üs olarak kullanılması ve petrol fiyatlarında yaşanan rekor yükselişlerle beraber ihracatta 3-4 kat artış yaşanmıştır. İthalatta yaşanan artış hem büyümeden kaynaklanan hammadde ihtiyacı ve nüfusun artışıyla tüketim ihtiyacındandır. Bölgedeki huzursuzluklardan dolayı silahlanma artışı olmaktadır.

Şekil 26 Kuveyt İhracatında Petrol ve Petrol Dışı Ürünlerin Oranları

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

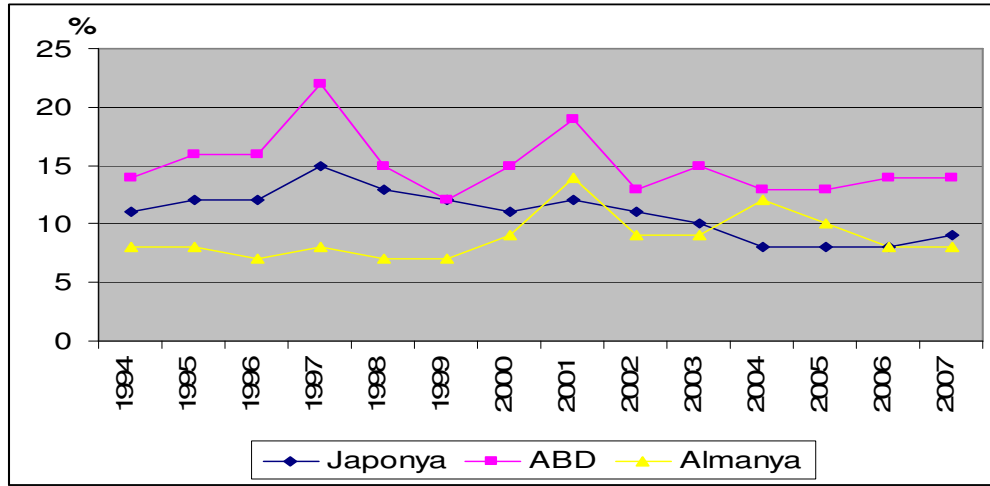
Yukarıdaki Şekil 26'da Kuveyt'in dış ticaretinde petrol ihracatı hakimdir. Kuveyt diğer Körfez ülkeleri gibi petrol ihraç eden ülkelerdendir. Ancak hem Suudi Arabistan hem de Birleşik Arap Emirlikleri'nden farklı olarak petrole bağımlılığı çok yüksek seviyelerdedir. Petrol dışı ihracatta özellikle kültür inciliği ve geleneksel sınırlı imalat faaliyetleriyle yapılan ürünler bulunmaktadır.

Şekil 27 Kuveyt'in İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki Şekil 27’de, Kuveyt’in ihracat yaptığı ülkeler içinde sürekli değişiklikler görülmektedir. İlk dört ülkenin yıllık gerçekleşen ihracattan aldıkları payı gösteren üstteki tabloda, Japonya’nın giderek azalan payı görülmektedir. İstikrarlı partnerin Güney Kore olduğu, ABD ve Singapur’un sürekli dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. Ülke ihracatında çok çeşitli ülkeler düşük oranlarda gerçekleştirmektedir. Ancak yoğunluk yakın coğrafi bölgelerdir. Asya ülkelerinin 5 yıllık süreçte toplam ihracat içindeki payı yüzde 45’ten yüzde 35’e inmiştir. Aynı dönemde ABD’nin de payı yüzde 12’den yüzde 7’ye gerilemiştir. Ancak Batı Avrupa ülkelerinde artışların görülmektedir.

Şekil 28 Kuveyt’in İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler

Kaynak: EIU Kuveyt 1996-2008 ülke profillerinden derlenmiştir.

Şekil 28’de Kuveyt’in ithalatında en çok pay ile ABD öne çıkmaktadır. Son 5 yıllık dönemde ithalat ihracat kadar artış göstermemiştir. Yaşanan artış bir katı ile sınırlı kalmıştır. Yapılan ithalatın dağılımı genellikle değişiklik gösterse de son dönemde yarıya yakını tüketim malları, ona yakın ara mallar ve az miktarda sermaye ihtiyaçlı ürünler bulunmaktadır. Ülkenin en büyük ithalat ortağı ABD’dir. Dönemler itibariyle dalgalanmalar gösterse de on üç yıllık süreçte yüzde 13 üzerinde kalmıştır. Japonya ve Almanya diğer önemli ithalat ortağı olmasının nedeni ithal ürünlerin yüksek teknoloji gerektirmesidir. Arap dünyasından en önemli ithalat partneri yüzde 7’ye yakın Suudi Arabistan’dır.

III. BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI ve NEDENSELLİK ANALİZİ

Wagner kanunu, ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Wagner'a göre kamu harcamalarını içsel bir faktör olarak ele almış ve ekonomik kalkınmadaki rolünü belirlemiştir. Keynezyen görüş ise tam tersi olarak dışsal faktör kabul ederek kamu harcamalarının ekonomik büyümeye neden olduğunu savunur. Çalışmamızda ekonomik büyüme ile kamu harcama ilişkisinin uygulaması için literatür taraması yapılarak, seçilen Ortadoğu ülkelerine yönelik ampirik model uygulaması yapılacaktır.

1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Kamu harcamaları ile ekonomi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini teorik olarak açıklayan iki ana yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri Keynezyen Teori diğeri ise Wagner Kanunu'dur. Keynezyen yaklaşım; kamu harcamalarını dışsal bir faktör olarak ele alır. Kamu harcamalarındaki artış, toplam talebi yükselmesine neden olan ekonomik büyümeyi tetiklemektedir. Keynes, teorisini toplam talebin eksikliği üzerine kurduğundan, kamu harcamalarının arttırılmasıyla özel sektör tarafından oluşturulamayan toplam talebi devlet eliyle gerçekleştirmeyi benimsemektedir¹⁵³.

Wagner'in benimsediği yaklaşım ise, kamu harcamalarını içsel bir faktör olarak ele almaktır. Kamu harcamalarını içsel almalarının nedeni, ekonomik aktivitelerin artmasından dolayı ortaya çıkan ihtiyaçların özel sektörün gerçekleştirememesi ve kamu harcamalarının artması olarak kabul etmeleridir.

¹⁵³ John Maynard Keynes, **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (1935)**. U.S.Akalin (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları. 2008, s.48-49.

1.1.Keynezyen Yaklaşım

Keynes Teorisi'nde; devlete yüklediği misyon, o dönemde ortaya çıkan toplam talep yetersizliğini giderici tek faktördür. Çünkü Keynes Teorisi'nde; kamu harcama artışıyla birçok yönden ekonomik büyümeyi etkilediğini ancak en önemli etkisinin toplam talebi artırıcı olduğunu kabul etmektedir. Keynes'in toplam talep teorisinde, kamu harcamasını ana etken olarak almasının nedeni, ortaya çıkan işsizlik olgusudur. Eğer firmalar ürünlerini satabileceklerini düşünürse işgücüne talep artacak, ürün satışının azalması sonucunda işsizliği artırıcı neden olacaktır. İşsizlik sonucunda toplam talebi oluşturan bireylerin satın alma gücü azalacağından, işsizlik sorunu derinleşecektir. Keynes'e göre, bu noktada devletin kamu harcamalarını artırarak toplam talebin ana etkeni olması bunu da işsizlik sorununu çözecek yönde yapması gerekmektedir. Kamu harcama artışı ile hem ekonomik büyüme, hem de özel kesimin işgücüne katılımını tekrar sağlamış olacaktır¹⁵⁴.

Keynezyen yaklaşımda kamu büyüme teorisi olmadığı için, bütçenin açık veya fazla vermesi sonucunda kamu sektörü artırılır veya azaltılmaz. Keynes, kamu harcamalarını dışsal faktör olarak kabul etmesi sonucunda ortaya çıkan bütçe açıklarında bile genişleyici maliye politikalar önerebilmektedir. Çünkü katı mali politikalar gibi bütçeleri yıllık olarak değil uzun dönemli yaklaşım ile çözmeyi benimsemektedir¹⁵⁵. Keynezyen yaklaşıma göre bu ikili arasındaki nedensel ilişki yönü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğrudur.

1.2. Wagner Yaklaşımı

1883 yılında Adolph Wagner tarafından sanayileşmiş ülkelerdeki ekonomik büyümenin getirdiği maliyetlerin (altyapı, eğitim, sağlık, adalet, v.b.) özel sektör tarafından karşılanmamasından dolayı kamu harcamaların artışına neden olduğunu kabul etmiştir. Wagner teorisi; ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında fonksiyonel

¹⁵⁴ Keynes, a.g.e., ss.49-53.

¹⁵⁵ Keynes, a.g.e., s.93,96.

bir ilişki kurmakta ve kamu sektör artış hızının büyüme hızından daha fazla olduğunu varsaymaktadır¹⁵⁶.

Wagner'in kamusal harcamaların artış nedeni üç temel faktöre bağlamaktadır. Bunlardan birinci faktör, ülkenin sanayileşmesi ve modernleşmesi sonucunda özel sektörün desteklenmesi, özellikle artan ilişkilerden dolayı öncelikli olarak adaletle yatırım yapılması gereklidir. İkincisi, artan kişisel gelir sonucunda kültürel harcamaların esnekliğinin artmasıdır. Bu alanda eğitim ve kültür gibi kar getirmeyen alanlarda özel sektörün varlığının olmaması, kamu harcamalarının artıran başka bir nedendir. Üçüncüsü, doğal tekellerin varlığındandır. Doğal tekellerin hem etkinsiz hem de yüksek yatırım maliyetlerinden dolayı, özel kesim yerine kamu kesiminin yatırımları yapması gerektiğinden dolayı kamu harcamaları artmaktadır¹⁵⁷.

Wagner'in yaklaşımında; ekonomik büyüme ile kamu sektörünün büyüme hızı arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durumda, kamu sektörü toplam kamu harcamaları içindeki payı ekonomik büyüme ile birlikte artmaktadır. Wagner Kanunu'na göre, bu ikili arasındaki nedensel ilişkisinin yönü ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğrudur.

2. EKONOMİK BÜYÜME İLE KAMU HARCAMALARI İLİŞKİSİNİN LİTERATÜR TARAMASI

Wagner Kanunu 19.yüzyıl sonlarına doğru ortaya konulsa da, Wagner'in eserinin 1958 yılında İngilizceye çevrilmesinden sonra, deneysel test edilme yolu açılmıştır. Ortaya konan çalışmalar öncelikli olarak geleneksel regresyon modelleri kullanılarak yapılmıştır. Daha sonra gelişen ekonometri yöntemler ile beraber nedensellik ve eş-bütümsellik testleri yapılmaktadır. Wagner kanunu test etmek için yapılan çalışmaların sonuçları ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi aynı ülkenin farklı dönemlerinde de farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Böylece test sonuçlarına göre Wagner Kanunu görüş ve Keynezyen görüş test edilebilmektedir.

¹⁵⁶ Richard A. Musgrave (Editor) ve Alan Peacock (Editor) "Classics in the Theory of Public Finance" içinde , A. Wagner, "Three Extracts on Public Finance, 1883", Palgrave MacMillan, 1994, ss. 1-5.

¹⁵⁷ a.g.e, ss. 7-25.

2.1. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Pozitif İlişkisi

Wagner Kanunu için yapılan öncü çalışmaların çoğunluğunda destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Wagner kanunu için yapılan öncü çalışmalar olarak; Gupta; ABD, Kanada, İsveç, İngiltere ve Almanya'nın kişi başına toplam kamu harcamaları ile kişi başına düşen GSMH arasında kamu harcamalarının gelir elastikiyetinin yüksek oranda oluşunu belirtmiştir¹⁵⁸. Bird; İngiltere, Almanya, Japonya ve İsveç'in 1790-1961 dönemleri içinde merkezi ve yerel yönetimlerin toplam harcamalarının etkisinin Wagner kanunu desteklediğini bulmuştur¹⁵⁹. Gandhi, 25 Afrika ülkesinde kamu harcamalarının kişi başına GSMH ile ilişkisini Wagner kanunu hipotezi ile test etmiştir. Sonuç olarak Wagner kanunun esnekliğinin birimden küçük olduğunu bulmuştur¹⁶⁰.

İlk çalışmalar ağırlıklı olarak sanayileşmiş ülkeler olurken zamanla gelişmekte olan ülkeler içinde artan oranda ampirik çalışmalar yapılmıştır. Mann, Meksika'nın 1952–1976 döneminde GSYİH ile toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi en küçük kareler yöntemi ile Wagner kanunu hipotezi doğrultusunda yapmış, testin sonuçları kanunu destekleyici yönde olduğunu görmüştür¹⁶¹. Ram, 1950-1980 döneminde bu sefer 115 ülkenin En küçük Kareler yöntemiyle Kişi Başına GSYİH ile GSYİH içinde genel kamu harcamaları oranı arasındaki ilişkide Wagner kanunu destekleyen sonuçlar elde etmiştir¹⁶². Nagarajan ve Spears, Meksika ekonomisi için Wagner kanunun geçerliliğini teyit etmişlerdir¹⁶³. Khan, Pakistan'ın 1959–1984 döneminde büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkisinin Wagner kanunu destekleyici sonuçlar elde etmiştir¹⁶⁴.

¹⁵⁸ Schibshankar P. Gupta, "Public Expenditure and Economic Growth: A Time Series Analysis", **Public Finance**, 26, ss. 423-466.

¹⁵⁹ Richard M. Bird, "Wagner's Law of Expanding State Activity" **Public Finance**, Vol. 26, No.1, 1967, ss.1-26.

¹⁶⁰ Ved P. Gandhi, "Wagner's Law of Public Expenditure: Do Recent Cross- Section Studies Confirm It?" **Public Finance**, March 1971, ss. 44-56.

¹⁶¹ Arthur J. Mann, "Wagner's Law: An Econometric Test for Mexico, 1925-1976", **National Tax Journal**, Vol. 33, 1980, ss. 189-201.

¹⁶² Rati Ram, "Wagner's Hypothesis In Time Series and Cross Section Perspectives: Evidence from Real Data for 115 Countries", **Review of Economics and Statistics**, Vol. 67, 1987, ss. 194–204.

¹⁶³ Palanisamy Nagarajan ve Annie Andspears, "An Econometric Test of Wagner's Law for Mexico: A Re-Examination", **Public Finance/ Finances Publiques**, Vol. 45, 1990, ss.165–168.

¹⁶⁴ Ashfaq H. Khan, "Wagner's Law and The Developing Economy: A Time-Series Evidence from Pakistan," **The Indian Journal of Economics**, Vol. 38, 1990, ss.115-125.

Aynı dönemde, gelişmekte olan ülkelerin özellikle Ortadoğu ülkelerinde kanunun geçerliliği test edilmiştir. Muhammed ve Yousef, Kuveyt'in 1970–1988 döneminde kamu harcamalarının petrol dışı ekonomiyle ilişkisinde pozitif etki tespit etmiştir¹⁶⁵. Ghamdi, Kuveyt'in 1969/70–1994/95 dönemlerinde kamu harcama büyüme oranının yöneticilere büyümeyi kontrol etmede yardımcı olduğunu bulmuştur¹⁶⁶. Chalk, Kuveyt'in 1977-1994 döneminde eşbütünsel test ile kamu harcamalarının özel kesim üzerindeki etkisinin pozitif ve etkili olduğunu göstermiştir¹⁶⁷. Kuveyt üzerine yapılan araştırmalarda Wagner Kanunundan daha çok Keynezyen görüşü destekleyici sonuçlar elde edilmiştir.

Khalifa, Suudi Arabistan'ın 1960–1996 yılları arasında ekonomik büyüme ile kamu harcamaları ilişkisinde dışsal büyüme modeli temel alınarak VAR (Vektör Oto Regresif) analizi uygulamıştır. İki değişken arasında pozitif ilişki tespit edilse de önemli oranda olmadığı belirtilmiştir¹⁶⁸. Al-Yousif, S.Arabistan'ın 1963–1992 döneminde ekonomik büyüme ile kamu harcamaları ilişkisinde üretim fonksiyonuna bakarak test ettiğinde, pozitif ilişkinin varlığını ispat etmiştir¹⁶⁹. Asseery v.d. Irak'ın 1950–1980 döneminde eşbütünsel test uygulamışlardır. Testin özellikle Granger nedensellik kısmında, ülkenin nominal verilerin kullanılmasıyla Wagner kanununun bir miktar kanıtlanmıştır¹⁷⁰. Al-Farish, Körfez Bölgesi'ndeki ülkeler için 1970–1997 yıllarını ele aldığı çalışmasında VAR yöntemiyle yaptığı analizde, Wagner'in ifade ettiği şekilde ulusal gelirin kamu faaliyetlerinin gelişiminde etkili ve önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır¹⁷¹. Albatel, Suudi Arabistan'ın 1964–1998 döneminde toplam gelir ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi eşbütünsel yöntem ve hata terim modeli ile test

¹⁶⁵ Yousef H Mohammed ve Abdulhadi A Yousef. "The Role of Government Expenditures In The Development of The Non-Oil Sectors In Kuwait", **The Middle East Business and Economic Review**, Vol. 2, No.1, 1990, ss.13-21.

¹⁶⁶ Ahmad M. A. Ghamdi, "Growth of Public Expenditures In The Gulf Cooperation Council Countries: A Test of Wagner's Law and The Possible Spilling Effect", **Studi Economici**, Vol. 43, No.1, 1991, ss.161–182.

¹⁶⁷ Nigel Andrew Chalk, "The Impact of Fiscal Retrenchment on The Private Sector," **IMF Occasional Paper** No. 150, 1997, ss.16-27.

¹⁶⁸ V. Khelifa "Government Spending and Economic Growth In Saudi Arabia", **Journal of Economic Development**, Vol. 22, No.2, 1997, ss.165-172.

¹⁶⁹ Yousef Khalifa Al-Yousif, "Do Government Expenditures Inhibit or Promote Economic Growth: Some Empirical Evidence from Saudi-Arabia", **The Indian Journal**, Vol. 48, No.29, 2000, ss. 92-96.

¹⁷⁰ A.A. Assery, D. Law ve N. Perdakis, "Wagner's Law and Public Expenditure In Iraq: A Test Using Disaggregates" **Applied Economics Letters**, Vol.6, 1999, ss. 39-44.

¹⁷¹ A. F. Al-Faris, "Public Expenditure and Economic Growth in the Gulf Cooperation Council Countries" **Applied Economics**, Vol. 34, 2002, ss. 1187–93.

etmiştir. Test sonucuna göre, Suudi Arabistan’da Wagner kanununun varlığı görülmektedir¹⁷².

Yamak ve Küçükkale, Türkiye’de 1950–1994 döneminde ekonomik büyüme ile kamu harcaması ilişkisini Wagner kanununun beş farklı versiyonu ile test etmiştir. İki değişken arasında kanunu destekleyici ilişki bulmuşlardır¹⁷³.

2000 yılından sonra tekrar gelişmiş ülkeler üzerinde kanunu destekleyici test sonuçları elde edilmiştir. Kolluri v.d. G–7 ülkeleri için gerçekleştirilen teste, Wagner kanununu destekleyici sonuçlar elde etmişlerdir¹⁷⁴. Chang, üç gelişmiş sanayi ülkesini ve üç gelişmekte olan ülkenin 1951–1996 yılları arasında Wagner kanunu hipotezini test etmiştir. Chang iki değişken arasında uzun dönemli ilişki tespit etmiştir¹⁷⁵. Wahab, 30 OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkesinin kamu harcamaları ile büyüme arasında ilişki için gerçekleştirdiği test sonucunda, Wagner kanunu destekleyici ancak kısıtlı olduğunu belirtmiştir. Kamu harcamalarının, ekonomik büyümedeki artış oranına göre daha az arttığını, buna karşılık, ekonomik büyümenin azalması durumunda ise kamu harcamalarının daha yüksek oranda azaldığını bulmuştur¹⁷⁶.

Iniguez-Montiel, Meksika’nın 1950–1999 döneminde gerçekleştirdiği test Wagner Kanunu tasdik edici sonuçlar elde etmiştir¹⁷⁷. Kalam ve Aziz, Bangladeş’in 1976–2002 dönemleri için büyüme ile kamu harcamaları arasında Wagner Kanunu destekleyici sonuçlar elde etmiştir. Çalışmada özellikle nüfusun hem GSYİH hem de kamu harcama artışı arasındaki güçlü bağı göstermiştir¹⁷⁸.

¹⁷² Abdullah H. Albatel, “Wagner’s Law and The Expanding Public Sector In Saudi Arabia”, **J.King Saud University**, Vol. 14, Admin. Sci. (2), 2002, ss.139-156.

¹⁷³ Nebiye Yamak ve Yakup Küçükkale, “Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 131, Yıl 12, 1997, ss. 5-14.

¹⁷⁴ Bharat R. Kolluri, Michael J. Panik ve Mahmoud S. Wahab “Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from G7 Countries”, **Applied Economics**, Vol. 32, 2000, ss. 1059–1068.

¹⁷⁵ Tsangyao Chang, “An Econometric Test of Wagner’s Law For Six Countries, Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques,” **Applied Economics**, Vol. 34, 2002, ss. 1157-1169.

¹⁷⁶ Mahmoud Wahab, “Economic Growth and Government Expenditure: Evidence from A New Test Specification”. **Applied Economics**, Vol. 36, 2004, ss. 2125–2135.

¹⁷⁷ Alberto J. Iniguez-Montiel, “Government Expenditure And National Income In Mexico: Keynes Versus Wagner”, **Applied Economics Letters**, 2009, ss.1–7.

¹⁷⁸ Mohammad Abul Kalam ve Nusrate Aziz, "Growth Of Government Expenditure In Bangladesh: An Empirical Enquiry Into The Validity of Wagner's Law," *Global Economy Journal*, Vol. 9, Iss. 2, Article 5, 2009, ss. 1-18.

2.2. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Negatif İlişkisi

Wagner Kanunu, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki negatif ilişkiyle de test edilmiştir. Pluta, Tayvan’da Wagner kanunu geçerliliğini zaman serisi analizi ile araştırmış ve kanunun varlığını reddeden sonuçlar elde etmiştir¹⁷⁹. Landou, 93 ülkenin 1961–1976 döneminde basit regresyon modelleri GSYİH içindeki kamu harcaması oranı ile kişi başına reel GSYİH büyüme oranı arasında negatif ilişki bulmuştur¹⁸⁰. Landou, 65 ülkenin 1960–1980 döneminde 5 farklı kamu harcamasını (tüketim, eğitim, savunma, transfer ve sermaye harcamaları) basit regresyon modeli ile testinde negatif etkiler bulmuştur¹⁸¹.

Negatif etkiyi savunan yazarların çözüm önerileri içinde kamunun ekonomiden çekilmesi önemli konumdadır. Gwartney v.d. OECD ülkelerinin 1960–1996 döneminde, 60 farklı ülkenin 1980–1995 döneminde regresyon modeli sonucunda kamu harcamaları GSYİH oranı arasında negatif ilişki bulmuşlardır. Kamu harcaması artışının büyümeyi azaltmasından dolayı kamunun ekonomiden çekilmesi gerektiği savunulmuştur¹⁸². Föster ve Henrekson, OECD’ye üye ve üye olmayan zengin ülkelerde 1970–1995 döneminde basit regresyon modeliyle ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Föster ve Henrekson, yüzde 10’luk kamu harcaması artışının büyümede yüzde 0,7-0,8’lik düşüşe neden olduğunu tespit etmişlerdir¹⁸³.

¹⁷⁹ J. E. Pluta, “Wagner’s Law, Public Sector Patterns, and Growth of Public Enterprise in Taiwan”, **Public Finance Quarterly**, Vol. 7, No.11979, ss.25–46.

¹⁸⁰ Daniel Landau, “Government Expenditures and Economic Growth: A Cross Country Study”, **Southern Economic Journal**, Vol. 49, 1983, ss. 783-792.

¹⁸¹ Daniel Landau, “Government and Economic Growth In The Less-Developed Countries: An Empirical Study For 1960-80” **Economic Development And Cultural Change**, Vol. 35, 1986, ss. 35-75.

¹⁸² James Gwartney, Robert Lawson ve Randall Holcombe “The Scope Of Government And The Wealth Of Nations”, **Cato Journal**, Vol. 18, No. 2, 1998, 163-190.

¹⁸³ Stefan Fölster ve Magnus Henrekson, , “Grow The Effects of Government Expenditure And Taxation in Rich Countries”, **European Economic Review**, Vol. 45, 2001, ss.1501–1520.

2.3. Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Farklı İlişkiler

Wagner kanununun geçerliliğinin test edildiği çalışmaların bazılarında, çok farklı dönemler ve ülkeler kullanılmasından dolayı farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Seçilen ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyleri de farklılığın etkenlerinden birisidir.

Abizadeh ve Gray, 1963–1979 döneminde 55 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin ekonomik büyüme ile kamu harcamaları ilişkisine bakmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde pozitif etki saptanırken gelişmiş ülkelerde etki görülmemiştir¹⁸⁴. Satar, 27 OECD ve 31 düşük gelirlili ülkenin 1950–1978 yılları arasındaki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Düşük gelirlili ülkelerde etki pozitif iken gelişmiş ülkelerde negatif etki bulmuştur¹⁸⁵.

Lin, 20 gelişmiş ülkenin 42 az gelişmiş ülkenin, 1960–1985 dönemindeki ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkisi test edilmiştir. Verimsiz kabul edilen savunma ve eğitim harcamalarının gelişmiş ülkelerde hem kısa hem de orta dönemde ilişkisi negatif etki göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise ilişki kısa dönemde pozitif orta dönemde ise negatif etki gösterse de önemsiz oranda olduğu tespit edilmiştir¹⁸⁶.

Narayan v.d. Çin'in eyaletleri üzerine Wagner testinin hipotezi test edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Merkez ve Batı eyaletlerde hipotez desteklenirken, Doğu Çin eyaletlerinde Wagner kanunu destekleyici kanıtlar bulunamamıştır¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Sohrab Agabeyzadeh ve John Gray, “Wagner's Law: A Pooled Time Series Cross Section Comparison”, **National Tax Journal**, Vol. 38, 1985, ss.209-238.

¹⁸⁵ Zaidi Sattar, “Public Expenditure and Economic Performance: A Comparison of Developed and Low-Income Developing Economies,” **Journal of International Development**, Vol. 5, No.1, 1993, ss. 27-49.

¹⁸⁶ S. A. Y Lin, “Government Spending and Economic Performance”, **Applied Economics**, Vol. 26, 1994, ss.83-94.

¹⁸⁷ Paresh Kumar Narayan, Ingrid Nielsen ve Russell Smyth, “Panel Data, Cointegration, Causality And Wagner's Law: Empirical Evidence from Chinese Provinces”, **China Economic Review**, Vol.19, 2008, ss.297–307.

2.4.Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Olmaması

Wagner Kanunu uygulamalarında, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin olmaması ortaya konulmuştur. Pluta, 20 gelişmekte olan ülkenin 1960–1970 dönemlerinde kamu sektörü büyüme oranı ile toplam kamu harcamaları, kamu tüketim harcamaları, transfer ve kamu harcamalarının elastikiyetini kullanarak Wagner kanunu test etmiştir. Test sonucunda kanunu destekleyici sonuç çıkmamıştır¹⁸⁸. Kormendi ve Meguire, 47 ülkenin 1950–1977 döneminde basit regresyon modeli ile yapılan teste, GSYİH içindeki kamu tüketim harcamalarının ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulamamıştır¹⁸⁹.

Yousefi ve Abizadeh, 30 ABD eyaletini 1951–1985 dönemlerinde en küçük kareler yönteminin kullanarak büyüme ile toplam kamu harcamaları arasında test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Wagner kanunu destekleyici kanıt bulunamamıştır¹⁹⁰. Afxentino ve Serletis, 1961–1991 döneminde 6 Avrupa ülkesinin (Fransa, İtalya, Almanya, Belçika, Hollanda, Luksemburg) ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkide Wagner kanunu destekleyici sonuçlar elde edemese de ikili arasında uzun dönemli ilişki bulmuştur¹⁹¹. Treichel, Umman'ın 1981–1997 dönemi için yapılan testte kamu harcamalarının önemli bir etkisi görülmemiştir¹⁹².

Burney, 1969/70'den 1994/95 dönemine kadar kamu harcamaları ile belirlenmiş sosyo-ekonomik verilerin (gelir dâhil) ilişkisine eşbütünsel ve hata düzeltme modeli uygulayarak bakmıştır. Elde edilen sonuç uzun dönemde değişkenler arasında küçük bir ilişki varlığı görülse de Wagner kanunu destekleyici sonuçlar elde edilememiştir. Kamu harcamalarının artmasına farklı bir gerekçe getirerek, finansal

¹⁸⁸ J.E. Pluta, “Real Public Sector Growth and Decline in Developing Countries”, **Public Finance/Finances Publiques**, Vol. 36 No.3, 1981, ss.439-454.

¹⁸⁹ Roger C. Kormendi ve Philip G. Meguire, “Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence”, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 16, No.2, 1985, s.146.

¹⁹⁰ Mahmood Yousefi ve Sohrab Abizadeh, “Growth of State Government Expenditures: Empirical Evidence from The United States”, **Public Finance**, Vol. 47, No.X, 1992, ss. 322–339.

¹⁹¹ Anos C. Afxentiou ve Apostolos Serletis, “Government Expenditures In The European Union: Do They Converge or Follow Wagner's Law?” **International Economic Journal**, Vol. 10, 1996, ss. 33-47.

¹⁹² Volker Treichel, “Stance Of Fiscal Policy and Non-Oil Economic Growth”, “Oman Beyond The Oil Horizon: Policies Toward Sustainable Growth, Ed. A. Mansur ve V. Treichel, **IMF Occasional Paper**, No.185, 1999, ss.19-30.

gelişmenin ve dışa açıklık derecesinin etkili olduğunu vurgulamıştır¹⁹³. Huang, Tayvan'ın 1966–2002 döneminde Wagner Kanununun test etmiştir. Bu teste eşbütünsellik ve Granger nedensellik testlerini uygulamıştır. Wagner kanunu destekleyici sonuçlara ulaşamamıştır¹⁹⁴.

2.5.Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki gelişmiş ekonomik tekniklerle test edildiği gibi, aralarındaki ilişkinin nedenselliği önemlilik arz etmektedir. Yapılan birçok çalışmada sadece, iki ilişki arasındaki nedenselliğe bakılmaktadır. Önceki çalışmalar gibi ikili ilişki arasındaki nedensellik sonuçları da farklılık göstermektedir.

Wagner ve Weber, 1950–1972 döneminde 34 ülkenin kamu harcamalarının reel büyüme ile ilişkisine baktığında bazı ülkelerde ilişkinin zayıflığı görülmüştür¹⁹⁵. Sahni ve Singh, Hindistan'ın 1950–1981 yılları arasında toplam kamu harcamaları ile milli gelir arasında karşılıklı olarak birbirini etkilediklerini bulmuşlardır¹⁹⁶. Saund, OECD ülkelerinin 1960–1981 döneminde kamu harcamalarının büyüme oranı ile GSYİH büyüme oranı arasında ilişki test etmiştir. 1975 sonrası dönemde bu ikili arasındaki ilişkiye küçük kanıtlar bulabilmiştir¹⁹⁷. Ram, 63 ülkenin 1950–1980 döneminde Kişi Başına Reel GSYİH ile Reel GSYİH içinde kamu harcama oranı

¹⁹³ Nadeem A. Burney, “Wagner’s Hypothesis: Evidence from Kuwait Using Cointegration Test”, **Applied Economics**, Vol. 34, 2002, ss. 49-57.

¹⁹⁴ Chiung-Ju Huang, “Testing Wagner’s Law Using Bounds Test and A New Granger Non-Causality Test: Evidence For Taiwan”, **The Journal of American Academy of Business**, Vol 8, No. 2, Cambridge, March 2006, ss. 86-90.

¹⁹⁵ Richard E. Wagner ve Warren E. Weber, “Wagner’s Law, Fiscal Institutions, and The Growth of Government”, **National Tax Journal**, Vol. 30, no. 1, 1977, ss.59–68.

¹⁹⁶ Balbir S. Sahni ve Balvir Singh “On The Causal Directions Between National Income and Government Expenditure of Canada”, **Public finance/Finances Publiques**, Vol. 39, No. 3, 1984, ss.359–92.

¹⁹⁷ Peter Saunders, “Public Expenditures and Economic Performance in OECD Countries”, **Journal of Public Policy** 5, 1985, ss. 1–21.

arasındaki ilişki için Wagner kanunu Granger nedensellik test ederek sınırlı destekleyici sonuçlar elde etmiştir¹⁹⁸.

Huang ve Tang, Tayvan için 1951–1982 döneminde reel GSMH, reel kamu harcaması ve gelirinin etkilerini test etmiştir. Büyüme ile kamu harcaması arasındaki ilişki ile kamu harcaması büyüme arasındaki ilişki geri dönüşüm görülse de, kamu geliri ile kamu harcamaları arasında tek yönlü nedensellik saptamışlardır¹⁹⁹. Murthy, Meksika'nın 1950–1980 yılları arasında reel GSYİH içindeki kamu harcama oranı ile kişi başına GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir²⁰⁰. Anwar v.d. 88 ülkenin 1960–1992 dönemlerinde ekonomik büyüme ile genel hükümet harcamalarının birim kök ve eşbütünsel testine tabi tutmuştur. Test sonuçlarında, 23 ülkede tek yönlü nedensellik, 8 ülkede çift yönlü nedensellik çıkarken diğer ülkelerde ilişkiler arasında herhangi bir nedenselliğe rastlanmamıştır²⁰¹. Ansari v.d. üç Afrika ülkesi olan Gana, Kenya ve G. Afrika'nın 1963–1988, 1964–1989 ve 1957–1990 dönemlerinde kamu harcamaları ile ulusal gelir arasında uzun dönemli ilişki bulamamıştır²⁰².

Ghali ve Al-Shamsi, B.A.E 1973–1998 döneminde kamu harcamaları ile reel GSYİH büyüme oranı arasındaki ilişki eşbütünsel yöntem ile analiz edilmiştir. Kamu yatırımlarının sermayeyi desteklediği, uzun dönemde büyüme oranının etkisinin olduğunu ancak kamu harcamalarının uzun dönemli etkisi görülmemiştir²⁰³.

Sinha, Malezya 1950–1992 döneminde GSYİH ile kamu harcamaları arasındaki ilişkide Wagner kanunu test edilmiştir. İki değişken arasında uzun dönemli

¹⁹⁸ Rati Ram, "Causality Between Income and Government Expenditure: A Broad International Perspective", **Public Finance**, Vol. 39, 1986, ss.393–413.

¹⁹⁹ Chi Huang ve D. P. Tang, "Government Revenue and National Income: A Granger Causal Analysis of The Case of Taiwan", **China Economic Review**, Vol 3, 1992, ss.135-148

²⁰⁰ Vasudeva N R. Murthy, "More Evidence on Wagner's Law for Mexico", **Public Finance**, Vol. 51, No.1,1996, ss.132–139.

²⁰¹ Muhammad Sarfraz Anwar, Stephen Davies ve Sampath R. K, "Causality Between Government Expenditures and Economic Growth: An Estimation Using Cointegration Techniques", **Public Finance**, Vol 51, No. 2, 1996, ss.166-184.

²⁰² Mohammed I. Ansari, Gordon, D. V. ve C. Akuamoah, "Keynes Versus Wagner: Public Expenditure and National Income for Three African Countries", **Applied Economics**, Vol. 29, 1997, ss. 543-550.

²⁰³ Khalifa H. Ghali ve Fatima Al-Shamsi, "Fiscal Policy and Economic Growth: A Study Relating to The United Arab Emirates", **Economica Internazionale**, Vol. 50, 1997, ss. 519-533.

ilişki tespit edilmiştir. Ancak aralarında Granger nedenselliğini tespit edememişlerdir²⁰⁴. Park, Kuzey Kore’de Wagner ve Keynezyen yaklaşımlarının 6 değişik versiyonu ile Granger nedensellik testine tabi tutarak büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiye bakmışlardır. 4 versiyon Wagner Kanunu desteklerken 2 versiyonda Keynezyen prensip kabul etmiştir²⁰⁵. Tang, Malezya’da 1980 öncesinde Keynezyen hipotezini, 1985–2000 dönemi arasında ise Wagner kanunu destekleyici sonuçlar elde etmiştir²⁰⁶.

Fasano ve Wang, GCC (Körfez İşbirliği Konseyi)’ye üye ülkelerinin 1980–1999 yılları arasında reel petrol dışı GSYİH içindeki ekonomik büyümenin kamu harcamaları ile ilişkini eşbütünsel ve vektör hata yöntemi (VECM) ile test etmişlerdir. Testin sonucunda herhangi bir ilişki tespit edilememiştir²⁰⁷.

Demirbaş, Türkiye’nin 1950–1990 döneminde zaman serisi analizi ile kamu harcamaları ile GSMH arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada Wagner kanunu destekleyen niteliksel sonuçların çıkmadığı gibi Keynezyen hipotezi de doğrulayacak sonuçlar elde edememiştir²⁰⁸. Bağdigen ve Çetintas, Türkiye’nin 1965–2000 döneminde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner kanununca test etmişlerdir. İkili arasında uzun dönemli ilişki ve nedensellik bulamamışlardır²⁰⁹. Samudram v.d. Malezya’da 1970–2004 döneminde Keynezyen görüş ile Wagner kanunu test edilmiştir. 1998 yılında yapısal kırılmanın olduğunu ve uzun dönemde çift yönlü nedenselliğin varlığından her iki görüşü destekleyici sonuçlar elde edildiği belirtilmiştir²¹⁰.

²⁰⁴ Dipendra Sinha, “Government Expenditure and Economic Growth in Malaysia”, **Journal of Economic and Development**, Vol. 23, 1998, ss. 71-80.

²⁰⁵ Wan Kyu Park, “Wagner’s Law vs. Keynesian Paradigm: The Korean Experience”, **Public Finance**, Vol. 51, Issue 1, 1996, ss. 71-91.

²⁰⁶ Chor Foon Tang, “Wagner’s Law Versus Keynesian Hypothesis: New Evidence from Recursive Regression-Based Causality Approaches” **The Icfai University Journal of Public Finance**, Vol. 1, No. 4, 2008, ss.29-38.

²⁰⁷ Ugo Fasano ve Qing Wang, “Fiscal Expenditure Policy and Non-Oil Economic Growth: Evidence From GCC Countries”, **IMF Working Paper**, WP/01/195, 2001

²⁰⁸ Safa Demirbas, “Co-Integration Analysis-Causality Testing and Wagner’s Law: The Case of Turkey, 1950-1990” **Discussion Papers in Economics**, Department of Economics, University Of Leicester, UK, 1999.

²⁰⁹ Muhlis Bağdigen ve Hakan Cetintas , “Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case”, **Journal of Economic and Social Research**, Vol. 6, No. 1, 2004, ss.53-72.

²¹⁰ Muthi Samudram, Nair Mahendhiran ve Santha Vaithilingam, “Keynes and Wagner on Government Expenditures and Economic Development: The Case of A Developing Economy”, **Empirecon**, Vol. 36, 2009, ss.697–712.

3. EKONOMİK BÜYÜME-KAMU HARCAMA İLİŞKİSİ ANALİZİ

3.1. Uygulamanın Veri Seti

Analizlerde seçmiş olduğumuz üç Ortadoğu ülkesi olan Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerine ait değişkenlerin tamamı 1975–2007 dönemini kapsayan yıllık verilerdir. 1975 yılından başlamasının nedeni Ortadoğulu Körfez ülkelerinin bağımsızlıklarını geç almaları ve verilerin güvenilirliğinden dolayıdır.

Ülkelere ait kullanılan değişkenlerin tanımlanması;

RTGE: Reel Toplam Kamu Harcaması,

PRTGE: Kişi Başına Reel Toplam Kamu Harcaması,

RGDP: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla,

PRGDP: Kişi Başına Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla,

RTGE/RGDP: Reel Toplam Kamu Harcamasının Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı

Seçilen tüm değişkenler IMF (Uluslararası Para Fonu)'in IFS (Uluslararası Finans İstatistiği) veritabanından elde edilmiştir. Değişkenler reel hale getirilerek logaritmik dönüşümleri sağlanmıştır. Logaritmik dönüşümlerden sonra değişkenlerin başına L eklenmiştir.

3.2. Uygulamadaki Wagner Kanunu Modelleri

Wagner Kanunu, literatürde birçok ekonometrik modelle test edilmiştir. Bu çalışmada Peacock-Wiseman (1967), Michas (1975) ve Mann (1980) modelleri ile Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in ekonomik büyüme ile toplam kamu harcaması arasındaki nedensellik ilişkisine bakılacaktır. Üç Ortadoğu ülkesinin ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin analizi için üç farklı model oluşturulmuştur.

Model 1. Peacock-Wiseman modeli, Wagner Kanununu test etmek için geleneksel olarak yapılmaktadır. Peacock-Wiseman modeli oluştururken Wagner'in toplam kamu harcamalarındaki artış oranının büyümeden daha fazla olduğu görüşü kabul etmişlerdir. Yani kamu harcamalarının elastikiyetinin 1'den büyük olması gerekmektedir.

$$RTGE = f(RGDP)$$

$$LRTGE = \beta_1 + \beta_2 LRGDP + \varepsilon_t$$

Model 2. Michas modeli, geleneksel Wagner testinin nüfusa oranlanmasıyla oluşturulmaktadır. Bu modele göre, bir ülkenin kişi başına toplam kamu harcamasının kişi başına gelirin reel olarak yükselmesine karşılık, orantılı olarak daha fazla arttığı kabul edilmektedir. Kişi Başına düşen GSYİH elastikiyetinin 1'den büyük olduğu durumda kanunun geçerliliği kabul edilmektedir.

$$PRTGE = f(PRGDP)$$

$$LPRTGE = \beta_1 + \beta_2 LPRGDP + \varepsilon_t$$

Model 3. Mann modelinde ise, kamu harcamasının reel gelir içindeki payı üzerine kurulmuştur. Reel gelir içindeki kamu harcaması oranındaki artış, reel gelirdeki artıştan daha fazla olduğu kabul edilmiştir.

$$RTGE/RGDP = f(RGDP)$$

$$L(RTGE / RGDP) = \beta_1 + \beta_2 LRGDP + \varepsilon_t$$

Oluşturulan modellerdeki bağımsız değişkenler RTGE, PRTGE, RTGE/RGDP bağımlı değişkenler ise RGDP ve PRGDP seçilmiştir. Modellerin oluşturulmasındaki temel amaç üç Ortadoğu ülkesinde Wagner kanunun veya Keynezyen görüşün test edilmesidir.

Analizler E-views (Econometric views) paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Sonra değişkenler aynı düzeyinden durağan olduklarında değişkenlerin eşbütünsel hareketinin analizi için Johansen test yöntemiyle kullanılmıştır. Eğer değişkenler eşbütünselseler VECM (**Vektör Hata Terimi Modeli**) modeli, eğer değişkenler eşbütünsel değillerse VAR (**Vektör Oto Regresif**) modeli uygulanması gerekir. VAR veya VECM modeli altında değişkenlerin nedenselliğine Granger nedensellik testleriyle analiz edilmiştir. Modelinin daha iyi açıklanması için etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemleri de kullanılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Wagner Kanunu ve Keynezyen görüşün üç Ortadoğu ülkesinde varlığının test edilebilmesi için öncelikle, değişkenlerin durağanlıkları test edilmesi gerekmektedir. Birim kök testi olarak ADF (Geliştirilmiş Dickey-Fuller) ve PP (Philips-Perron) kullanılmaktadır. Daha sonra eşbütünsel testi gerçekleştirilecektir. Eşbütünleşme testinden sonucuna göre VAR modeli oluşturularak, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırma analizine bakılmaktadır.

4.1. Birim Kök Testleri

Modellerdeki değişkenlerin, bir arada anlamlı kullanılabilmesi için serilerin durağan olması şarttır. Serilerin durağanlığı; sabit ortalama ve varyansa sahipliği ve serinin t ile $t-1$ verileri arasındaki kovaryansının incelenen zamana değil, yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde ifade edilmektedir²¹¹.

²¹¹ Walter Enders, **Applied Econometrics Time Series**, John Wiley & Son Inc, 2003, s.212.

Seçilen değişkenlerin durağanlığı ADF testi ile PP testleriyle kontrol edilecektir. İki testin belli bir farkı bulunmaktadır. ADF, hataların istatistiksel olarak bağımsız ve varyansın sabit iken PP ise hataların zayıf bağımlı ve heterojen dağılıma müsaade etmektedir²¹².

ADF testi;

$$\text{Sabitsiz ve Trendsiz: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \alpha_j \sum_{j=1}^m \Delta Y_{t-j+1} + e_t$$

$$\text{Sabitli ve Trendsiz : } \Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \alpha_j \sum_{j=1}^m \Delta Y_{t-j+1} + e_t$$

$$\text{Sabitli ve Trendli : } \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_j \sum_{j=1}^m \Delta Y_{t-j+1} + e_t$$

ADF testinde gecikme uzunluğu AIC ve SBC kriterleri ile sağlanır. Gecikme uzunluğu (m), serbestlik derecesini dikkate alacak şekilde küçük ancak hata terimindeki (e_t) otokorelasyon varlığını da hesaplayacak kadar büyük olanı seçilerek gerçekleştirilir. Test hipotezleri;

$$H_0 : \delta = 0 \text{ seri durağan değildir, Birim kök var.}$$

$$H_1 : \delta < 0 \text{ seri durağandır, Birim kök yok.}$$

Test istatistiklerinin sınırlı ve aynı zamanda sonlu örnek dağılımları hata terimlerinin, korelasyon yapısına bağlılığından modelde yer alan hata teriminin (e_t) white noise (beyaz gürültü) olduğu varsayılır²¹³.

Philips-Perron testi;

$$y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + e_t$$

²¹² David A. Dickey, Wayne A. Fuller, "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, (Vol.49, No. 4, Jul 1981), s. 1057-1072.

²¹³ G. S. Maddala ve In-Moo Kim, **Unit Roots, Cointegration and Structural Change**, Cambridge: Cambridge University Pres, 1998, s.74.

Test sonucunda H_0 red edilemiyorsa serinin durağan olmadığına karar verilir. Durağan olmayan seriler, d sayıda farkları alınarak durağan hale getirilebilirler. Bir seri durağan oluncaya kadar “ d ” defa farkı alınmış ise, o seri “ d ” sayıda birim kök içerdiği kabul edilmektedir. Durağanlaştırılmış seriye “ d derecesinden bütünleştirilmiş” seri adı verilir ve $I(d)$ şeklinde ifade edilir.

ADF ve PP birim kök testlerinden sonra durağanlaşan serilerle model 1, model 2 ve model 3’te VAR modeli kurularak gecikme uzunlukları bulunur. VAR analizine gecikme uzunlukları çoğunlukla AIC, SC ve LR kriterlerinden en düşük değer ile belirlenmektedir. Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra eğer aynı dereceden durağanlaştırılan seriler varsa bunlar uzun dönemdeki birlikte hareketleri eşbütünsellik analizi ile belirlenir. Eşbütünsellik analizinde en sık kullanılan yöntem ise Johansen eşbütünselleme testidir.

4.1.1. Suudi Arabistan Birim Kök Testleri

Suudi Arabistan’ın ekonomik değişkenlerinin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleriyle kontrol edilmiştir. Bütün değişkenler seçilen modeldeki anlamlılığı hem korelogram hem de kurulan modelin geçerlilikleri dikkate alınarak seçilmiştir.

Tablo 24 Suudi Arabistan ADF ve PP Birim Kök Testi

	ADF					
	I(0)			I(1)		
	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t
Lnrtge	1,17	1,49	-2,1	-3,62**	-3,79*	-2,93
	1	7	-2	0	0	1
Lnrgdp	3,59	-1,02	-3,47***	-2,49**	-4,64**	-3,68**
	0	0	3	1	0	8
Lnprtge	0,07	-1,98	-1,54	-3,05**	-3,00**	-3,08
	2	1	2	1	1	1
Lnprgdp	-1,15	-2,16	-1,45	-3,90**	-4,06*	-4,39*
	1	1	1	0	0	0
lnrtge/rgdp	-1,06	-1,8	-2,15	-4,17**	-4,22*	-3,26***
	1	-1	0	0	0	2

	PP					
	I(0)			I(1)		
	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t
Lnrige	1,9	-1,91	-2,65	-3,61**	-3,79*	-3,63**
	3	3	3	0	0	2
Lnrgdp	2,86	-1,09	-2,78	-3,91*	-4,64**	-4,53*
	3	3	3	2	0	1
Lnprtge	0,51	-1,8	-1,97	-3,75**	-3,67*	-3,65**
	3	3	3	0	0	3
Lnprgdp	-0,89	-1,41	-1,24	-3,94**	-4,06*	-4,39*
	3	3	3	2	1	2
lnrtge/rgdp	-1,65***	-2,52	-2,51	-4,17**	-4,22*	-4,09**
	3	3	3	0	0	1

Altındaki değerler ADF testi için AIC optimal gecikme değerine, PP testi için Bartlett Kernel göre belirlenmiştir.

π π_c π_t , sırasıyla trendiz ce sabitsiz, trendsiz ve sabitli, trendli ve sabitli modelleri göstermektedir.

*,**,*** sırasıyla %1, %5,%10 boş hipotezin reddildiğini göstermektedir.
” seçilen modeli göstermektedir.

Suudi Arabistan ekonomik değişkenlerindeki birim kök varlığının tespiti için ADF ve PP testi kullanıldığında her iki testin benzer sonuçlar verdiği görülmektedir. Bütün serilerin I(0) düzeyinde durağan olmadıklarından dolayı birinci farkları alındıktan sonra I (1) düzeyinde % 1 anlamlılık seviyesinde durağan çıkmaktadırlar.

Tablo 24'teki ADF testinde reel gayrisafi yurt içi hasıla (lnrgdp) değişkeni düzey seviyesinde trendli ve sabitli modelde % 10 anlamlılık seviyesinde durağan gözükmese de hem değişkenin korelogram grafiğine hem de modeldeki anlamlılığa bakıldığında durağan olmadığı görülmüştür. Serinin birinci farkı alındıktan sonra %1 anlamlılık seviyesinde sabitsiz ve trendsiz modelde durağan çıkmaktadır.

PP testindeki reel toplam kamu harcamalarının reel yurt içi hasılaya oranı (lnrtge/rgdp) değişkeni düzey seviyesinde sabitsiz ve trendsiz modelde % 10 anlamlılık seviyesinde durağan görülmektedir. Ancak hem değişkenin korelogram grafiğine hem de modeldeki anlamlılığa bakıldığında durağan olmadığı görüldüğünden birinci farkı alınmıştır. I (1) düzeyinde sabitsiz ve trendsiz modelde %1 anlamlılık seviyesinde durağanlaşmaktadır.

4.1.2. Kuveyt Birim Kök Testleri

Kuveyt'in ekonomik değişkenlerinin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleriyle kontrol edilmiştir. Bütün değişkenler seçilen modeldeki anlamlılığı hem korelogram hem de kurulan modelin geçerlilikleri dikkate alınarak seçilmiştir.

Tablo 25 Kuveyt ADF ve PP Birim Kök Testi

	ADF					
	I(0)			I(1)		
	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t
Lnrtge	2,69	-1,31	-3,28***	-5,12*	-6,11**	-5,98*
	0	0	0	0	0	0
Lnrgdp	0,93	-0,62	-1,82	-5,20**	-5,22*	-5,40*
	0	0	0	0	0	0
Lnprtge	1,33	-1,86	-3,79**	-6,91**	-7,18*	-7,05*
	1	0	0	0	0	0
lnprgdp	-0,57	-2,1	-1,88	-9,21**	-9,12*	-9,35*
	1	1	1	0	0	0
lnrtge/rgdp	-1,49	-2,09	-3,25***	-4,57**	-5,17*	-5,06*
	0	0	1	0	1	1
	PP					
	I(0)			I(1)		
	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t
Lnrtge	3,17	-1,29	-3,31*	-5,12*	-6,32**	-6,15*
	5	4	2	0	6	6
Lnrgdp	1,28	-0,5	-1,47	-5,25**	-5,31*	-10,65*
	8	5	6	9	11	30
Lnprtge	3,09	-1,68	-3,80**	-7,16**	-10,16*	-10,35*
	14	3	2	4	11	11
lnprgdp	-0,44	-2,52	-2,55	-8,82**	-8,75*	-9,24*
	4	1	0	2	2	1
lnrtge/rgdp	-3,38*	-2,24	-2,9	-4,50**	-5,09*	-5,04*
	10	9	6	3	10	11

Altındaki değerler ADF testi için AIC optimal gecikme değerine, PP testi için Bartlett Kernel göre belirlenmiştir.

π π_c π_t , sırasıyla trendiz ce sabitsiz, trendsiz ve sabitli, trendli ve sabitli modelleri göstermektedir.

*, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

” seçilen modeli göstermektedir.

ADF ve PP testlerinin sonuçlarına göre, değişkenlerin düzey seviyelerinde durağan olmadıkları birinci farkları alındığında I (1) seviyesinde %1 anlamlılık seviyesinde durağan oldukları gözlenmektedir.

Tablo 28'teki ADF testinde, reel toplam kamu harcamaları (lnrtge), kişi başına reel toplam kamu harcamaları (lnprtge) ve reel toplam kamu harcamalarının reel yurt içi hasılaya oranı (lnrtge/rgdp) değişkenleri düzey seviyesinde durağan gözükmemektedirler. Ancak hem değişkenlerin korelogramlarına göre durağan olmaması hem de kurulan modelin anlamsız olmasından dolayı birinci farkları alınmıştır. Birinci farkı alındıktan sonra kişi başına reel toplam kamu harcamaları (lnprtge) ve reel toplam kamu harcamalarının reel yurt içi hasılaya oranı (lnrtge/rgdp) değişkenleri sabitsiz ve trendsiz modelde anlamlı iken reel toplam kamu harcamaları (lnrtge) değişkeni ise sabitli ve trendsiz modelde anlamlı çıkmaktadır.

PP testinde, reel toplam kamu harcamaları (lnrtge), kişi başına reel toplam kamu harcamaları (lnprtge) değişkenleri düzey seviyesinde durağan gözükmemektedirler. Hem değişkenlerin korelogramlarına göre durağan olmaması hem de kurulan modelin anlamsız olmasından dolayı birinci farkları alınmıştır. Birinci farkı alındıktan sonra reel toplam kamu (lnrtge) değişkeni trendsiz ve sabitli modelde durağan iken, kişi başına reel toplam kamu harcamaları (lnprtge) değişkeni trendsiz ve sabitsiz modelde %1 anlamlılık seviyesinde durağan olmaktadır.

4.1.3. Birleşik Arap Emirlikleri Brim Kök Testleri

B.A.E'nin ekonomik değişkenlerinin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleriyle kontrol edilmiştir. Bütün değişkenler seçilen modeldeki anlamlılığı hem korelogram hem de kurulan modelin geçerlilikleri dikkate alınarak seçilmiştir.

ADF ve PP testlerinin sonuçlarına göre, değişkenlerin düzey seviyelerinde durağan olmadıkları reel toplam kamu harcamaları (lnrtge), kişi başına reel toplam kamu harcamaları (lnprtge) değişkenleri birinci farkları alınsa da durağanlaşmadığı için bu iki ekonomik değişkenin ikinci farkları alınmıştır. Diğer değişkenler testinde reel gayrisafi yurt içi hasıla (lnrgdp), kişi başına reel gayrisafi yurt içi hasıla (lnprgdp) ve

reel toplam kamu harcamalarının reel yurt içi hasılaya oranı (lnrtge/rgdp) değişkenleri birinci farkları alındığında durağan oldukları Tablo 26’da görülmektedir.

Tablo 26 B.A.E’nin ADF ve PP Birim Kök Testi

	ADF								
	I(0)			I(1)			I(2)		
	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t
Lnrtge	2,01	2,92	-1,38	-1,92	-2,74***	-3,51***	-7,08*	-1,97	-5,21**
	1	7	0	1	0	6	0	3	2
Lnrgdp	-0,34	-1,58	-1,8	-5,65**	-5,58*	-5,70*			
	0	0	0	0	0	0			
Lnprtge	1,35	2,9	0,21	-2,11**	-2,43	-2,94	-7,29**	-2,37	-5,76*
	1	7	0	1	1	0	0	3	2
Lnprgdp	-1,01	-2,21	-1,41	-4,19**	-4,29*	-4,18**			
	1	1	4	0	0	3			
lnrtge/rgdp	-1,49	0,31	-1,04	-5,20**	-5,72*	-5,91*			
	0	0	0	0	0	0			
	PP								
	I(0)			I(1)			I(2)		
	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t	π	π_c	π_t
Lnrtge	4,06	-0,49	-2,15	-1,75***	-2,6	-2,18	-7,09*	-6,97*	-10,92**
	3	3	3	5	3	11	4	4	16
Lnrgdp	-0,38	-1,67	-1,84	-5,68**	-5,62*	-6,28*			
	4	1	1	4	4	8			
Lnprtge	2,14	0,18	-0,76	-2,23*	-2,53*	-2,53*	-7,37**	-7,24*	-15,81*
	3	3	3	4	3	9	9	9	29
Lnprgdp	-1,09	-1,9	-0,68	-4,21**	-4,29*	-5,72*			
	2	1	1	1	0	9			
lnrtge/rgdp	-1,48	0,55	-1,04	-5,20**	-5,72*	-6,00*			

Altındaki değerler ADF testi için AIC optimal gecikme değerine, PP testi için Bartlett Kernel göre belirlenmiştir.

π π_c π_t , sırasıyla trendiz ce sabitsiz, trendsiz ve sabitli, trendli ve sabitli modelleri göstermektedir.

*, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

” seçilen modeli göstermektedir.

BAE'nin ADF ve PP test sonuçlarında reel toplam kamu harcamaları (Inrtge) ve kişi başına reel toplam kamu harcamaları (Inprtge) değişkenleri I (1) seviyesinde bazı modeller altında durağan görülmektedir. Değişkenlerin korelogramlarına ve modellerin anlamlılıklarına bakıldığında, serilerin bu seviyede durağan olmadıklarına karar verilmiştir. İkinci farkları alınan reel toplam kamu harcamaları (Inrtge) değişkeni sabitli ve trendli modelde, kişi başına reel toplam kamu harcamaları (Inprtge) değişkeni ise sabitsiz ve trendsiz modelde %1 anlamlılık seviyesinde durağanlaştıkları görülmektedir.

4.2. Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizi, düzeyde durağan olmayan zaman serilerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini analiz eder. Maksimum olabilirlik tahmin yöntemi ile durağan olmayan serinin farklarıyla, düzey seviyelerinin VAR tahmininden oluşmaktadır. Johansen testinde ilişkiler iz testi ve max. özdeğer testi kullanılmaktadır²¹⁴. Johansen testi yapılırken kullanılan model:

$$\Delta Y_t = \sum_{i=1}^{m-1} \pi_i \Delta Y_{t-i} + \pi Y_{t-m} + e_t$$

Test sonucunda r=0 değeri hem iz hem de max. özgül değerden düşük olduğunda eş bütünsel ilişki bulunmamaktadır. r<0 sonucu desteklendiğinde ise durağanlaştırılmış seriler arasında eş bütünsel bir ilişki bulunmaktadır.

Analiz sonucunda eşbütünsel ilişki olduğunda değişkenlerin farklarının alınması ortak trendi ortadan kaldırabilir. Test sonucunda seriler arasında eş bütünleşme tespit edildiğinde VECM (Vektör Hata Terimi Modeli) yöntemi kullanılmalıdır. Çünkü VECM hem kısa hem de uzun dönemli ilişkileri ortaya koyabilmektedir. Eğer değişkenler arasında eş bütünsel bir ilişki tespit edilemiyorsa standart VAR model altında nedensellik analizi yapılabilir.

²¹⁴ Gülcan Önel, "Türkiye'de Dış Borçların Sürdürülebilirliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2006, s.84.

VAR modelinde daha önceden belirlenen gecikme uzunluğu çerçevesinde aynı düzeyde durağan olan değişkenler “iz testi” ve “maksimum özdeğer” istatistiklerine göre Johansen-Joselius eşbütünsel testi yapılmaktadır. Johansen-Joselius testindeki temel amaç farklı modellerdeki iki değişkenin uzun dönemde ortak bir salınım yapısı yapmadığını ortaya koymaktır.

4.2.1 Suudi Arabistan Eşbütünlüşme Testi

Gecikme uzunluğunun tespiti için Olabilirlik Oranı Testi (LR), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz bilgi Kriteri (SIC), Nihai Öngörü Hatası (FPE) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) kullanılmaktadır.

Tablo 27 Suudi Arabistan 3 Model VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

	Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
Model 1	1	9.308077	1.58e-05*	-5.383481*	-5.100.592	-5.294884*
Model 2	1	10.60740*	2.19e-05*	-5.052486*	-4.772.246	-4.962835*
Model 3	2	8.127108	1.66e-05*	-5.337261*	-4.865.779	-5.189599*

* Kriter tarafından seçilen optimal gecikme uzunluğu. (her bir test için %5 seviyesi)

Tablo 27'e göre Suudi Arabistan için oluşturulan 3 modelin gecikme değerleri farklılık göstermektedir. Model 1 için FPE, AIC ve HQ belirleme kriterleri 1 gecikme uzunluğunu, Model 2 LR, FPE, AIC ve HQ belirleme kriterleri 1 gecikme uzunluğunu ve Model 3 ise FPE, AIC ve HQ belirleme kriterleri 2 gecikme uzunluğunu VAR modeli dahilinde esas almaktadırlar. Optimal gecikme uzunluğu belirlenirken en düşük seviyedeki değerler dikkate alındığında Suudi Arabistan için her 3 modelde de temel olarak AIC kriteri dikkate alınmıştır.

Suudi Arabistan'ın önceden belirlenen gecikme uzunluklarına göre yapılan test sonuçları Tablo 28'de görülmektedir.

Tablo 28 Suudi Arabistan Johansen-Juselius Eşbütünsel Testi

Modeller	H ₀	Özdeğer	İz Değeri	%5 Kritik	Max.	%5 Kritik	
				Değer	Özdeğer	Değer	
Model 1	r=0	0.206987	8.449497	12.32090	7.189382	11.22480	Eşbütünselme Yoktur
	r≤0	0.039834	1.260115	4.129906	1.260115	4.129906	
Model 2	r=0	0.163875	8.948245	12.32090	5.548291	11.22480	Eşbütünselme Yoktur
	r≤0	0.103875	3.399954	4.129906	3.399954	4.129906	
Model 3	r=0	0.223486	9.009939	12.32090	7.588228	11.22480	Eşbütünselme Yoktur
	r≤0	0.046285	1.421712	4.129906	1.421712	4.129906	

Tablo 28'e göre Model 1, Model 2 ve Model 3'te hem iz istatistiğine hem de maksimum özdeğer istatistiğine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir hareketlenme görülmemektedir. Çıkan sonuca göre Suudi Arabistan için kurulan 3 modelde de standart VAR modeli uygulanabilir.

4.2.2. Kuveyt Eşbütünselme Testi

Gecikme uzunluğunun tespiti için Olabilirlik Oranı Testi (LR), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz bilgi Kriteri (SIC), Nihai Öngörü Hatası (FPE) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) kullanılmaktadır.

Tablo 29 Kuveyt 3 Model VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

	Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
Model 1	2	8.720194	0.000691	-1.608029*	-1.140.963	-1.458.610
Model 2	2	9.291582	0.001879*	-0.607595*	-0.140529	-0.458176*
Model 3	2	8.720194	0.000691	-1.608029*	-1.140.963	-1.458.610

* Kriter tarafından seçilen optimal gecikme uzunluğu (her bir test için %5 seviyesi)

Tablo 29'a göre Kuveyt için oluşturulan 3 modelinde optimal gecikme uzunluğu 2 olarak kabul edilmiştir. Model 1 ve Model 3'te AIC belirleme kriterlerine göre, Model 2'de FPE, AIC ve HQ belirleme kriterlerine göre seçilmektedir. Optimal gecikme uzunluğu belirlenirken en düşük seviyedeki değerler dikkate alındığında Kuveyt için her 3 modelde de temel olarak AIC kriteri dikkate alınmıştır.

Kuveyt için önceden belirlenen optimal gecikme uzunluklarına göre yapılan eşbütünleşme test sonuçları Tablo 30'da görülmektedir.

Tablo 30 Kuveyt Johansen-Juselius Eşbütünsel Testi

Modeller	H ₀	Özdeğer	İz Değeri	%5 Kritik Değer	Max. Özdeğer	%5 Kritik Değer	
Model 1	r=0	0.176450	11.05684	12.32090	5.823921	11.22480	Eşbütünleşme Yoktur
	r≤0	0.160065	5.232922	4.129906	5.232922	4.129906	
Model 2	r=0	0.217406	8.193863	12.32090	7.354249	11.22480	Eşbütünleşme Yoktur
	r≤0	0.027599	0.839614	4.129906	0.839614	4.129906	
Model 3	r=0	0.176450	11.05684	12.32090	5.823921	11.22480	Eşbütünleşme Yoktur
	r≤0	0.160065	5.232922	4.129906	5.232922	4.129906	

Yukarıdaki tabloya göre, Kuveyt için kurulan 3 modelde de hem iz istatistiği hem de özdeğer istatistiğine göre değişkenler arasında herhangi bir uzun dönemli ilişki tespit edilmemiştir. Kuveyt her 3 modelde değişkenler arasında eşbütünsel ilişki olmamasından dolayı standart VAR modeli kullanılabilir.

4.2.3. Birleşik Arap Emirlikleri Eşbütünleşme Testi

Gecikme uzunluğunun tespiti için Olabilirlik Oranı Testi (LR), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz bilgi Kriteri (SIC), Nihai Öngörü Hatası (FPE) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) kullanılmaktadır.

Tablo 31 Birleşik Arap Emirlikleri 3 Model VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

	Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
Model 1	4	10.34350*	0.001601*	-0.814529*	0.049362	-0.557649
Model 2	3	12.94928*	4.63e-05*	-4.326787*	-3.660.685	-4.123153*
Model 3	2	6.976137	0.001665*	-0.730073*	-0.254285	-0.584620

* Kriter tarafından seçilen optimal gecikme uzunluğu (her bir test için %5 seviyesi)

Tablo 31'e göre B.A.E için oluşturulan 3 modelinde optimal gecikme uzunlukları farklılıklar göstermektedir. Model 1'de LR, FPE ve AIC belirleme kriterine göre 4 gecikme değeri, Model 2'de LR, FPE, AIC ve HQ belirleme kriterine göre 3 gecikme uzunluğu ve Model 3'te FPE ve AIC belirleme kriterine göre 2 gecikme

uzunluğu olarak kabul etmektedir. En düşük değerleri veren AIC kriteri olduğundan dolayı dikkate alınmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri için önceden belirlenen optimal gecikme uzunluklarına göre yapılan test sonuçları Tablo 32’de görülmektedir.

Tablo 32 Birleşik Arap Emirlikleri-Juselius Johansen Eşbütünsel Testi

Modeller	H ₀	Özdeğer	İz Değeri	%5 Kritik		Eşbütünsel Testi	
				Değer	Max. Özdeğer		
Model 1	$r=0$ $r \leq 0$					Model Değişkenleri Farklı Dereceden Durağandır.	
Model 2	$r=0$ $r \leq 0$					Model Değişkenleri Farklı Dereceden Durağandır.	
Model 3	$r=0$	0.288980	10.24796	18.39771	10.23165	17.14769	Eşbütünsel Testi Yoktur
	$r \leq 0$	0.000544	0.016311	3.841466	0.016311	3.841466	

Birleşik Arap Emirlikleri değişkenleri hem Suudi Arabistan hem de Kuveyt değişkenlerinden farklılık göstermektedir. Çünkü kurulan Model 1 ve Model 2 değişkenleri aynı düzeyde olmadıklarından dolayı eşbütünsel teste tabi tutulmamıştır. Model 3 ise daha önceden belirlenen optimal gecikme uzunluğuna göre yapılan testte değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır. Birleşik Arap Emirliklerinde eşbütünsel bir ilişki olmamasından dolayı standart VAR modeli uygulanabilir.

4.3. Standart Vektör Oto Regresif (VAR) Modelleri

VAR modeli Sims tarafından geliştirilmesiyle değişkenlerin içsel-dışsal ayrımı yapılmadan bir sistem içinde modellenmesi sağlanmıştır. VAR’ın temel mantığı iki farklı zaman serisinin ilişkisidir. Y_t ve Z_t gibi iki zaman serisinde, Y_t serisinin zaman içindeki hareketi, Z_t serisinin şimdiki ve geçmiş değerlerinden ve aynı şekilde Z_t serisinin zaman içindeki hareketleri de Y_t serisinin şimdiki ve geçmiş değerleri eklenince²¹⁵;

$$Y_t = b_{10} - b_{12}Z_t + \gamma_{11}Y_{t-1} + \gamma_{12}Z_{t-1} + \varepsilon_{y_t}$$

$$Z_t = b_{20} - b_{21}Y_t + \gamma_{21}Y_{t-1} + \gamma_{22}Z_{t-1} + \varepsilon_{z_t}$$

²¹⁵ Enders, a.g.e., s.294.

VAR modelinde her değişken kendisinin ve modelde bulunan diğer değişkenin geçmiş değerlerinin bir fonksiyonu ortaya çıkmaktadır. Değişkenlerin geçmiş döneme ait verilerini kullanarak bu değişkenlerin gelecekte alacağı değerleri tahmin etmeye çalışmaktadır.

$$\begin{bmatrix} X \\ Y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} c_1 \\ c_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha_{11}(L) + \alpha_{12}(L) \\ \alpha_{21}(L) + \alpha_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_{t-1} \\ Y_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{11} \\ e_{21} \end{bmatrix}$$

VAR modelini açıklamak için daha çok etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemleri kullanılmaktadır. VAR modelinin yapısal anlamda sorunu olup olmadığını anlamak için LM testi ve otokorelasyon grafikleri kontrol edilmektedir²¹⁶.

4.3.1. Suudi Arabistan Standart VAR Modeli

Suudi Arabistan Model 1 için **Ek-5A**'da oluşturulan VAR'a göre ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. VAR modeli 12 gecikmeli LM testine ve otokorelasyon grafiğine göre yapısal bir sorun yoktur. Model 2 için **Ek-5B**'de oluşturulan VAR'a göre ise benzer şekilde pozitif ilişki gözlenmektedir. VAR için LM testi ve otokorelasyon grafiklerine göre yapısal sorun bulunmamaktadır. Model 3 için **Ek-5C**'de oluşturulan VAR'a göre iki değişken arasında pozitif ilişki görülmektedir. VAR için yapılan LM testi ve otokorelasyon grafiğine göre yapısal sorun bulunmamaktadır.

4.3.2. Kuveyt Standart VAR Modeli

Kuveyt Model 1 için **Ek-6A**'da oluşturulan VAR'a göre ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında dönemlere göre farklı ilişki göstermektedir. VAR modeli 12 gecikmeli LM testine ve otokorelasyon grafiğine göre yapısal bir sorun yoktur. Model 2 için **Ek-6B**'de oluşturulan VAR'a göre ise negatif yönlü etki gözlenmektedir. VAR için LM testi ve otokorelasyon grafiklerine göre yapısal sorun bulunmamaktadır. Model 3

²¹⁶ Recep Tari, **Ekonometri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.444.

için **Ek-6C**'de oluşturulan VAR'a göre iki değişken arasında pozitif ilişki görülmektedir. VAR için yapılan LM testi ve otokorelasyon grafiğine göre yapısal sorun bulunmamaktadır.

4.3.3. Birleşik Arap Emirlikleri Standart VAR Modeli

Birleşik Arap Emirlikleri Model 1 için **Ek-7A**'da oluşturulan VAR'a göre ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında dönemlere göre farklı ilişki göstermektedir. VAR modeli 12 gecikmeli LM testine ve otokorelasyon grafiğine göre yapısal bir sorun yoktur. Model 2 için **Ek-7B**'de oluşturulan VAR'a göre ise dönemlere göre farklı etkiler gözlenmektedir. VAR için LM testi ve otokorelasyon grafiklerine göre yapısal sorun bulunmamaktadır. Model 3 için **Ek-7C**'de oluşturulan VAR'a göre iki değişken arasında dönemlere göre farklı ilişki görülmektedir. VAR için yapılan LM testi ve otokorelasyon grafiğine göre yapısal sorun bulunmamaktadır.

4.4. Granger Nedensellik Testi

Eğer iki zaman serisi karşılıklı olarak birbirlerinin sebebi ise, nedensellik karşılıklı olacak ve bir iki taraflı ilişki meydana gelecektir. Bu ilişkiyi araştırmak üzere aşağıdaki model ileri sürülmüştür²¹⁷.

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^{L_{11}} \alpha_{11i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{L_{12}} \alpha_{12j} X_{t-j} + e_{1t}$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^{L_{21}} \alpha_{21i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{L_{22}} \alpha_{22j} X_{t-j} + e_{2t}$$

Model, sadece gecikmeli değerler üzerine kurulmuş bir yapıda olup, eğer, $\alpha_{11i}=0$ ise, X_t , Y_t 'nin nedeni olamayacaktır²¹⁸. Birinci denklem X'ten Y'ye doğru nedenselliği ikinci denklem ise Y'den X'e doğru nedenselliği göstermektedir.

²¹⁷ C.W.J. Granger ve Paul Newbold. **Forecasting Economic Time Series, Economic Theory, Econometrics and Mathematical Economics**, Second Edition, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1986, ss.220-221.

VAR modelinde değişkenlerin yönü pozitif veya negatif yönlü olduğu gösterilirken Granger-Wald nedensellik testinde değişkenlerin yönü ve kaynağı belirlenebilmektedir.

4.4.1 Suudi Arabistan Granger Nedensellik Testi

Aşağıdaki Tablo 33’de Suudi Arabistan için oluşturulan üç modelin değişkenlerin nedensellik yönünü göstermektedir.

Tablo 33 Suudi Arabistan Granger- Wald Nedensellik Test Sonuçları

Modeller	H ₀	χ^2	Olasılık	Nedensellik
Model 1	Lnrte nedeni değildir lnrgdp	3.795305	0.0514	Nedenidir.
	Lnrgdp nedeni değildir lnrtge	0.705895	0.4008	Nedeni Değildir.
Model 2	Lnprtge nedeni değildir lnprgdp	4.137087	0.0420	Nedenidir.
	Lnprgdp nedeni değildir lnprtge	0.185102	0.6670	Nedeni Değildir.
Model 3	Lnrte/lnrgdp nedeni değildir lnrgdp	8.560210	0.0138	Nedenidir.
	Lnrgdp nedeni değildir Lnrte/lnrgdp	0.406347	0.8161	Nedeni Değildir.

Tablo 33’e göre, Suudi Arabistan Model 1’de reel kamu harcamalarından reel gayri safi milli hâsıla doğru bir nedensellik ilişkisi görülmektedir. Model 2’de kişi başına reel kamu harcamasından kişi başına reel gayri safi hâsılaya doğru nedensellik görülmektedir. Model 3 ‘te ise reel kamu harcamalarının reel gayri safi hasılaya orantılı değişkeninden reel gayrisafi hâsılaya doğru nedensellik ilişkisi açıkça görülmektedir. Arabistan ekonomisi için yapılan kamu harcamaları ile reel büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Wagner kanunu her 3 modelde de desteklemediği görülmektedir. İlişkinin nedensellik yönü Keynezyen Teoriyi desteklemektedir.

²¹⁸ G.S. Maddala, **Introduction to Econometrics**, New York, Macmillan, 1989, ss.329-330.

4.4.2 Kuveyt Granger Nedensellik Testi

Aşağıdaki Tablo 34’te Kuveyt için oluşturulan üç modelin değişkenlerin nedensellik yönünü göstermektedir.

Tablo 34 Kuveyt Granger- Wald Nedensellik Test Sonuçları

Modeller	H ₀	χ^2	Olasılık	Nedensellik
Model 1	Lnrtge nedeni değildir lnrgdp	5.224257	0.0734	Nedeni Değildir.
	Lnrgdp nedeni değildir lnrtge	8.569097	0.0138	Nedenidir.
Model 2	Lnprtge nedeni değildir lnprgdp	8.050652	0.0179	Nedenidir.
	Lnprgdp nedeni değildir lnprtge	0.784258	0.6756	Nedeni Değildir.
Model 3	Lnrtge/lnrgdp nedeni değildir lnrgdp	4.182784	0.1235	Nedeni Değildir.
	Lnrgdp nedeni değildir Lnrtge/lnrgdp	8.569097	0.0138	Nedenidir.

Tablo 34’e göre Kuveyt’in birinci modelinde nedenselliğin yönü reel gayrisafi milli hasıladan reel kamu harcamalarına doğru olduğu görülmektedir. Model 2’de ise kişi başına reel kamu harcamasından kişi başına reel gayri safi milli hasılaya doğru nedensellikte farklılık göstermektedir. Kuveyt için oluşturulan son modelde ise reel gayri safi milli hasıladan reel kamu harcamalarının reel gayrisafi milli hasıla oranına doğru nedensellik göstermektedir. Kuveyt için oluşturulan üç modelin iki tanesi Wagner kanunu desteklerken sadece bir tane model Keynezyen düşüncüyü destekleyici sonuç vermektedir.

Kuveyt için literatürde yapılan bazı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Farklı sonuçların elde edilmesinin temelinde ülkenin işgal öncesinde ve sonrasında farklı politikalar uygulamak zorunda kalması kabul edilebilir.

4.4.3 Birleşik Arap Emirlikleri Granger Nedensellik Testi

Aşağıdaki Tablo 35’te Birleşik Arap Emirlikleri için oluşturulan üç modelin değişkenlerin nedensellik yönünü göstermektedir.

Tablo 35 Birleşik Arap Emirlikleri Granger- Wald Nedensellik Test Sonuçları

Modeller	H ₀	χ^2	Olasılık	Nedensellik
Model 1	Lnrtge nedeni değildir lnrgdp	1.445340	0.4855	Nedeni Değildir.
	Lnrgdp nedeni değildir lnrtge	7.526342	0.0232	Nedenidir.
Model 2	Lnprtge nedeni değildir lnprgdp	3.902542	0.2722	Nedeni Değildir.
	Lnprgdp nedeni değildir lnprtge	6.722690	0.0813	Nedeni Değildir.
Model 3	Lnrtge/lnrgdp nedeni değildir lnrgdp	3.054805	0.2171	Nedeni Değildir.
	Lnrgdp nedeni değildir Lnrtge/lnrgdp	4.334788	0.1145	Nedeni Değildir.

Tablo 35’e göre Birleşik Arap Emirlikleri için oluşturulan Model 1’de reel gayri safi milli hasıladan reel kamu harcamalarına doğru nedensellik görülmektedir. Diğer Modellerde ise değişkenler arasında herhangi nedensellik görülmemektedir. Birleşik Arap Emirliklerinin Granger nedensellik sonuçlarına göre Wagner Kanunu sadece birinci modelde destekleyici sonuç çıkmaktadır. Keynezyen Teoriyi destekleyici sonucun çıkmaması, ülkenin ekonomik yapısı düşünüldüğü mantıklı sonuç vermektedir. Çünkü Birleşik Arap Emirlikleri petrol gelirlerini kamu harcamalarına değil ekonomik büyüme sağlayacak yatırımlara kanaliz etmektedir.

4.5. Etki-Tepki Fonksiyonu

VAR modelindeki her bir değişken, yapısal şoklar ortaya çıktığında bu şoklara karşı dinamik tepkisini gösterir. Sistemde yer alan denklemlerdeki hata terimlerinden gelen bir birim standart sapma değerindeki bir şoka, içsel değişkenlerin gelecek dönemlerde verdiği tepkini ölçülmesine yardımcı olur.

Standart VAR modelinde etki-tepki katsayını belirlemede Cholesky ayrıştırması kullanılmaktadır. Değişkenlerin sırasının değiştirilmesi etki-tepki fonksiyonlarında farklı sonuçlar oluşturabilmektedir. Etki-tepki fonksiyonları gerçek değerler yerine bir güven aralığı içinde yer almaktadır²¹⁹.

4.5.1. Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyonları

Ek-8A'da Suudi Arabistan için oluşturulan Model 1'deki değişkenlerden reel gayri safi milli hasılda meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel toplam kamu harcamasının tepkisi görülmektedir. Kamu harcamasının tepkisi 2. dönemde %4'lük pozitif yönlü tepkisi maksimum seviyede olup 3. döneme doğru sert düşüş göstermektedir. Etki sönümlendiği 8. döneme kadar pozitif etki göstermektedir. Reel toplam kamu harcamasında medya gelen bir standart hatalık şok karşısında reel gayri safi milli hasılanın tepkisi % 2,5'lük tepkisi sürekli azalış olarak görülmektedir. İlk 3 dönemde yüksek azalış görülürken 8. dönemden itibaren sönümlendiği gözlenmektedir.

Ek-8B'de Suudi Arabistan için oluşturulan Model 2'deki değişkenlerden kişi başına reel gayri safi milli hasılda meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında kişi başına reel toplam kamu harcamasının tepkisi 2. dönemde maksimum seviyeye ulaştıktan sonra azalarak 8. dönemde sönümleşmektedir. Kişi başına reel toplam kamu harcamasında medya gelen bir standart hatalık şok karşısında kişi başına reel gayri safi milli hasılanın tepkisi sürekli azalış gösterse de Model 1 den farklı olarak geçişlerde daha yumuşak olmaktadır.

Ek-8C'de Suudi Arabistan için oluşturulan Model 3'teki değişkenlerden reel gayri safi milli hasılda meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel kamu harcamalarının reel gayrisafi milli hasıla oranına tepkisi görülmektedir. Tepki Model 1 ve Model 2 'den farklı olarak maksimumdan azalışın tek dönem değil iki dönemde azalma göstermektedir. Benzer şekilde 8. dönemden sonra sönümleşmektedir. Reel kamu harcamalarının reel gayrisafi milli hasıla oranında meydana gelen bir standart

²¹⁹ Özgen ve Güloğlu, a.g.e., s.97.

hatalık şok karşısında reel gayri safi milli hasılanın tepkisi diğer modellerden farklı olarak belirsizlik göstermektedir.

4.5.2. Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyonları

Ek-9A'da Kuveyt için oluşturulan Model 1'deki değişkenlerden reel gayri safi milli hasılada meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel toplam kamu harcamasının tepkisi ikinci dönemde yaklaşık %5 oranında negatif olsa da sonraki 2 dönemde pozitif seyir gösterdikten sonra dalgalanmalarla beraber 12. dönemde sönümleşmektedir. Reel toplam kamu harcamasında medya gelen bir standart hatalık şok karşısında reel gayri safi milli hasılanın tepkisi güven aralığı daha iyi olsa da benzer tepkileri göstermektedir. Daha anlamlı tepki vermektedir.

Ek-9B'de Kuveyt için oluşturulan Model 2'deki değişkenlerden kişi başına reel gayri safi milli hasılada meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında kişi başına reel toplam kamu harcamasının tepkisi ilk 3 dönemde negatif etki gösterdikten sonra pozitif ve dalgalanmalarla sönümleşmektedir. Kişi başına reel toplam kamu harcamasında medya gelen bir standart hatalık şok karşısında kişi başına reel gayri safi milli hasılanın tepkisi önce %10 oranında pozitif şok ardından dalgalanmalarla bitse de, etkiler keskinlik göstermektedir.

Ek-9C'de Kuveyt için oluşturulan Model 3'teki değişkenlerden reel gayri safi milli hasılada meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel kamu harcamalarının reel gayrisafi milli hasıla oranına tepkisi görülmektedir. İlk 3 dönemde etkisi görülürken bu etki negatif etkilidir. Daha sonra pozitif ve negatif etkiler dalgalanmalar göstermektedir. Reel kamu harcamalarının reel gayrisafi milli hasıla oranında meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel gayri safi milli hasılanın tepkisi güven aralığı daha iyi olduğundan anlamlı görülmektedir ve etki % 4 negatif orandan pozitif şoka geçmiştir.

4.5.3. Birleşik Arap Emirlikleri Etki-Tepki Fonksiyonları

Ek-10A'da BAE için oluşturulan Model 1'deki değişkenlerden reel gayri safi milli hasılda meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel toplam kamu harcamasının tepkisi ilk 3 dönemde %2 'lik pozitif yönlü iken sonraki dönemde negatif etki göstererek sönümleşmektedir. Reel toplam kamu harcamasında medya gelen bir standart hatalık şok karşısında reel gayri safi milli hasılanın tepkisi küçük oranda negatif etki ile başlasa da, %10 oranında pozitif etki gösterdikten sonra dalgalanmalarla sönümleşmiştir.

Ek-10B'de BAE için oluşturulan Model 2'deki değişkenlerden kişi başına reel gayri safi milli hasılda meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında kişi başına reel toplam kamu harcamasının tepkisi anlamsız ve belirsiz şekillerde dalgalanmalar yapmaktadır. Kişi başına reel toplam kamu harcamasında medya gelen bir standart hatalık şok karşısında kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hasıla tepkisi anlamsız ve belirsiz dalgalanmalar eşliğinde ilk 5 dönemde pozitif yönlüdür.

Ek-10C'de BAE için oluşturulan Model 3'teki değişkenlerden reel gayrisafi yurtiçi hasılda meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel kamu harcamalarının reel gayrisafi milli hasıla oranına tepkisi ilk 3 dönemde negatif, sonraki 3 dönemde ise pozitif etki gösterdikten sonra sönümleşmektedir. Reel kamu harcamalarının reel gayrisafi yurtiçi hasıla oranında meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında reel gayrisafi yurtiçi hasılanın tepkisi ilk 2 dönemde negatif etki gösterdikten sonra etkisini kaybetmektedir.

4.6. Varyans Ayrıştırması

Değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerden birinde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eder. Değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir.

Bir değişkende meydana gelen değişmelerin tamamı kendi şokundan kaynaklanıyorsa, bu durum değişkenin dışsal ölçek olarak hareket ettiğini, modeldeki diğer değişkenlerden kaynaklanıyorsa içsel olduğunu gösterir. Aynı zamanda değişkenler arası nedensellik ilişkisi derecesinde bilgi verir²²⁰.

4.6.1 Suudi Arabistan Varyans Ayrıştırması

Ek-11A, Ek-11B ve Ek-11C'de Suudi Arabistan'ın Model 1, Model 2 ve Model 3'teki değişkenlerin ne kadarının kendi tarafından ne kadarının diğer değişken tarafından açıklandığını varyans ayrıştırma analizi gösterebilmektedir

Model 1'de kamu harcamaları değişkeni kendi açıklama oranı yüzde 89 iken reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni tarafından yüzde 11 oranında açıklanmaktadır. Reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenini kendisi tarafından daha düşük açıklama oranına sahip iken reel kamu harcamaları üçte bir oranına yakın açıklama gücüyle nedensellik analizini de doğrulamaktadır.

Model 2 kişi başına reel kamu harcamaları değişkeni kendini açıklama oranı yüzde 87 gibi yüksek bir rakam iken kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hasıla oranı kendi değişkenini açıklama oranı daha düşük ve reel kamu harcamaları değişkeninin reel geliri açıklama gücünün yüksekliği nedensellik analizini de desteklemektedir.

Model 3'teki Reel kamu harcamalarının reel gayrisafi yurtiçi hasıla oranı değişkeni kendini açıklama oranı diğer modellere göre daha düşük olmasının bir nedeni de değişkenin reel gelire oranlanması olarak kabul edebiliriz. Benzer şekilde reel gelirin açıklamasında diğer değişkenin açıklama oranı çok düşük kalmaktadır.

²²⁰ Akyazı ve Artan, a.g.e, s.12.

4.6.2. Kuveyt Varyans Varyans Ayrıştırması

Ek-12A, Ek-12B ve **Ek-12C**'de Kuveyt'in Model 1, Model 2 ve Model 3'teki değişkenlerin ne kadarının kendi tarafından ne kadarının diğer değişken tarafından açıklandığını varyans ayrıştırma analizi gösterebilmektedir.

Model 1'de kamu harcamaları değişkeni kendi açıklama oranı yüzde 86 iken reel gayrisafi yurtiçi hâsıla değişkeni tarafından açıklan oranı yüzde 14 görülmektedir. Reel gayrisafi yurtiçi hâsıla değişkeninin ise reel kamu harcamaları değişkeni tarafından açıklanma oranı daha yüksektir.

Model 2'deki kişi başına reel kamu harcamaları değişkeni kendini açıklama oranı yüzde 80 gibi yüksek bir rakam iken kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hâsıla oranı kendi değişkenini açıklama oranı yüzde 20 oranındadır. Kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hâsılanın kamu harcamaları tarafından açıklanma oranı yüzde 62 gibi çok yüksek bir orandadır. Çıkan sonuç Granger nedensellik ve etki tepki fonksiyonlarını da desteklemektedir.

Model 3'teki reel kamu harcamalarının reel gayrisafi yurtiçi hasıla oranı değişkeni kendini açıklama oranı diğer modellere göre daha yüksektir. Reel gelirin kendi tarafından açıklanması yüzde 63 iken reel kamu harcamaları tarafından açıklanma oranı çok yüksek görülmektedir.

4.6.3 Birleşik Arap Emirlikleri Varyans Ayrıştırması

Ek-13A, Ek-13B ve **Ek-13C**'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin Model 1, Model 2 ve Model 3'teki değişkenlerin ne kadarının kendi tarafından ne kadarının diğer değişken tarafından açıklandığını varyans ayrıştırma analizi gösterebilmektedir

Model 1'de kamu harcamaları değişkeni kendi açıklama oranı yüzde 94 gibi yüksek bir orandır. Reel gayrisafi yurtiçi hâsıla değişkeninin ise reel kamu harcamaları değişkeni tarafından açıklanma oranı daha yüksektir.

Model 2'deki kişi başına reel kamu harcamaları değişkeni kendini açıklama oranı yüzde 94 gibi yüksek bir rakam iken kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hâsıla oranı kendi değişkenini açıklama oranı yüzde 35 oranındadır. Kişi Başına reel gayrisafi yurtiçi hâsılanın kamu harcamaları tarafından açıklanma oranı yüzde 64 gibi çok yüksek bir orandadır.

Model 3'teki Reel kamu harcamalarının reel gayrisafi yurtiçi hasıla oranı değişkeni kendini açıklama oranı diğer modeller gibi yüksektir. Reel gelirin kendi tarafından açıklanması yüzde 83 iken reel kamu harcamaları tarafından açıklanma oranı çok sadece yüzde 17'dir.

SONUÇ

Kamu harcamaları 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının karşılığı olan kamu gelirleri ülke ekonomileri için önemli bir kaynaktır. Ülkeler için kamu gelir ve gider dengesini iyi kullanabildiklerinde, ekonomik dengesizlikler ortadan kalkar. Esas olan gelir harcama dengesinin iyi yönetilerek ekonomik büyümeyi sağlayabilmektir.

Ekonomik büyüme ile kamu harcamalarının nedensellik yönünün analizinde, 19. yüzyılda Wagner Kanunu görüşü ile 20. yüzyılda Keynezyen görüş kullanılmaktadır. Wagner, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru nedensellik ilişkisini ortaya koyarken, Keynes kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur.

Seçilen Ortadoğu ülkeleri; S.Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin sosyal yapıları birbirlerine çok benzerken, ekonomik yapılarında da stratejik olarak aynı kaynağa sahiptirler. Bu kaynaklar doğalgaz ve petroldür. Aynı ekonomik kaynağa sahip olmalarından dolayı, birbirleriyle de ekonomik ilişkileri çok sınırlıdır. Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüzde 61'i Ortadoğu bölgesinde iken bu üç ülke toplam rezervde büyük bir orana sahiptirler. Artan petrol ve doğalgaz gelirleri sayesinde kişi başına düşen gelirleri de yükselmiştir. Bu nedenle kişisel harcamalar büyük bir paya sahipken bu ülkelerde kamu harcamaları da yüksek bir seviyede seyretmektedir. Bunun nedeni artan petrol gelirlerinin kamu harcaması şeklinde yatırımlara yönlendirilmesidir.

Çalışmamızda belirttiğimiz amacımız doğrultusunda; seçilen Ortadoğu ülkelerinin (S.Arabistan, B.A.E ve Kuveyt) Wagner Kanunu ile Keynes'in görüşleri test edilmiştir. Hipotezimizde kullandığımız Wagner ve Keynes'e ait iki görüş ampirik olarak test edilmiştir.

Wagner'in ilk modelinin ampirik test sonuçlarına göre; S.Arabistan'daki ekonomik büyüme kamu harcamalarını etkilememektedir. Kuveyt için Wagner Kanunu geçerli olup ülke ekonomisindeki büyüme artışları kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır. B.A.E analiz sonuçları da Wagner Kanunu destekleyicidir.

Wagner'in ikinci modelin ampirik test sonuçlarına göre; S. Arabistan'da kişi başına bazlı alındığından da ekonomik büyüme kamu harcamalarını etkilememektedir. Kuveyt ve B.A.E'lerinde de kişi başına modelde test edildiğinde Wagner Kanunu kabul edilmemektedir.

Wagner'in üçüncü modelinin ampirik test sonuçlarına göre; Kamu harcamasının ekonomik büyümeye oranlamasıyla yapılan teste S.Arabistan için reddedilmektedir. Bu modelde, Kuveyt için kabul edilirken, B.A.E'lerinde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Keynezyen düşüncede, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği kabul edilmektedir. Kurulan modellerin nedensellik yönlerinin analizi sonucuna göre; Suudi Arabistan için Keynezyen görüş desteklenirken, B.A.E Keynezyen görüş desteklenmemektedir. Kuveyt ekonomisinde ise sadece bir modelde destekleyici sonuç elde edilmiştir.

Yapılan ampirik çalışmaların testlere göre; S.Arabistan'ın nüfusunun Kuveyt ve B.A.E'lerine göre fazla olmasından dolayı yapılan kamu harcamaları ekonomik büyümeye olumlu etkilemektedir. Kuveyt ve B.A.E'lerinin küçük ülke ve küçük ekonomiye sahip olmalarından dolayı, yapılan özel yatırımların sonucunda büyüyen ekonomi devletlerin kamu harcamalarını artırmalarına neden olmaktadır. B.A.E ve Kuveyt Wagner görüşünü desteklerken, S.Arabistan Keynezyen görüşü desteklemektedir. Elde edilen ampirik sonuçlar var olan iktisadi yapıya uygunluk göstermektedir. Çünkü S.Arabistan daha kamu ağırlıklı ekonomiye sahipken, B.A.E ve Kuveyt ekonomisinde özel sektör ağırlıklıdır. Daha önce S.Arabistan, B.A.E. ve Kuveyt'in farklı dönemleri için yapılan testlerle benzer sonuçlar da elde edilmiştir. Bu ülkeler için dönemler değişse de, yapılan çalışmalara göre ülkelerin iktisadi anlayışları değişmediği söylenebilir.

EKLER

EK-1. Suudi Arabistan Bütçesi 1992-2007

EK-2. Birleşik Arap Emirlikleri Federal Bütçesi

EK-3. Kuveyt Devlet Bütçesi 1990-1992

Ek-4A. Suudi Arabistan Değişkenlerin Grafikleri

Ek-4B. Kuveyt Değişkenlerin Grafikleri

Ek-4C. BAE Değişkenlerinin Grafikleri

Ek-5A. Arabistan Standart VAR (MODEL 1)

Ek-5B. Arabistan Standart VAR (MODEL 2)

Ek-5C. Arabistan Standart VAR (MODEL 3)

Ek-6A. Kuveyt Standart VAR (MODEL 1)

Ek-6B. Kuveyt Standart VAR (MODEL 2)

Ek-6C. Kuveyt Standart VAR (MODEL 3)

Ek-7A. B.A.E Standart VAR (MODEL 1)

Ek-7B. B.A.E Standart VAR (MODEL 2)

Ek-7C. B.A.E Standart VAR (MODEL 3)

Ek-8A. Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 1)

Ek-8B. Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 2)

Ek-8C. Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 3)

Ek-9A. Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 1)

Ek-9B. Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 2)

Ek-9C. Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 3)

Ek-10A. BAE Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 1)

Ek-10B. BAE Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 2)

Ek-10C. BAE Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 3)

Ek-11A. S.Arabistan Varyans Ayırıştırma (MODEL 1)

Ek-11B. S.Arabistan Varyans Ayırıştırma (MODEL 2)

Ek-11C. S.Arabistan Varyans Ayırıştırma (MODEL 3)

Ek-12A. Kuveyt Varyans Ayırıştırma (MODEL 1)

Ek-12B. Kuveyt Varyans Ayırıştırma (MODEL 2)

Ek-12C. Kuveyt Varyans Ayırıştırma (MODEL 3)

Ek-13A. B.A.E Varyans Ayırıştırma (MODEL 1)

Ek-13B. B.A.E Varyans Ayırıştırma (MODEL 2)

Ek-13C. B.A.E Varyans Ayırıştırma (MODEL 3)

EK.1. Suudi Arabistan Bütçesi 1992-2007

Milyon Riyal

1992**1993****1994****1995****1996****1997****1998****1999****Gelirler**

Petrol Gelirleri	117.693	121.703	86.933	101.461	99.606	129.444	136.800	75.881
Diğer Gelirler	33.307	47.447	33.067	33.539	31.894	34.556	41.200	45.119
Toplam	151.000	169.150	120.000	135.000	131.500	164.000	178.000	121.000

Harcamalar

İnsani Kalkınma	31.855	32.121	29.226	26.912	27.536	41.595	45.498	42.792
Taşıma ve İletişim	8.452	8.197	6.855	6.199	6.310	6.890	8.517	5.197
Ekonomik Kaynakların Kalkınması	4.615	5.063	4.284	3.855	4.544	4.733	5.820	4.418
Sağlık ve Sosyal Kalkınma	13.534	13.626	11.259	10.161	10.110	14.366	16.390	15.152
Altyapı Kalkınması	2.090	2.078	1.580	1.395	1.356	1.588	2.160	1.707
Belediye Hizmetleri	5.922	6.121	5.224	4.880	4.893	5.445	6.546	5.400
Savunma ve Güvenlik	57.601	61.692	53.549	49.501	50.025	67.975	78.231	68.700
Hükümet Harcamaları	49.176	58.171	40.530	39.706	37.952	30.836	25.067	16.458
Hükümet Borç Kurumu	648	714	523	476	415	439	500	420
Subvansiyonlar	7.107	9.167	6.970	6.915	6.859	7.133	7.271	4.756
Toplam	181.000	196.950	160.000	150.000	150.000	181.000	196.000	165.000

Bütçe Açığı / Fazlası (Beklenen)	-30.000	-27.800	-40.000	-15.000	-18.500	-17.000	-18.000	-44.000
---	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

EK.1. Suudi Arabistan Bütçesi 1992-2007

Milyon Riyal

2000 **2001** **2002** **2003** **2004** **2005** **2006** **2007****Gelirler**

Petrol Gelirleri	117.895	169.000	97.000	110.000	145.000	220.000	320.000	330.000
Diğer Gelirler	39.105	46.000	60.000	60.000	55.000	60.000	70.000	70.000
Toplam	157.000	215.000	157.000	170.000	200.000	280.000	390.000	400.000

Harcamalar

İnsani Kalkınma	49.284	53.010	47.037	49.609	55.832	69.899	87.164	96.483
Taşıma ve İletişim	5.534	5.732	5.464	5.634	6.352	8.629	9.804	11.329
Ekonomik Kaynakların Kalkınması	5.955	5.629	4.969	6.927	7.020	10.516	12.454	13.902
Sağlık ve Sosyal Kalkınma	16.381	18.089	18.970	16.767	17.971	23.057	26.798	31.010
Altyapı Kalkınması	2.067	2.532	2.693	2.544	2.620	3.292	4.555	5.188
Belediye Hizmetleri	5.710	7.224	7.965	5.393	6.192	8.976	11.588	13.576
Savunma ve Güvenlik	74.866	78.850	69.382	70.303	78.414	95.146	110.779	132.922
Hükümet Harcamaları	19.277	37.372	39.316	44.848	49.936	51.665	62.814	61.756
Hükümet Borç Kurumu	436	411	373	375	387	502	575	1.026
Subvansiyonlar	5.490	6.151	5.831	6.600	5.276	8.318	8.469	12.808
Toplam	185.000	215.000	202.000	209.000	230.000	280.000	335.000	380.000

Bütçe Açığı / Fazlası (Beklenen)	-28.000	0	-45.000	-39.000	-30.000	0	55.000	20.000
---	----------------	----------	----------------	----------------	----------------	----------	---------------	---------------

Kaynak: EIU Suudi Arabistan Ülke Raporlarından Derlenmiştir.

EK.2. Birleşik Arap Emirlikleri Federal Bütçesi									
(Milyon Dirham)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Toplam Kamu Gelirleri	40397	47805	47403	40863	38609	43775	56350	59338	42713
Ham Petrol Geliri	38806	43643	43942	37370	35348	40472	50133	53818	38673
Diğer Gelirler	1591	4162	3461	12312	13176	15045	25560	23718	21253
Toplam Kamu Harcamaları	48795	56509	45735	54868	56066	62881	77055	67025	73846
Cari Harcamalar	28220	28310	27057	35885	34390	38807	41452	41961	44009
Maaş ve Ücretler	12252	12657	13013	13332	13629	14325	15108	15764	15143
Mal ve Hizmetler	10762	10987	11001	11020	11495	13244	14019	14248	14725
Cari Transferler	5206	4666	3043	11533	9266	11238	12325	11949	14141
Sermaye Harcamaları	20575	28199	18678	18983	21676	24074	35603	25064	29837
Kalkınma	12924	14123	11234	13618	14442	14484	14300	15446	18129
Sermaye Transferi	7651	8025	6429	5365	7217	8378	20764	9119	9110
Özsermaye ve Kredi	—	6051	1015	—	17	1212	539	499	2598
Açık/ Fazla	-8398	-8704	1668	-14005	-17457	-19106	-20705	-7687	-31133

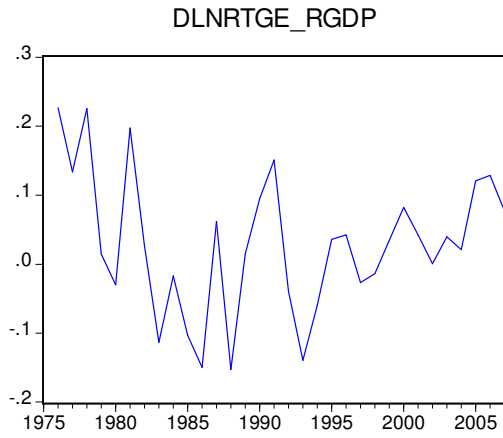
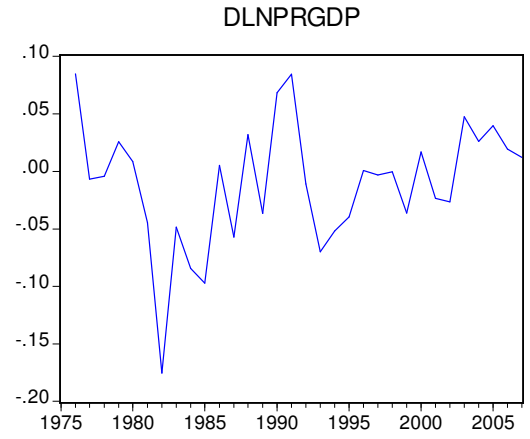
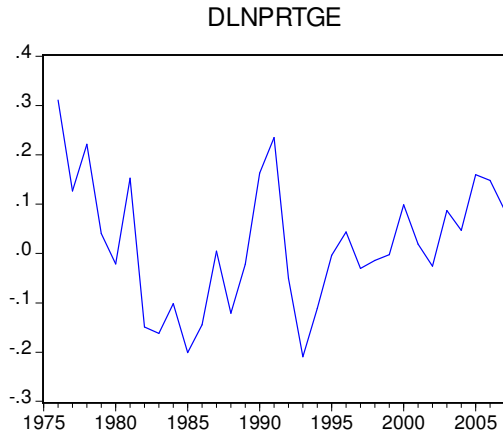
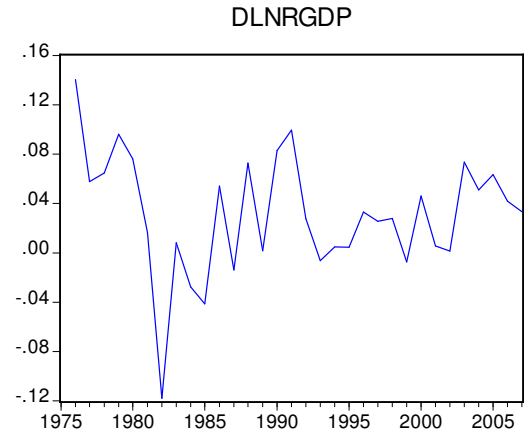
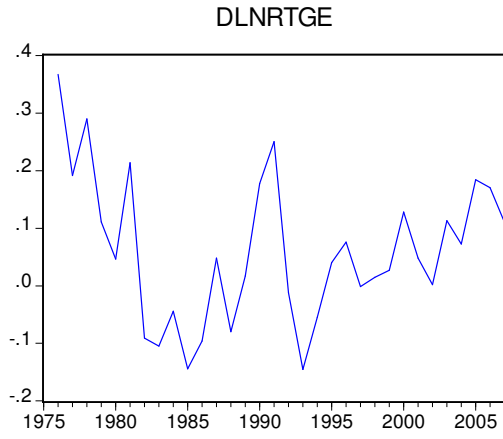
EK.2. Birleşik Arap Emirlikleri Federal Bütçesi									
(Milyon Dirham)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam Kamu Gelirleri	47606	76787	71892	57218	77012	94751	143905	201166	228750
Ham Petrol Geliri	28054	56200	48526	40926	56738	73322	111377	164775	176265
Diğer Gelirler	23894	28320	31376	16292	20274	21429	32528	36391	52485
Toplam Kamu Harcamaları	77634	83620	89819	86616	91433	96275	104430	125977	159726
Cari Harcamalar	53387	62847	54732	72602	74253	80984	84255	103907	121314
Maaş ve Ücretler	17030	17709	18726	14612	15159	15628	16654	17693	21265
Mal ve Hizmetler	12351	12916	12304	22187	23801	25032	24383	26177	35420
Cari Transferler	24006	32222	23702	35803	35293	40324	43218	60122	64629
Sermaye Harcamaları	24247	20773	35087	14014	17180	15290	20175	22070	38412
Kalkınma	15231	12758	15533	12470	16028	15207	14042	15225	17271
Sermaye Transferi	6179	6156	14053	-	-	-	-	-	-
Kredi ve Özsermaye	2837	1859	5501	1544	1152	83	6133	6845	21141
Açık/ Fazla	-30028	-6833	-17927	-29398	-14421	-1524	39475	75189	69024

Kaynak: EIU UAE Country Profile ve number in UAE ve uaeinterract.com verilerinden derlenmiştir.

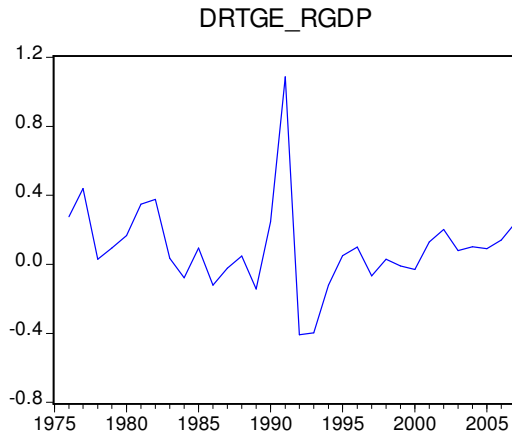
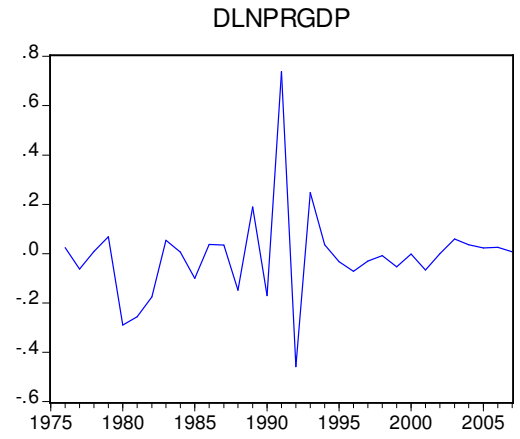
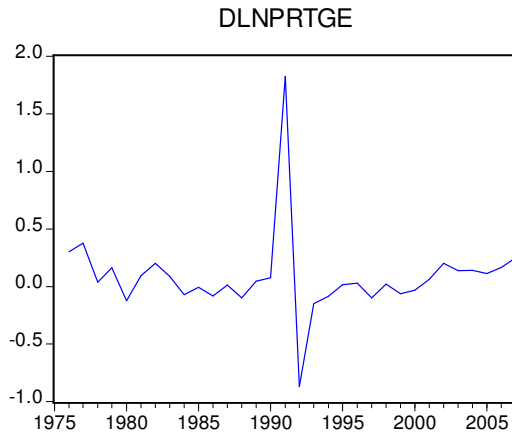
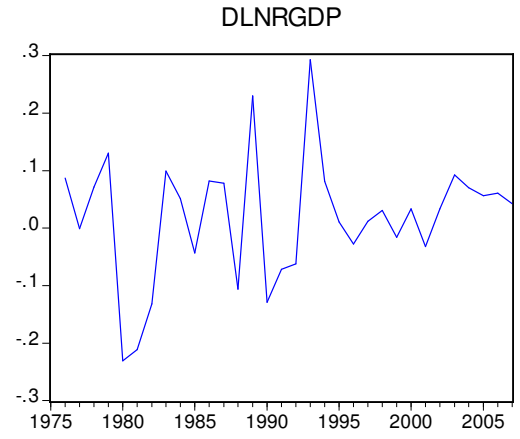
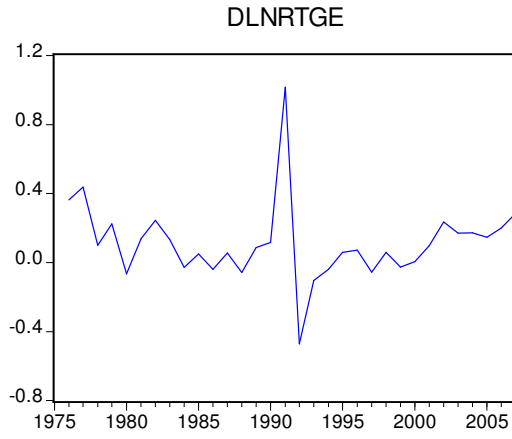
EK-3 Kuveyt Devlet Bütçesi 1990-1992									
(KD milyon)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GELİRLER	273	647	2363	2775	3100	2910	2932	3167	3544
Petrol	246	495	2085	2324	2784	2490	2429	2477	2701
Petrol-dışı	27	152	278	451	316	420	503	690	843
HARCAMALAR	7614	6111	3929	4241	4193	4391	4319	4248	4247
Maaş ve Ücretler	671	829	968	1003	1066	1180	1181	1136	1135
Mal ve Hizmet Gereksinimi	95	231	250	249	294	260	251	244	246
Taşıma, Ekipman ve Malzeme	20	61	66	35	28	30	32	35	40
İnşaat Projeleri, Bakım ve Kamu İhtiyaçları	196	299	345	400	396	380	430	436	463
Belediye Hizmetleri& Transfer Ödemeleri	6632	4691	2300	2554	2409	2250	2132	2080	2007
Diğer Harcamalar						291	293	317	356
DENGE (Fazla / Açık)	-7341	-5464	-1566	-1466	-1093	-1481	-1387	-1081	-703
EK-3 Kuveyt Devlet Bütçesi 1990-1992									
(KD milyon)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GELİRLER	3671	5111	5337	6129	6925	8962	13728	15549	8320
Petrol	2801	4528	4525	5498	5498	8170	12955	14551	7450
Petrol-dışı	870	583	812	721	721	792	773	998	870
HARCAMALAR	4193	4252	4746	4928	4697	6314	6871	10306	11300
Maaş ve Ücretler	1134	1414	1472	1542	1484	1754	1932	2226	2620
Mal ve Hizmet Gereksinimi	245	489	545	582	541	870	1058	1372	1835
Taşıma, Ekipman ve Malzeme	45	32	24	24	19	44	59	77	216
İnşaat Projeleri, Bakım ve Kamu İhtiyaçları	468	286	406	461	326	678	758	990	2060
Belediye Hizmetleri& Transfer Ödemeleri	1934	2031	2299	2319	2327	2968	3064	5641	4569
Diğer Harcamalar	367								
DENGE (Fazla / Açık)	-522	859	591	1201	2228	2648	6857	5243	-2980

Kaynak: EIU Kuveyt Ülke Raporlarından ve <http://en.mof.gov.kw/Ministerstatments.pdf> derlenmiştir.

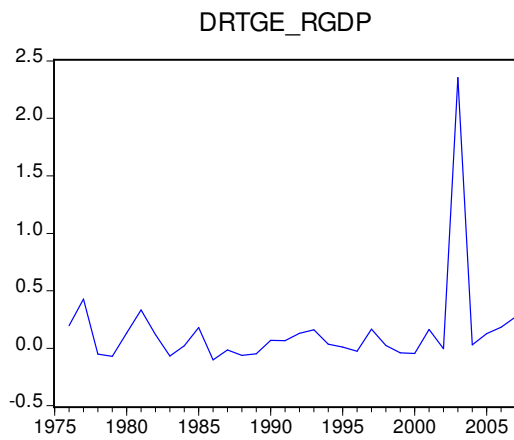
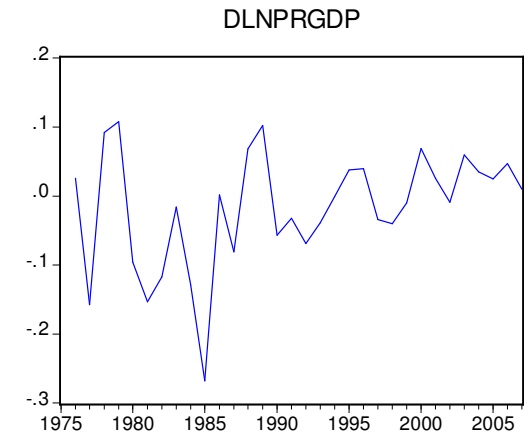
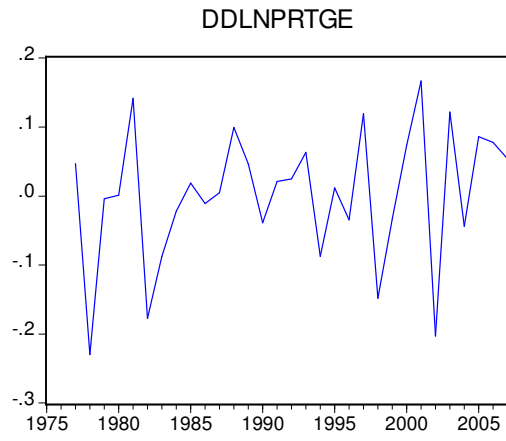
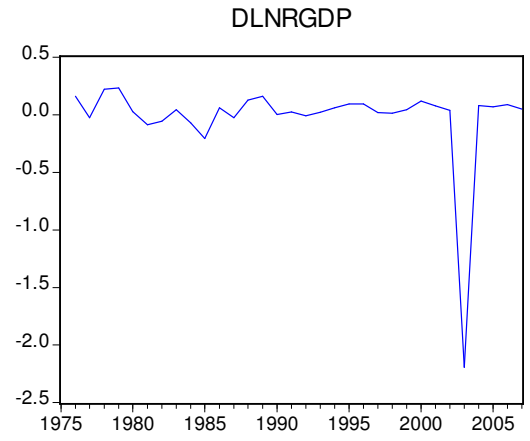
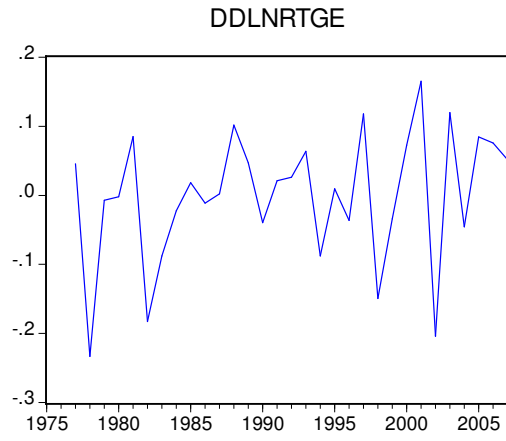
Ek-4A. Suudi Arabistan Değişkenlerin Grafikleri

Ek-4B. Kuveyt Değişkenlerin Grafikleri

Ek-4C. BAE Değişkenlerinin Grafikleri

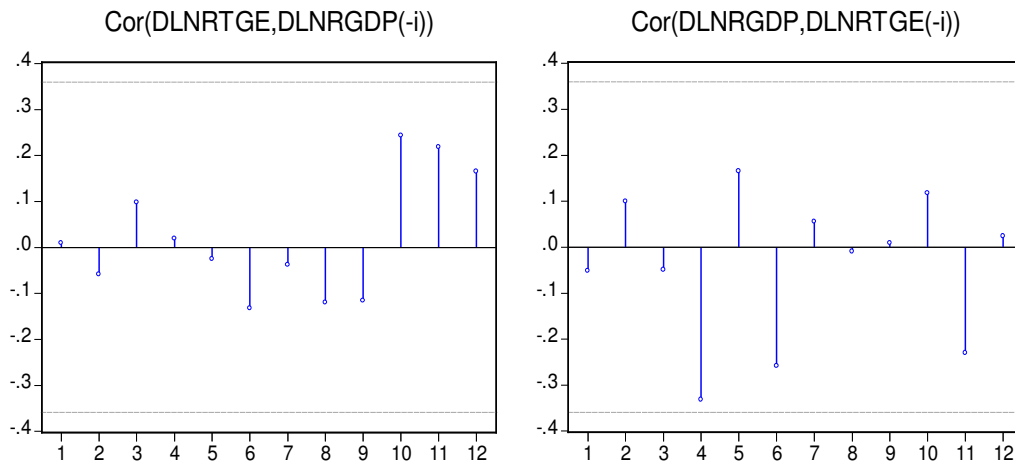

Ek-5A Arabistan Standart VAR (MODEL 1)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DLNRTGE	DLNRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DLNRTGE(-1)	0.208795 (0.18587) [1.12332]	0.071616 (0.08524) [0.84018]	1	0.594813	0.9636
DLNRGDP(-1)	0.939583 (0.48229) [1.94815]	0.116113 (0.22117) [0.52499]	2	4.466762	0.3465
			3	0.529528	0.9706
			4	5.136151	0.2736
			5	1.594879	0.8097
C	0.008806 (0.02074) [0.42457]	0.019828 (0.00951) [2.08477]	6	3.685231	0.4503
			7	1.167780	0.8834
			8	0.710141	0.9501
			9	2.786202	0.5942
R-squared	0.340962	0.092419	10	2.764358	0.5980
			11	5.856658	0.2101
			12	1.100515	0.8942

H0: no serial correlation at lag order h

Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

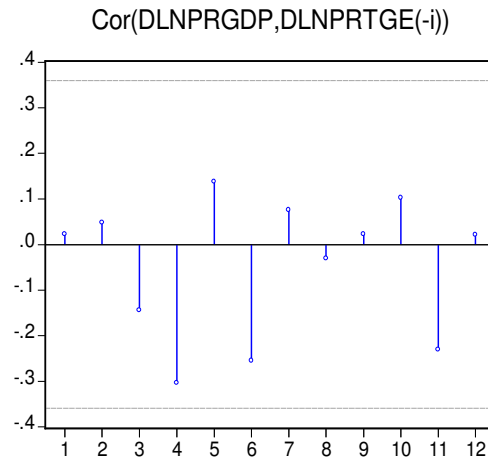
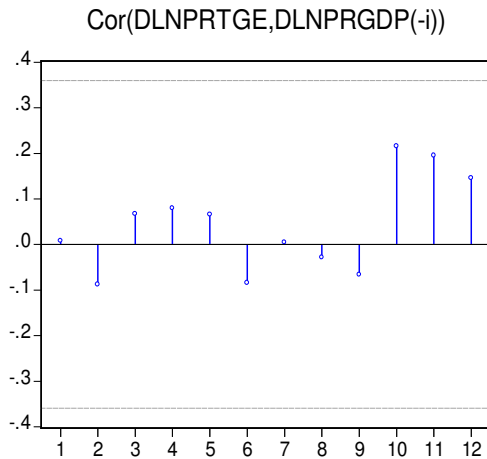

Ek-5B Arabistan Standart VAR (MODEL 2)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DLNPRTGE	DLNPRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DLNPRTGE(-1)	0.181593 (0.19493) [0.93159]	0.041459 (0.09636) [0.43024]	1	0.368036	0.9850
DLNPRGDP(-1)	0.959326 (0.47165) [2.03398]	0.257773 (0.23316) [1.10555]	2	5.226533	0.2648
			3	1.321941	0.8576
			4	4.288130	0.3684
			5	1.164320	0.8839
			6	3.244367	0.5178
C	0.016913 (0.01992) [0.84893]	-0.011557 (0.00985) [-1.17346]	7	1.638236	0.8019
			8	0.617290	0.9611
			9	2.598419	0.6271
R-squared	0.344720	0.124694	10	2.355403	0.6707
			11	5.503534	0.2394
			12	1.023989	0.9061

H0: no serial correlation at lag order h

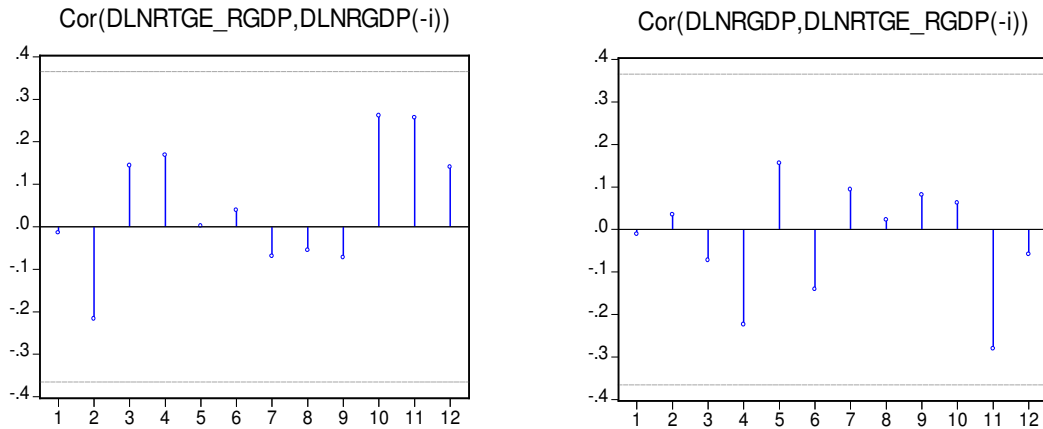
Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

Ek-5C Arabistan Standart VAR (MODEL 3)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DLNRTGE_RGDP	DLNRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DLNRTGE_RGDP(-1)	0.122540 (0.19836) [0.61777]	0.046137 (0.10907) [0.42302]	1	0.896444	0.9251
DLNRTGE_RGDP(-2)	-0.124966 (0.16923) [-0.73845]	0.038811 (0.09305) [0.41711]	2	7.044479	0.1336
DLNRGDP(-1)	1.005762 (0.36334) [2.76809]	0.170819 (0.19978) [0.85502]	3	0.936540	0.9193
DLNRGDP(-2)	0.233685 (0.38929) [0.60029]	0.064035 (0.21405) [0.29916]	4	3.632084	0.4581
C	-0.015417 (0.01994) [-0.77336]	0.018076 (0.01096) [1.64905]	5	1.183624	0.8808
			6	4.019978	0.4033
			7	0.955084	0.9165
			8	0.578039	0.9655
			9	1.183349	0.8808
			10	3.185815	0.5272
			11	5.690989	0.2234
			12	1.201083	0.8779
R-squared	0.309871	0.090841	H0: no serial correlation at lag order h		

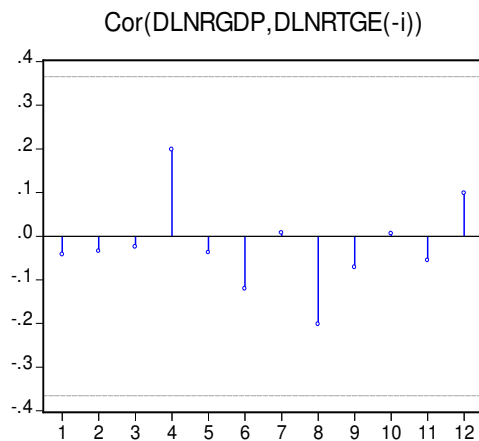
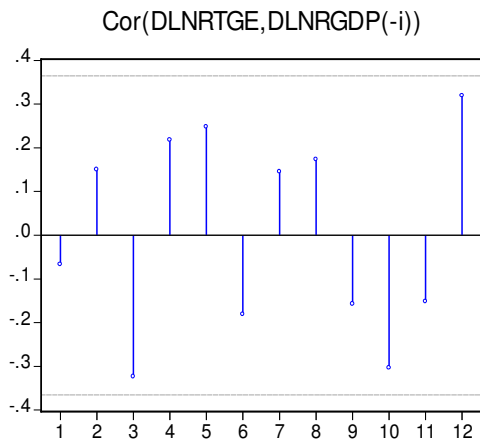
Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

Ek-6A Kuveyt Standart VAR (MODEL 1)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DLNRTGE	DLNRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DLNRTGE(-1)	-0.149956	-0.119699	1	1.131052	0.8893
	(0.18016)	(0.08570)	2	6.592418	0.1591
	[-0.83233]	[-1.39672]	3	4.051751	0.3990
DLNRTGE(-2)	-0.089063	0.198045	4	3.158997	0.5316
	(0.18139)	(0.08628)	5	1.979034	0.7396
	[-0.49100]	[2.29528]	6	1.970885	0.7411
DLNRGDP(-1)	-0.525730	0.147093	7	0.996853	0.9103
	(0.37893)	(0.18025)	8	2.106682	0.7161
	[-1.38742]	[0.81606]	9	1.176545	0.8819
DLNRGDP(-2)	0.662300	-0.147149	10	7.164475	0.1274
	(0.36605)	(0.17412)	11	1.152019	0.8859
	[1.80930]	[-0.84508]	12	6.625012	0.1571
C	0.114627	0.007988	H0: no serial correlation at lag order h		
	(0.05075)	(0.02414)			
	[2.25876]	[0.33091]			
R-squared	0.201936	0.267351			

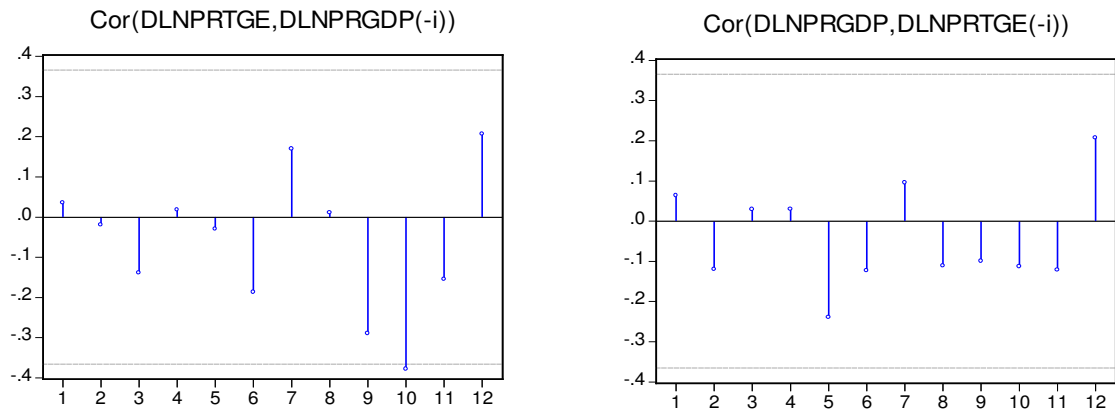
Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

Ek-6B Kuvveyt Standart VAR (MODEL 2)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DLNPRTGE	DLNPRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DLNPRTGE(-1)	0.253740	-0.057828	1	1.875940	0.7586
	(0.27160)	(0.14343)	2	6.101787	0.1917
	[0.93423]	[-0.40318]	3	3.350396	0.5010
DLNPRTGE(-2)	-0.594891	-0.092794	4	3.261439	0.5151
	(0.27073)	(0.14297)	5	4.091031	0.3938
	[-2.19732]	[-0.64904]	6	1.084371	0.8967
DLNPRGDP(-1)	-1.390.215	-0.335490	7	2.686623	0.6116
	(0.55598)	(0.29361)	8	1.050209	0.9021
	[-2.50046]	[-1.14265]	9	2.474260	0.6493
DLNPRGDP(-2)	0.788201	0.290301	10	5.332796	0.2548
	(0.54550)	(0.28807)	11	3.838329	0.4283
	[1.44491]	[1.00774]	12	3.049191	0.5496
C	0.086817	0.000981	H0: no serial correlation at lag order h		
	(0.06917)	(0.03653)			
	[1.25511]	[0.02686]			
R-squared	0.324372	0.275947			

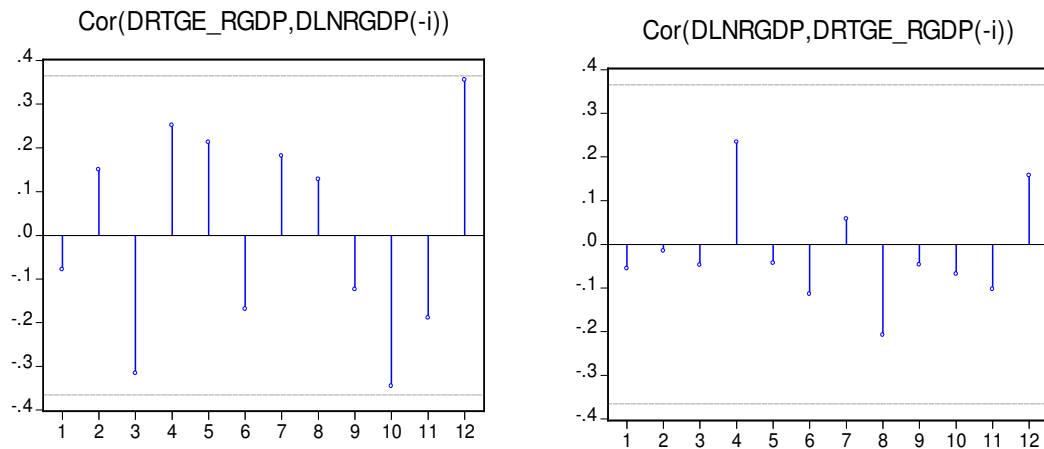
Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

Ek-6C Kuveyt Standart VAR (MODEL 3)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DRTGE_RGDP	DLNRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DRTGE_RGDP(-1)	-0.030257	-0.119699	1	1.131052	0.8893
	(0.20119)	(0.08570)	2	6.592418	0.1591
	[-0.15039]	[-1.39672]	3	4.051751	0.3990
DRTGE_RGDP(-2)	-0.287109	0.198045	4	3.158997	0.5316
	(0.20256)	(0.08628)	5	1.979034	0.7396
	[-1.41739]	[2.29528]	6	1.970885	0.7411
DLNRGDP(-1)	-0.703080	0.027395	7	0.996853	0.9103
	(0.48933)	(0.20844)	8	2.106682	0.7161
	[-1.43683]	[0.13143]	9	1.176545	0.8819
DLNRGDP(-2)	0.522340	0.050897	10	7.164475	0.1274
	(0.47017)	(0.20027)	11	1.152019	0.8859
	[1.11097]	[0.25414]	12	6.625012	0.1571
C	0.106639	0.007988	H0: no serial correlation at lag order h		
	(0.05667)	(0.02414)			
	[1.88173]	[0.33091]			
R-squared	0.238665	0.267351			

Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

Ek-7A B.A.E Standart VAR (MODEL 1)

Vector Autoregression Estimates

	DDLNRTGE	DLNRGDP
DDLNRTGE(-1)	-0.352397 (0.18903) [-1.86427]	1.871676 (0.86325) [2.16818]
DDLNRTGE(-2)	-0.257962 (0.20274) [-1.27237]	-0.869064 (0.92588) [-0.93864]
DLNRGDP(-1)	0.050714 (0.04371) [1.16031]	0.071469 (0.19960) [0.35806]
DLNRGDP(-2)	-0.013162 (0.04100) [-0.32106]	-0.242567 (0.18723) [-1.29558]
C	-0.074195 (0.04409) [-1.68273]	0.227865 (0.20136) [1.13163]
@TREND	0.004310 (0.00228) [1.89265]	-0.014878 (0.01040) [-1.43067]
R-squared	0.221279	0.283953

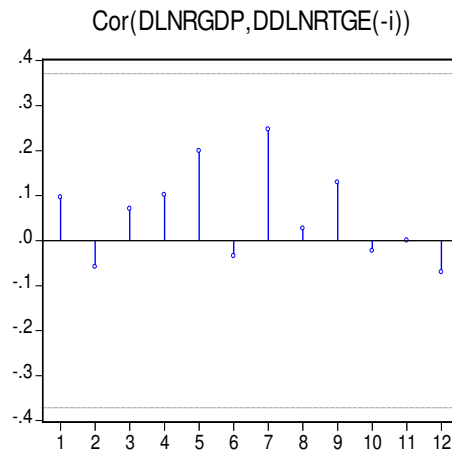
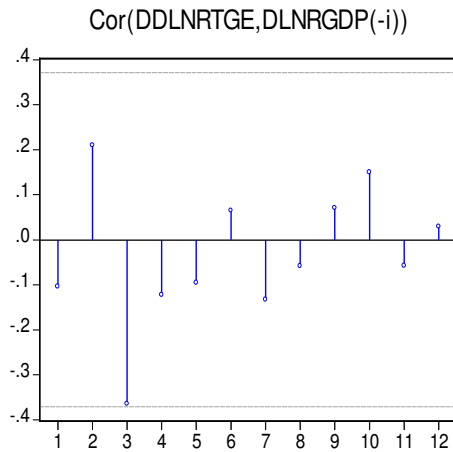
Standard errors in () & t-statistics in []

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Lags	LM-Stat	Prob
1	5.836884	0.2117
2	5.284468	0.2593
3	4.833058	0.3049
4	3.784207	0.4360
5	4.620752	0.3285
6	2.168675	0.7048
7	5.631205	0.2284
8	1.448840	0.8357
9	2.998710	0.5580
10	4.219871	0.3771
11	0.978132	0.9131
12	1.754929	0.7807

H0: no serial correlation at lag order h

Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

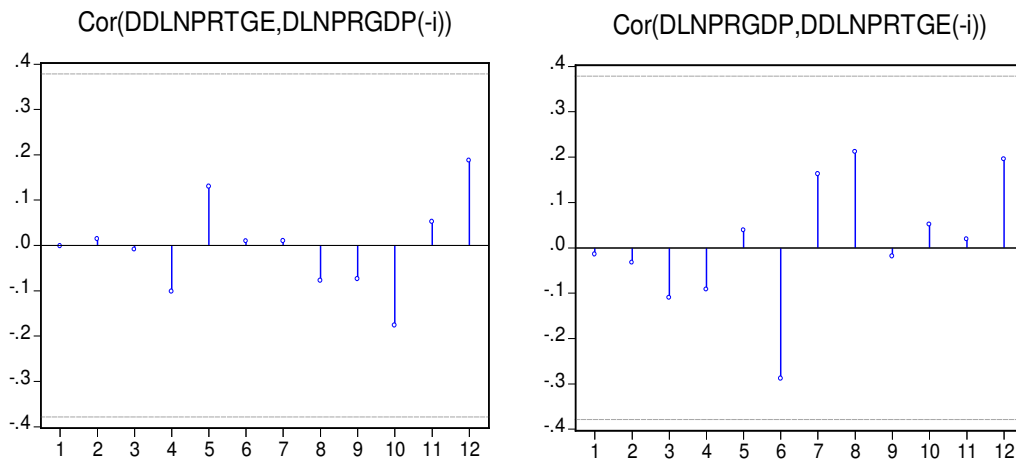

Ek-7B B.A.E Standart VAR (MODEL 2)

Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DDLNPRTGE	DLNPRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DDLNPRTGE(-1)	-0.516915	0.119914	1	0.270672	0.9916
	(0.20036)	(0.17508)	2	0.166436	0.9967
	[-2.57999]	[0.68489]	3	7.460791	0.1135
DDLNPRTGE(-2)	-0.273074	0.362141	4	1.216608	0.8754
	(0.19467)	(0.17011)	5	2.010504	0.7338
	[-1.40278]	[2.12884]	6	3.908076	0.4186
DDLNPRTGE(-3)	-0.400043	0.355615	7	3.499367	0.4780
	(0.18654)	(0.16301)	8	10.38264	0.0345
	[-2.14449]	[2.18149]	9	1.232301	0.8728
DLNPRGDP(-1)	0.324010	0.249524	10	2.824572	0.5876
	(0.22612)	(0.19760)	11	3.399803	0.4933
	[1.43292]	[1.26279]	12	3.063711	0.5472
DLNPRGDP(-2)	0.117045	-0.032707	H0: no serial correlation at lag order h		
	(0.22116)	(0.19326)			
	[0.52924]	[-0.16924]			
DLNPRGDP(-3)	0.104708	-0.023227			
	(0.21019)	(0.18367)			
	[0.49817]	[-0.12646]			
C	0.019545	-0.016090			
	(0.01725)	(0.01508)			
	[1.13282]	[-1.06718]			
R-squared	0.354697	0.340032			

Standard errors in () & t-statistics in []

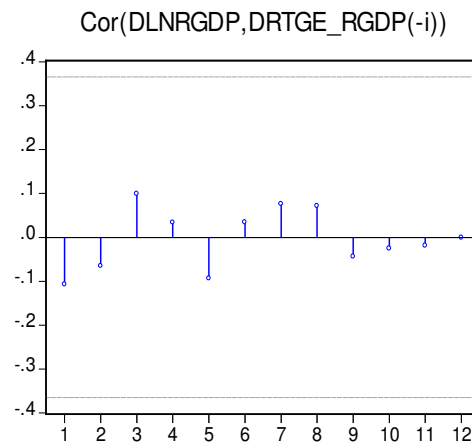
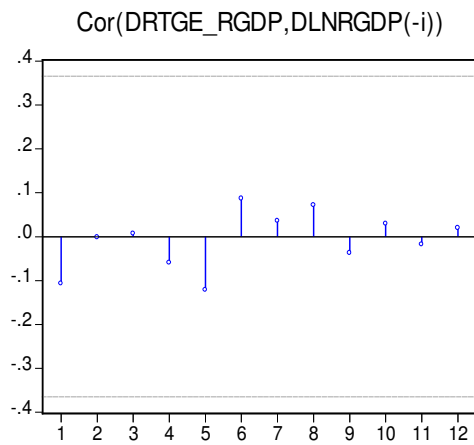
Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

Ek-7C B.A.E Standart VAR (MODEL 3)

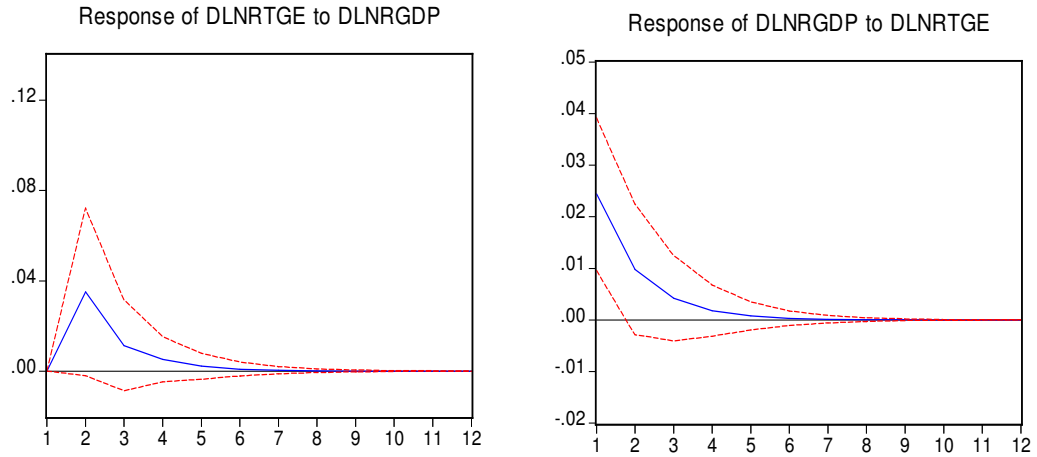
Vector Autoregression Estimates			VAR Residual Serial Correlation LM Tests		
	DRTGE_RGDP	DLNRGDP	Lags	LM-Stat	Prob
DRTGE_RGDP(-1)	-1.322.687 (0.99196) [-1.33341]	1.820937 (0.93773) [1.94185]	1	2.500530	0.6445
DRTGE_RGDP(-2)	1.621324 (0.95014) [1.70641]	-1.598.280 (0.89820) [-1.77943]	2	5.300593	0.2578
DLNRGDP(-1)	-1.355.567 (1.04747) [-1.29413]	1.876589 (0.99021) [1.89514]	3	6.500231	0.1648
DLNRGDP(-2)	1.706247 (0.98837) [1.72633]	-1.708.904 (0.93434) [-1.82900]	4	6.490177	0.1654
C	0.099681 (0.12536) [0.79515]	-0.049926 (0.11851) [-0.42129]	5	3.025639	0.5535
			6	3.373415	0.4974
			7	2.492799	0.6459
			8	1.087960	0.8962
			9	1.783617	0.7755
			10	3.745815	0.4415
			11	0.602570	0.9628
			12	2.842760	0.5845
R-squared	0.112793	0.151749	H0: no serial correlation at lag order h		

Autocorrelations with 2 Std.Err. Bounds

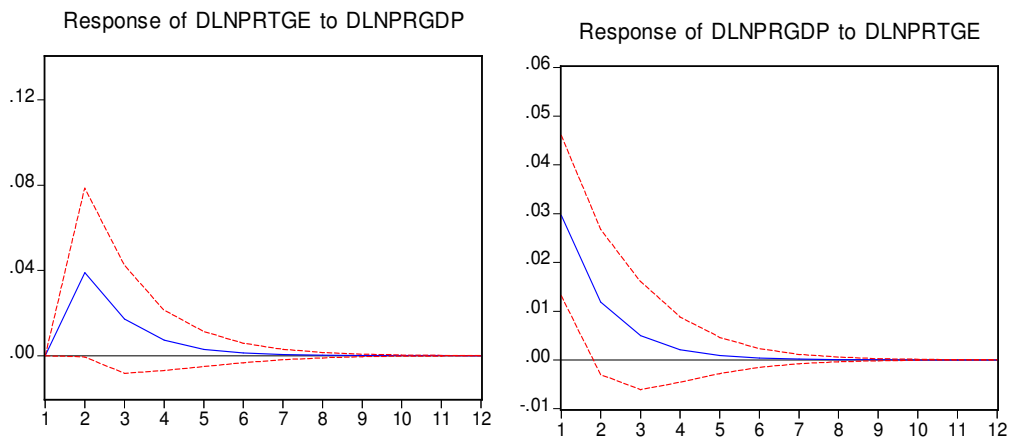
Ek-8A Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 1)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

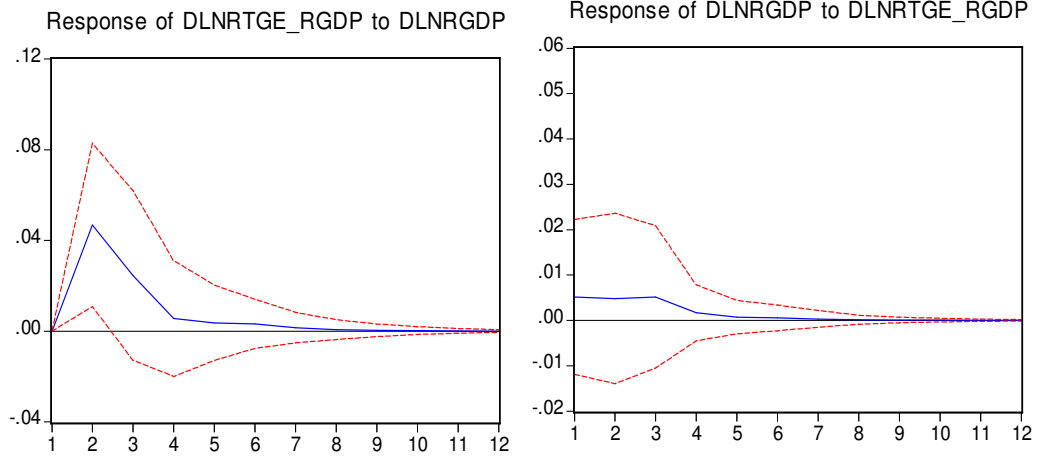
Ek-8B Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 2)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

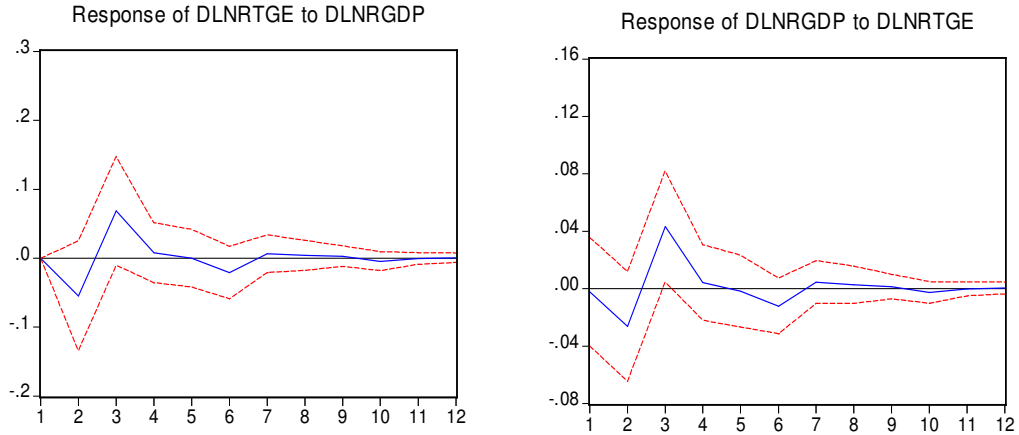
Ek-8C Suudi Arabistan Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 3)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

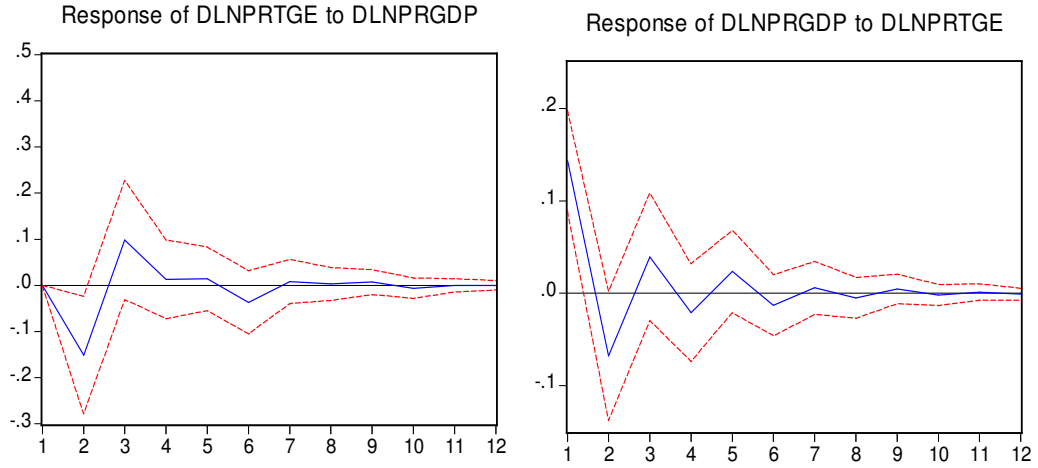
Ek-9A Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 1)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

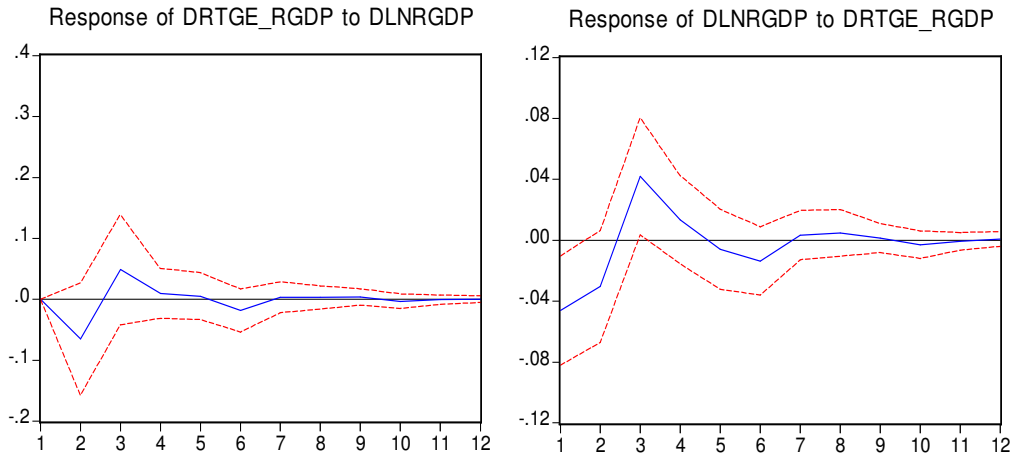
Ek-9B Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 2)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

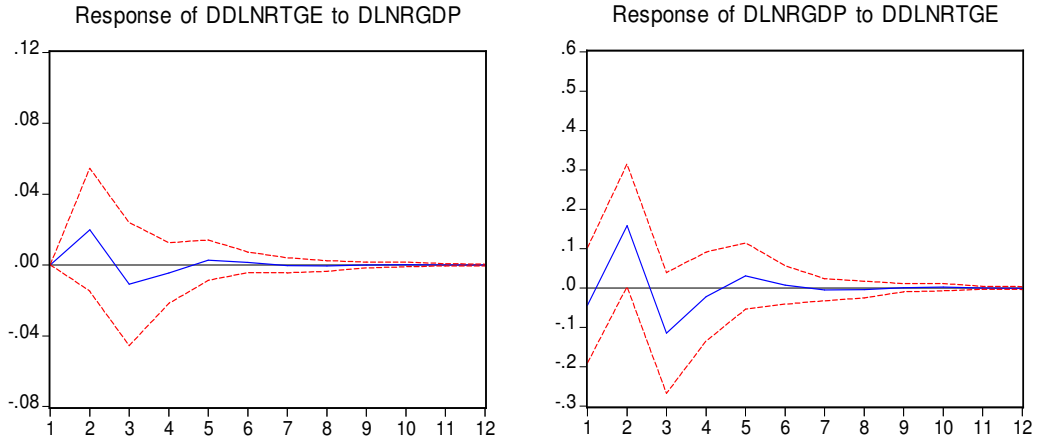
Ek-9C Kuveyt Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 3)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

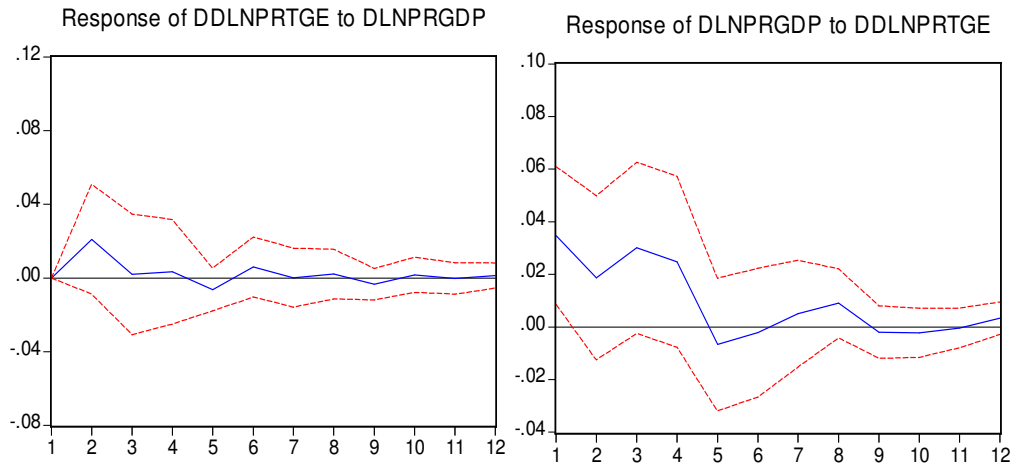
Ek-10A BAE Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 1)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

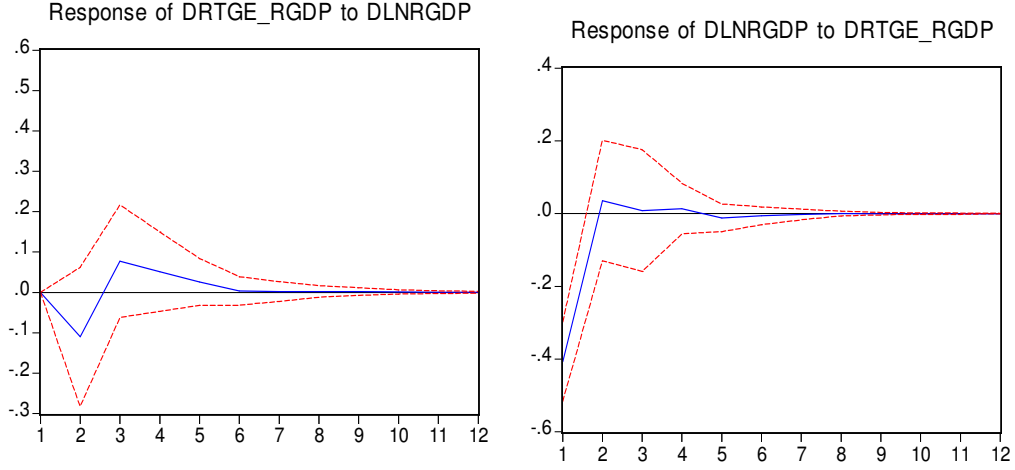
Ek-10B BAE Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 2)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Ek-10C BAE Etki-Tepki Fonksiyon Sonuçları (Model 3)

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Ek-11A S.Arabistan Varyans Ayrıştırma (MODEL 1)

DLNRTGE'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNRTGE	DLNRGDP
3	0.114160	89.54207	10.45793
6	0.114626	89.37656	10.62344
9	0.114629	89.37561	10.62439
12	0.114629	89.37560	10.62440

DLNRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNRTGE	DLNRGDP
3	0.046185	33.22467	66.77533
6	0.046246	33.32128	66.67872
9	0.046246	33.32186	66.67814
12	0.046246	33.32186	66.67814

Cholesky Sırası: DLNRTGE DLNRGDP

Ek-11B S.Arabistan Varyans Ayrıştırma (MODEL 2)

DLNPRTGE'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNPRTGE	DLNPRGDP
3	0.121566	87.71087	12.28913
6	0.122179	87.40678	12.59322
9	0.122183	87.40506	12.59494
12	0.122183	87.40505	12.59495

DLNPRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNPRTGE	DLNPRGDP
3	0.053171	36.94612	63.05388
6	0.053260	37.01400	62.98600
9	0.053261	37.01438	62.98562
12	0.053261	37.01439	62.98561

Cholesky Sırası: DLNPRTGE DLNPRGDP

Ek-11C S.Arabistan Varyans Ayrıştırma (MODEL 3)

DLNRTGE/RGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNRTGE_RGDP	DLNRGDP
3	0.101658	72.85353	27.14647
6	0.102085	72.54764	27.45236
9	0.102103	72.52637	27.47363
12	0.102103	72.52581	27.47419

DLNRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNRTGE_RGDP	DLNRGDP
3	0.048536	3.274555	96.72544
6	0.048861	3.383173	96.61683
9	0.048868	3.388027	96.61197
12	0.048868	3.388138	96.61186

Cholesky Sırası: DLNRTGE_RGDP DLNRGDP

Ek-12A Kuveyt Varyans Ayrıştırma (MODEL 1)

DLNRTGE'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNRTGE	DLNRGDP
3	0.236754	86.29386	13.70614
6	0.242839	86.12504	13.87496
9	0.243255	86.05514	13.94486
12	0.243316	86.02918	13.97082

DLNRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNRTGE	DLNRGDP
3	0.116475	19.00397	80.99603
6	0.119893	19.10358	80.89642
9	0.120164	19.22626	80.77374

12	0.120212	19.26361	80.73639
----	----------	----------	----------

Cholesky Sırası: DLNRTGE DLNRGDP

Ek-12B Kuveyt Varyans Ayrıştırma (MODEL 2)

DLNPRRTGE'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DLNPRRTGE	DLNPRGDP
3	0.402884	79.93758	20.06242
6	0.412542	79.86071	20.13929
9	0.413092	79.83962	20.16038
12	0.413158	79.82336	20.17664

DLNPRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	S Standart Sapma	DLNPRRTGE	DLNPRGDP
3	0.206691	62.63480	37.36520
6	0.211112	62.65315	37.34685
9	0.211505	62.59841	37.40159
12	0.211541	62.59245	37.40755

Cholesky Sırası: DLNPRRTGE DLNPRGDP

Ek-12C Kuveyt Varyans Ayrıştırma (MODEL 3)

DRTGE/RGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DRTGE_RGDP	DLNRGDP
3	0.267749	90.78043	9.219572
6	0.276629	90.75611	9.243894
9	0.277207	90.75273	9.247268
12	0.277324	90.74609	9.253913

DLNRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DRTGE_RGDP	DLNRGDP
3	0.116475	35.45250	64.54750
6	0.119893	36.24551	63.75449
9	0.120164	36.33121	63.66879
12	0.120212	36.37121	63.62879

Cholesky Sırası: DRTGE/RGDP DLNRGDP

Ek-13A B.A.E Varyans Ayrıştırma (MODEL 1)

DDLNRRTGE'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DDLNRRTGE	DLNRGDP
3	0.095231	94.35552	5.644475
6	0.095407	94.04842	5.951583
9	0.095413	94.04441	5.955593
12	0.095413	94.04390	5.956097

DLNRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DDLNRRTGE	DLNRGDP
3	0.445183	20.29986	79.70014
6	0.450077	20.58895	79.41105
9	0.450180	20.60056	79.39944
12	0.450190	20.60148	79.39852

Cholesky Sırası: DDLNRRTGE DLNRGDP

Ek-13B B.A.E Varyans Ayrıştırma (MODEL 2)

DDLNPRTGE'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DDLNPRTGE	DLNPRGDP
3	0.092542	94.81902	5.180981
6	0.099299	94.63489	5.365109
9	0.100667	94.62387	5.376134
12	0.100956	94.60590	5.394100

DLNPRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DDLNPRTGE	DLNPRGDP
3	0.083297	35.57501	64.42499
6	0.088068	40.38025	59.61975
9	0.088729	41.19783	58.80217
12	0.088829	41.31103	58.68897

Cholesky Sırası: DDLNPRTGE DLNPRGDP

Ek-13C B.A.E Varyans Ayrıştırma (MODEL 3)

D(RTGE/RGDP)'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DRTGE_RGDP	DLNRGDP
3	0.460106	91.46781	8.532189
6	0.464032	90.09024	9.909757
9	0.464062	90.08537	9.914626
12	0.464064	90.08476	9.915235

DLNRGDP'nin Belirleyicileri

Dönem	Standart Sapma	DRTGE_RGDP	DLNRGDP
3	0.446688	83.70249	16.29751
6	0.449649	82.78513	17.21487
9	0.449661	82.78429	17.21571
12	0.449662	82.78402	17.21598

Cholesky Sırası: DRTGE_RGDP DLNRGDP

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, Yalçın. **Büyüme Teorileri**, Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınları, Yayın No:3, 1998.
- Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, Genişletilmiş 11. Baskı, 2006.
- Aksoy, Şerafettin. **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Alkin, Erdoğan. **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 210, 1975.
- Batirel, Ömer F. **Kamu Maliyesi ve Yönetimi**, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, Aralık 2007.
- Batirel, Ömer. F. ve Adnan Tezel, **Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar**, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Yayın No: 68, 1976.
- Berber, Metin. **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3.Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, 2006.
- Bradly, John R. **Saudi Arabia Exposed : Inside a Kingdom in Crisis**, N.Y: Palgrave Macmillian, 2005.
- Bulutoğlu, Kenan. **Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik bir Kuramı**, İstanbul: Batı Türkeli yayıncılık, 2004.
- Due, John F. **Kamu Masrafları ve Ekonomideki Önemi**, Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, 2. Seri, İstanbul: Ekin Basımevi, 1975.
- Enders, Walter. **Applied Econometrics Time Series**, John Wiley & Son Inc, 2003.

- Granger, C.W.J. ve Paul Newbold. **Forecasting Economic Time Series, Economic Theory, Econometrics and Mathematical Economics**, Second Edition, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1986.
- Hassan, Hamdi A. **Iraqi Invasion of Kuwait: Religion, Identity and Otherness in the Analysis of War and Conflict**, London: Pluto Press, 1999.
- Hiç, Mükerrerem. **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.
- Isiorho, Solomon A. **Modern World Nations: Kuwait**, USA: Chelsea House, 2002.
- Jones, Charles. **İktisadi Büyümeye Giriş**, (Çev.:Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer) 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.
- Kekic, Laza. **The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy The World in EIU**, 2007.
- Keynes, J.M. **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi** (1935). U.S.Akalm (çev:). İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.
- Maddala, G.S. **Introduction to Econometrics**, New York, Macmillan. 1989.
- Maddala, G. S. ve In-Moo Kim, **Unit Roots, Cointegration and Structural Change**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Musgrave, Richard ve Peggy Musgrave, **Public Finance In the Theory and Practice**, Fifth Edition, 1994.
- Nadaroğlu, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 10. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1998.
- Ott, Attiat F. Cebula, Richard J. **The Elgar Companion to Public Economics: Empirical Public Economics**, Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, 2006.

- Owen, Roger. **State, Power and Politics in the Making of the Middle East**, 2.Edition, London and NY: Routledge, 2000.
- Önder, İzzettin. **Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927–1967**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No:330, İstanbul, 1974.
- Pehlivanoglu, Ömer. **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2004.
- Peterson, John E. **Historical Dictionary of Suadi Arabia**, Asian/Ocenian Historical Dictionaries, No.45, Oxford: The Scarecrow Pres, 2003.
- Peterson, Wallace C. **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, (çev.:Talat Güllap), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No.763. İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Yayınları No.98. Ders Kitapları Serisi No.28, 1994.
- Rostow, Walt. W. (çev: Erol Güngör), **İktisadi Gelişmelerin Merhaleleri**, İkinci Baskı, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1980.
- Sanford, G.T. **The Economics of Public Finance**, London: Pergamon Pres, William Clowers ans Sons, 1978.
- Savaş, Vural F. **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul: İ.İ.T.A Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, 1979.
- Seddon, David. **A Political and Economic Dictionary of the Middle East**, First Edition, London and N.Y: Taylor and Franchise Group, 2004.
- Sönmez, Sinan. **Kamu Ekonomisi Teorisi**, İstanbul: Teori Yayınları, 1988.
- Tarı, Recep. **Ekonometri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tezel, Yahya Sezai. **İktisadi Büyüme**, 2. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2000.
- Tezel, Yahya Sezai. **Klasik ve Çağdaş İktisadi Büyüme Analizi**, Ankara: Çağ Yayınları, 1988.

Tibi, Bessam. **Arap Milliyetçiliği**, (çev: Taşkın Temiz), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.

Türk, İsmail. **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.

Uluatam, Özhan. **Kamu Maliyesi**, Ankara: İmaj Yayınevi, Ekim, 2003.

Ulutürk, Süleyman. **Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, Ankara: Akçağ Yayınları/241, Ekonomik Araştırmalar/2, 1997.

Wagner, A. “Three Extracts on Public Finance, 1883”, Richard A. Musgrave (Editor) ve Alan Peacock (Editor) “**Classics in the Theory of Public Finance**” Palgrave MacMillan 1994.

Wynbrandt, James. **A Brief History of Saudi Arabia**, N.Y: Facts On file Inc., 2004.

Yıldız, Hakkı Dursun. **Arabistan**, Ankara: TDV, C.3, 1991.

Sürelî Yayınlar

Afxentiou, Anos C. ve Apostolos Serletis, “Government Expenditures In The European Union: Do They Converge or Follow Wagner’s Law?” **International Economic Journal**, Vol. 10, 1996, ss. 33-47.

Agabeyzadeh. Sohrab ve John Gray. "Wagner's Law: A Pooled Time Series Cross Section Comparison", **National Tax Journal**, Vol. 38, 1985, ss.209-238.

Albatel, Abdullah H. “Wagner’s Law and The Expanding Public Sector In Saudi Arabia”, **J.King Saud University**, Vol. 14, Admin. Sci. (2), 2002, ss.139-156.

Al-Faris, A. F. “Public Expenditure and Economic Growth in the Gulf Cooperation Council Countries” **Applied Economics**, Vol. 34, 2002, ss. 1187–93.

- Al-Yousif, Yousif Khalifa "Do Government Expenditures Inhibit or Promote Economic Growth: Some Empirical Evidence from Saudi-Arabia", **The Indian Journal**, Vol. 48, No.29, 2000, ss. 92-96.
- Ansari, Mohammed I. Gordon, D. V. ve C. Akuamoah, "Keynes Versus Wagner: Public Expenditure and National Income for Three African Countries," **Applied Economics**, Vol. 29, 1997, ss. 543-50.
- Arısoy, İbrahim. "Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2005.
- Assery, A.A. D. Law ve N. Perdakis, "Wagner's Law and Public Expenditure In Iraq: A Test Using Disaggregates" **Applied Economics Letters**, Vol.6, 1999, ss. 39-44.
- Bağdigen, Muhlis ve Hakan Cetintas , "Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case", **Journal of Economic and Social Research**, Vol. 6, No. 1, 2004, ss.53-72.
- Bird, Richard M. "Wagner's Law of Expanding State Activity" **Public Finance**, Vol. 26, No.1, 1967, ss.1-26.
- Burney, Nadeem A. "Wagner's Hypothesis: Evidence from Kuwait Using Cointegration Test", **Applied Economics**, Vol. 34, 2002, ss. 49-57.
- Chang, Tsangyao. "An Econometric Test of Wagner's Law For Six Countries, Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques," **Applied Economics**, Vol. 34, 2002, ss. 1157-1169.
- Dickey, David A. ve Wayne A. Fuller, "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", **Econometrica**, Vol.49, No. 4, Jul 1981.
- Fasano Ugo ve Qing Wang, "Fiscal Expenditure Policy and Non-Oil Economic Growth: Evidence From GCC Countries", **IMF Working Paper**, WP/01/195, 2001.

- Fölster, Stefan ve Magnus Henrekson, , “Grow The Effects of Government Expenditure And Taxation in Rich Countries”, **European Economic Review**, Vol. 45, 2001, ss.1501–20.
- Gandhi, Ved P. "Wagner's Law of Public Expenditure: Do Recent Cross- Section Studies Confirm It?" **Public Finance**, March 1971, ss. 44-56.
- Ghali,Khalifa, H. ve Fatima Al-Shamsi, ”Fiscal Policy and Economic Growth: A Study Relating to The United Arab Emirates”, **Economica Internazionale**, Vol. 50, 1997, ss. 519-33.
- Ghamdi,. Ahmad M.A “Growth of Public Expenditures In The Gulf Cooperation Council Countries: A Test of Wagner’s Law and The Possible Spilling Effect”, **Studi Economici**, Vol. 43, No.1, 1991, ss.161–182.
- Gupta, Schibshankar.P. “Public Expenditure and Economic Growth: A Time Series Analysis”, **Public Finance**, 26, ss. 423-466.
- Gwartney, James. Robert Lawson ve Randall Holcombe “The Scope Of Government And The Wealth Of Nations”, **Cato Journal**, Vol. 18, No. 2, 1998, 163-190.
- Huang, Chi ve D. P. Tang, “Government Revenue and National Income: A Granger Causal Analysis of The Case of Taiwan, **China Economic Review**, Vol 3, 1992, ss.135-148.
- Huang, Chiung-Ju. “Testing Wagner’s Law Using Bounds Test and A New Granger Non-Causality Test: Evidence For Taiwan”, **The Journal of American Academy of Business**, Vol 8, No. 2, Cambridge, March 2006, ss. 86-90.
- Iniguez-Montiel, Alberto J. “Government Expenditure And National Income In Mexico: Keynes Versus Wagner”, **Applied Economics Letters**, 2009, ss.1–7.
- Kalam, Mohammad Abul ve Nusrate Aziz, "Growth Of Government Expenditure In Bangladesh: An Empirical Enquiry Into The Validity of Wagner's Law," **Global Economy Journal**, Vol. 9, Iss. 2, Article 5, 2009, ss. 1-18.

- Khan, Ashfaque H “Wagner’s Law and The Developing Economy: A Time-Series Evidence from Pakistan,” **The Indian Journal of Economics**, Vol. 38, 1990, ss.115-125.
- Khlifa, V. “Goverment Spending and Economic Growth In Saudi Arabia”, **Journal of Economic Development**, Vol. 22, No.2, 1997, ss.165-172.
- Kibritçioğlu, Aykut. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:1-4, 1998.
- Kolluri, Bharat R. Michael J. Panik ve Mahmoud S. Wahab “Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from G7 Countries”, **Applied Economics**, Vol. 32, 2000, ss. 1059–68.
- Landau, Daniel. “Government Expenditures and Economic Growth: A Cross Country Study”, **Southern Economic Journal**, Vol. 49, 1983, ss. 783-92.
- Landau, Daniel. “Government And Economic Growth In The Less-Developed Countries: An Empirical Study For 1960-80,” **Economic Development And Cultural Change**, Vol. 35, 1986, ss. 35-75.
- Lin, S. A. Y “Goverment Spending and Economic Performance”, **Applied Economics**, Vol. 26, 1994, ss.83-94.
- Mann, Arthur J. “Wagner’s Law: An Econometric Test for Mexico, 1925-1976” , **National Tax Journal**, 33, 1980.
- Mann,“Arthur J. Wagner’s Law: An Econometric Test for Mexico, 1925-1976”, **National Tax Journal**, Vol. 33, 1980, ss. 189-201.
- Murthy, Vasudeva N R. “More Evidence on Wagner’s Law for Mexico”, **Public Finance**, Vol. 51, No.1,1996, ss.132–139.

- Nagarajan, Palanisamy. Annie Andspears, “An Econometric Test of Wagner’s Law for Mexico: A Re-Examination”, **Public Finance/ Finances Publiques**, Vol. 45, 1990, ss.165–168.
- Narayan, Paresh Kumar. Ingrid Nielsen ,Russell Smyth, “Panel Data, Cointegration, Causality And Wagner's Law: Empirical Evidence from Chinese Provinces”, **China Economic Review**, Vol.19, 2008, ss.297–307.
- Önel, Gülcan. “Türkiye’de Dış Borçların Sürdürülebilirliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2006.
- Özbaran, M. Hakan. “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 53, 2004.
- Park, Wan Kyu “Wagner's Law vs. Keynesian Paradigm: The Korean Experience”, **Public Finance**, Vol. 51, Issue 1, 1996, ss. 71-91.
- Pluta, J.E. "Real Public Sector Growth and Decline in Developing Countries", *Public Finance/Finances* Roger C. Kormendi ve Philip G. Meguire, “Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence”, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 16, No.2, 1985, s.146.
- Pluta, J.E. “Wagner’s Law, Public Sector Patterns, and Growth of Public Enterprise in Taiwan”, **Public Finance Quarterly**, Vol. 7, No.11979, ss.25–46.
- Ram, Rati. “Causality Between Income and Government Expenditure: Abroad International Perspective”, **Public Finance**, Vol. 39, 1986, ss.393–413.
- Ram, Rati. “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence From Cross-section and Time-series Data”, **The American Economic Review**, March, 76/1.
- Ram, Rati. “Wagner’s Hypothesis In Time Series and Cross Section Perspectives: Evidence from Real Data for 115 Countries”, **Review of Economics and Statistics**, Vol. 67, 1987, ss. 194–204.

- Sahni, Balbir S. ve Balvir Singh “On The Causal Directions Between National Income and Government Expenditure of Canada”, **Public finance/Finances Publiques**, Vol. 39, No. 3, 1984, ss.359–92.
- Samudram, Muthi. Nair Mahendhiran ve Santha Vaithilingam, “Keynes and Wagner on Government Expenditures and Economic Development: The Case of A Developing Economy”, **Empirecon**, Vol. 36, 2009, ss.697–712.
- Sarfraz, Muhammad Anwar. Stephen Davies ve Sampath R K, “Causality Between Government Expenditures and Economic Growth: An Estimation Using Cointegration Techniques”, **Public Finance**, Vol 51, No. 2, 1996, ss.166-184
- Sattar, Zaidi “Public Expenditure and Economic Performance: A Comparison of Developed and Low-Income Developing Economies,” **Journal of International Development**, Vol. 5,No.1, 1993, ss. 27-49.
- Saunders, Peter “Public Expenditures and Economic Performance in OECD Countries”, **Journal of Public Policy** 5, 1985, ss. 1–21.
- Sinha, Dipendra. “Government Expenditure and Economic Growth in Malaysia”, **Journal of Economic and Development**, Vol. 23, 1998, ss. 71-80
- Solow, Robert M. “Growth Theory: An Exposition”, **The Economic Journal**, Vol: 80, No: 3,20, 1970.
- Tang, Chor Foon. “Wagner’s Law Versus Keynesian Hypothesis: New Evidence from Recursive Regression-Based Causality Approaches” **The Icfai University Journal of Public Finance**, Vol. 1, No. 4, 2008, ss.29-38.
- Tanzi, Vito “Ludger Schuknecht. Reforming Government in Industrial Countries”, **Finance and Economic Development**, September, 1996.
- Thorn, Richard S. “The Evaluation of Public Finance During Economic Development”, **Manchester School of Economic and Social Studies**, January, 1967.

- Treichel, Volker “Stance Of Fiscal Policy and Non-Oil Economic Growth”, “Oman Beyond The Oil Horizon: Policies Toward Sustainable Growth, Ed. A. Mansur ve V. Treichel, **IMF Occasional Paper**, No.185, 1999, ss.19-30.
- Wagner, Richard E. Warren E. Weber “Wagner’s Law, Fiscal Institutions, and The Growth of Government”, **National Tax Journal**, Vol. 30, no. 1, 1977, ss.59–68.
- Wahab., Mahmoud. “Economic Growth and Government Expenditure: Evidence from A New Test Specification”. **Applied Economics**, Vol. 36, 2004, ss. 2125–2135.
- Williamson, Jeffrey G. “Public Expenditure and Revenue: An International Comparison”, **Manchester School of Economic and Social Studies**, January, 1961.
- Yamak. Nebiye ve Yakup Küçükkale, “Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 131, Yıl 12, 1997, ss. 5-14.
- Yousef, H Mohammed ve Abdulhadi A Yousef. “The Role of Government Expenditures In The Development of The Non-Oil Sectors In Kuwait”, **The Middle East Business and Economic Review**, Vol. 2, No.1, 1990, ss.13-21.
- Yousefi, Mahmood ve Sohrab Abizadeh, “Growth of State Government Expenditures: Empirical Evidence from The United States”, **Public Finance**, Vol. 47, No.X, 1992, ss. 322–39.

Raporlar

Avcı, Nihal. Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara 1988.

Andrew, "Chalk Nigel. The Impact of Fiscal Retrenchment on The Private Sector," **IMF Occasional Paper** No. 150, 1997, ss.16-27.

BP Statistical Review of World Energy, June 2008.

Demir, Osman İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü, **KOÜ, İİBF, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10-11 Mayıs 2002.

Barry, Frank. Fiscal Policy in EMU, 1999.

www.ucd.ie/economic/staff/barry/papers/emu.pdf (e.t: 01.09.2008)

Demirbas, Safa. "Co-Integration Analysis-Causality Testing and Wagner's Law: The Case of Turkey, 1950-1990" Discussion Papers in Economics, Department of Economics, University Of Leicester, UK, 1999.

İGEME, Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili, Ankara: **İhracatı Geliştirm Etüd Merkezi**, 2008.

Kapiszewski, Andrzej Arab Versus Asian Migrant Workers in the GCC Countries, UN Expert Group Meeting On International Migration and Development in the Arab Region, **UN/POP/EGM/2006/02**, 22 May 2006.

NBK, Kuwait Economic&Financial Review October 2006.

NBK, Saudi Arabia Economic&Financial Review April 2007.

The Economist Intelligence Units, Kuwait country Profile 1996, EIU.

The Economist Intelligence Units, Kuwait Country Profile 1996-1997. EIU.

The Economist Intelligence Units, Kuwait country Profile 2006, EIU.

The Economist Intelligence Units, Kuwait country Profile 2007, EIU.

The Economist Intelligence Units, Kuwait country Profile 2008, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 1996-1997, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 1997-1998, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 1998-1999, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 1999-2000, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 2008, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 2000, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile 2006, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Profile June 2009, EIU.

The Economist Intelligence Units, Saudi Arabia, Country Report, 2007, EIU.

The Economist Intelligence Units, United Arab Emirates, Country Profile 1996, EIU.

UNDP Human Development Report, 2007/2008 Fighting Climate Changing: Human Solidarity in a Divided World, NY: UN, 2007.

UNDP, Human Development Report 2008,
http://hdrstats.undp.org/2008/countries/country_fact_sheets/cty_fs_SAU.html

İnternet Kaynakları

Central Intelligence Agency, Kuwait, The Factbook,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html>

Central Intelligence Agency, Saudi Arabia, The Factbook,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>

Dubai Stratejic Plan.

<http://egov.dubai.ae/opt/CMSContent/Active/CORP/en/Documents/DSPE.pdf>

Hindriks, Jean. Intermediate Public Economics, MA, USA: MIT Press, 2006.

<http://en.mof.gov.kw/Ministerstatements.pdf>

<http://www.cdsi.gov.sa/showproductstandard.aspx?lid=26&pid=2269>

<http://www.economy.ae/Arabic/EconomicAndStatisticReports/StatisticReports/Documents/Statistic%20Reports/UAE%20in%20Numbers/UAE%20Figures2007.pdf>

Oil and Gas in the UAE: A New Perspective, s.232,

http://www.uaeinteract.com/uaeint_misc/pdf/perspectives/11.pdf

U.S. Library of Congress, , Country Profile: United Arab Emirates, Federal Research Division July 2007, www.memory.loc.gov/frd/cs/profiles/UAE.pdf

UAE Federal Strategic Plan,

<http://www.uaeinteract.com/government/UAEGovtStrategyEng.pdf>

UAE Ministry of Economy and Planning Central Department of Statistics & Information,

UAE, Ministry of Economy, Number in UAE 2007, s. 5

[uaeinteract/number in UAE](http://www.uaeinteract.com/number-in-uae)